KUR'ÂN'DA ŞUUR KELİMESİNİN ANLAM ALANI

Mehmet GÖKÇELİ

Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Doç. Dr. Hasan YILMAZ
2018
Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Mehmet GÖKÇELİ

KUR'ÂN'DA ŞUUR KELİMESİNİN ANLAM ALANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Hasan YILMAZ

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **"KUR'ÂN'DA ŞUUR KELİMESİNİN ANLAM ALANI "** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
■Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11/01/2018
Mehmet GÖKÇELİ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Hasan YILMAZ danışmanlığında, Mehmet GÖKÇELİ tarafından hazırlanan bu çalışma 11 / 01 / 2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Hasan YILMAZ İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şehmus DEMİR İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. ..... / ..... / .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **IV**
ABSTRACT ..... **V**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **VI**
ÖNSÖZ ..... **VII**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN'DA ŞUUR'UN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. ŞUUR KELİMESİNİN ETİMOLOJİK YAPISI **10**
1.2. ŞUUR KELİMESİNİN KUR'ÂN'DA KULLANIMI **13**
1.3. KUR'ÂN'DA ŞUUR İLE YAKIN ANLAMLI KELİMELER **16**
1.3.1. İlim (اَلْعِلْمُ) 17
1.3.2. Akıl-Taakkul (اَلْعَقْلُ - تَعَقُّل) 20
1.3.3. Fikr-Tefekkür (فِكْر - تَفَكُّر) 22
1.3.4. Fıkh-Tefakkuh (فِقْهٌ-تَفَقُّه) 26
1.3.5. Tedebbür (التدبر) 28
1.3.6. Zikr-Tezekkür (الذكر - تذكر) 29
1.3.7. İdrak (إدْرَاك) 30
1.3.8. Basiret (بصيرة) 32
1.3.9. Fehm (فهم) 33
1.3.10. Dirayet (دراية) 34
1.3.11. Beyan (بيان) 34
1.3.12. Rüşd (رشد) 35
1.3.13. Va'y (وعي) 37
1.3.14. Ittıla (اطلاع): 38
1.4. KUR'ÂN'DA ŞUUR İLE ZIT ANLAMLI KELİMELER **39**
1.4.1. Cehalet (جهالة) 39
1.4.2. Gaflet (غفلة) 41
1.4.3. Dalalet (ضلالة) 43
1.4.4. Nisyan (نسيان) 44
1.4.5. Sehv (سهو) 46

1.4.6. Zuhûl (ذهول) 47
1.5. KUR'ÂN'DA 'Ş-A-R' KÖKÜNDEN TÜREYEN İSİMLER 48
1.5.1. Şa'r 49
1.5.2. Şiir-Şair 49
1.5.3. Şeâir 53
1.5.4. Meş'ar-i Haram 55
1.5.5. Şi'râ Yıldızı 55

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN'DA ŞUUR'UN ANLAM ALANI

2.1. KUR'ÂN'DA ŞUUR'UN GEÇTİĞİ AYETLER 58
2.1.1. Şa'r 58
2.1.2. Şuur 59
2.1.3. Eş'ara- Yüş'ıru 62
2.1.4. Şiir-Şair 63
2.1.5. Şeâir 63
2.1.6. Meş'ar-i Haram 64
2.1.7. Şi'râ 65
2.2. KUR'ÂN'DA ŞUUR'UN NİSBET EDİLDİĞİ VARLIKLAR 65
2.2.1. Münafıklar 66
2.2.2. Kâfir ve Müşrikler 67
2.2.3. Müminler 69
2.2.4. Ehl-i Kitap 70
2.2.5. Tüm Varlıklarlar 71
2.2.6. Hz. Süleyman ve Ordusu 72
2.3. KUR'ÂN'DA ŞUURSUZLUK ÇEŞİTLERİ 73
2.3.1. İnkâr ve Nifaktan Kaynaklanan Şuursuzluk 73
2.3.2. Bilgi Eksikliğinden Kaynaklanan Şuursuzluk 74
2.3.3. Gaybî Haber Olmasından Kaynaklanan Şuursuzluk 75
2.4. KULLUKTA ŞUURUN ÖNEMİ 77
2.5. ŞUUR İLE İLGİLİ AYETLERİN TEFSİRİ 83
2.6. KUR'ÂN MEALLERİNDE ŞUUR'UN ÇEVİRİSİ 116

SONUÇ.....124
KAYNAKÇA.....127
ÖZGEÇMİŞ.....133

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN'DA ŞUUR KELİMESİNİN ANLAM ALANI

Mehmet GÖKÇELİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan YILMAZ

2018, 133 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Hasan YILMAZ (Danışman)
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Şuur, insanı diğer varlıklardan ayıran farkındalık halidir. Bu, onu diğer varlıklardan ayıran bir durumdur. Şuur, ilim gibi bir kavram değil, ilmin bir alt başlığı olduğu için kelime olarak değerlendirilmelidir. Bu kelimeyi Türkçemizde en iyi karşılayan kelimeler bilinç ve farkındalık kelimeleridir. "Ş-a-r" kökünden türeyen kelimelerin hepsi "incelik" manası etrefında dönmektedir. Yün, tüy manasındaki "ş'ar" kelimesinde maddi incelik, Şuurda aklî incelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şuuru, Kur'ân'ın anlam alanı içerisinde ele aldığımızda onun ne kadar önemli bir kelime olduğuna şahit olmaktayız. Şuur, Kur'ân'da geçtiği her yerde olumsuz fiil formunda kullanılmıştır. Fiil olarak geçmesi şuurun aktif olması gerektiğine işaret mahiyetindedir. Şuur, Kur'ân'da Allah'a nisbet edilmemektedir. Bunun aksine onun dışındaki her şeye atfedilmektedir. Her türlü inanç halleri için şuur kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Ancak bu kullanımlarda şuurun aynı anlamda kullanılmadığına müşahede etmekteyiz. Kulluk, şuursuz olduğunda içi boş hale gelmektedir. Çünkü şuursuz yapılan kulluk, onu taklitten öteye götürmemektedir.

Anahtar Kelimer: Kur'ân, Tefsir, İlim, Şuur, Anlam Alanı.

ABSTRACT

MASTER THESIS

MEANING OF THE WORD CONSCIOUSNESS IN THE QUR'AN

Mehmet GÖKÇELİ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hasan YILMAZ

2018, 133 Pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Hasan YILMAZ (Advisor)
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Consciousness word is the state of awareness that separates human from the other entities. Consciousness should be considered not only as a concept of knowledge as science but it also as a subheading. The words to meet best this word in our Turkish are the words of consciousness and awareness. All of the words that descend from the roots of 'S-A-R' are turning around in the sense of 'delicacy'. In the word 'şa'r' meaning in Wool, Feathers, We meet 'şa'r' word in the financial meaning, while it emerges as intellectual finesse in consciousness.

In this context, we are witnessing how important this word is when we consider it within the meaning of the Qur'an. The consciousness word is used in the Qur'an in the form of negative verbs. Passing as verb is a sign that consciousness must be active. Consciousness is not proportionel to Allah in the Qur'an. On the contrary, it is attributed to everything outside oh Him. We see that conscience is used for all kinds of beliefs. However, we are aware that consciousness is not used in the same sense in these uses. When worship is unconscious, it becomes hollow. Because the unconscious worship does not take people beyond imitation.

Key Words: The Qur'an, Interpretation, Knowledge, Consius, Semantic Field.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.s **:** Aleyhisselâm

AUSBE **:** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bask : Baskı

Bkz : Bakınız

Çev **:** Çeviren

DİA **:** Diyanet İslam Ansiklopedisi

Fak **:** Fakültesi

Hz. **:** Hazreti

Mad **:** Madde

Neşr **:** Neşriyat

R.a. **:**Radıyallahü anh

S.a.v. **:** Sallallâhü aleyhi ve sellem

Tahk **:** Tahkik

TDV **:** Türkiye Diyanet Vakfı

Terc **:** Tercüme

Tsz **:** Tarihsiz

Üniv **:** Üniversitesi

Vd **:** Ve Diğerleri

Yay **:** Yayın

Yrsz **:** Yersiz

ÖNSÖZ

İnsanı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiş olan Kur'ân, tamamen muhataplarının aklına, idrakine ve şuuruna hitap etmiştir. Ve bu ilâhi kitabın istisnasız her ayeti insana bir sorumluluk yüklemiş ve her zaman bu sorumluluğunun şuurunda olmasını istemiştir.

Şuur; insanı, diğer varlıklardan ayıran özelliklerden biridir. Çünkü şuurun olmadığı yerde irade ve iradeye yönelik hiçbir eylem yoktur. Sorumluluk da iradenin olduğu yerde bulunmaktadır. İlahi dinler de kendisine şuurlu kişileri muhatap almaktadır. Çünkü din bir şuur işidir. İnsanı insan yapan şuur, İslâm dini için de o kadar önemlidir. Bu sebeple Kur'ân'da şuurun nasıl ve nerelerde işlendiği bizim için önem arz etmektedir. Eğer insan şuuru ya da şuursuzluğu kuşanırsa başına neler geleceği hakkındaki bilgiyi, sözü söylemeye en liyakatli olandan öğrenmek, aslında bize şuurun gerçek mahiyetinin ne olduğunu verecektir.

Ülkemizde şuur kelimesini Kur'ân çerçevesinde, kapsamlı bir şekilde inceleyen akademik çalışmaya rastlayamadık. Temennimiz, yapacağımız bu çalışmanın bu konudaki eksikliği bir nebze doldurmasıdır. Şuur bir kavram olacak kadar geniş bir konu değildir. Bu sebeple onu kelime olarak ele almayı daha doğru bulduk. Zira bu kelimeye baktığımızda ilim kavramının bir alt başlığı olduğunu görmekteyiz. İlim daha geniş bir kavram olup, şuuru içinde barındıran bir çerçeveye sahiptir. Dolayısıyla şuur da bir ilim çeşididir.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ''şuur'' kelimesinin kavramsal çerçevesini ele aldık. Bu bölümde kelimenin lügat manasını ve ıstılahî manasını vermeye çalışıp, kelimenin semantik çerçevesine ve Kur'ân'da kullanılışına değindik. Ayrıca ''şuur'' kelimesine yakın anlamlı ve zıt anlamlı kavramlara kısaca değinmeye çalıştık. Yine ''şe-a-ra'' kökünden gelip Kur'ân'da geçen isimlere kısaca işaret ettik. İkinci bölümde ise ''şuur'' kelimesinin anlam alanına genişçe yer vererek, Kur'ân'da şuurun kimlere atfedilip, hangi anlamlarda kullanıldığına değindik. Daha sonra Kur'ân'da geçen "şe-a-ra" fiilinin tefsirine yer verdik. Son olarak meallerde şuur kelimesinin nasıl tercüme edildiğini inceledik. Sonuç bölümünde ise ulaşabildiğimiz sonuç ve kanaatleri sunmaya çalıştık. Çalışmamız esnasında genel olarak tefsir olmak üzere değişik alanlarda İslam eserlerinden yararlanmaya çalıştık.

Çalışmam esnasında fikir ve tavsiyelerinden yararlandığım danışman hocam Doç. Dr. Hasan YILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım. Yine tez çalışmamızı okuyarak eleştiri ve değerlendirmeleri ile tezimizin tamamlanmasında katkı sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE ve Prof. Dr. Şehmus DEMİR'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Erzurum-2018 **Mehmet GÖKÇELİ**

GİRİŞ

Şuur, tarih boyunca insan zihnini meşgul etmiş önemli bir kelimedir. Çünkü insan şuurlu bir varlıktır. İnsanı cansız varlıklar ve hayvanlardan ayıran özelliklerden biri hiç şüphesiz şuurdur. Böylesine önemli bir konuya Kur'ân-ı Kerim'in sessiz kalması düşünülemezdi. Zaten şuurlu insanı muhatap alan bu kitabın her ayeti, onun şuurunu uyandırmak için indirilmiştir. Bu sebeple şuur kelimesine Kur'ân çerçevesinden bakmak zaruri bir haldir. Kur'ân, bu konuya sessiz kalmamış, şuur kelimesini daha iyi anlamamız konusunda bize ufuk açıcı bilgi ve fikirler sunmuştur. Zaten insanı ve bizzat şuurun kendisini yaratan Allah, bu konuda söz söylemeye en liyakatli olandır.

İnsan beyninin karmaşık yapısında yer alan şuur, bir diğer deyişle bilinç, insanın iradi eylem gerçekleştirmesinde önemli bir role sahiptir. Şuursuzluk, aslında iradesizlik demektir. Alkollü ve uyuşturucu olan her madde, bilinci yok ederken insanın iradi eylemini de elinden almaktadır. İradi eylemi olmayan insanın elinden her türlü şer çıkabilir. Bu sebeple İslam, şuurun ve iradenin düşmanı olan alkolü yasaklamıştır. Çünkü insan; şuuruyla, iradesiyle insandır. İslâm'da çocuğun ve delinin sorumlu olmamasındaki sebep de, onlardaki şuur ve irade eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İnsanın, sorumlu oluşunda önemli bir etken olan şuur, gün yüzüne çıkarılması gereken bir kavramdır.

Anlama, anlatma ve anlaşmanın odak noktasında kelimeler yer almaktadır. Anlamın temelinde lafızlar bulunmaktadır. Çünkü lafızlar, çeşitli anlamların elde edilerek istinbat edildiği en temel cümle birimidir. Bir başka ifadeyle kelimeler, aynı zamanda düşündüklerimizi, inandıklarımızı ve istediklerimizi diğer insanlarla paylaşmanın en başta gelen esas öğeleridir.[1] Dolayısıyla anlatmak ve anlamlandırmak istediğimiz bir şeyi kelime ve kavramlar yardımıyla yaparız. Adeta düşüncelerimizin temel taşları konumundaki kelime ve kavramlar, Kur'ân ilmi açısından da o kadar önemlidir.

Kur'ânî bir kavram incelenirken nüzul ortamındaki anlamı çerçevesinde ele alınması elzemdir. Çünkü kavramın manasına vâkıf olmamız için o döneme gitmemiz gerekmektedir. Bazı kavramlar tarihin akışında anlam kaybına uğrarken bazı kavramlar

[1] Hasan Yılmaz, , "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramlarının Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Derg.*, 2004/22 (231-242), 237-238.

da yeni anlamlar kazanabilmektedir. Yine Kur'ân bazı kavramlara yeni anlamlar katarken bazılarına yepyeni anlamlar verebilmiştir. İşte bu sebepten dolayı Kur'ân'daki bir kavramı ele alırken, ilk zaman eserlerinden yararlanmak elzem olmuştur. Biz bu çalışmamamızda ilk dönem lügat ve eserlerinden yararlanarak, daha doğru manalara ulaşmaya çalışacağız. Elimizden geldiğince Cahiliye ortamında kullanılan anlamına mutabık olmaya çalışacağız.

Ayrıca şuur kelimesinin diğer bazı kavramlarla ilişkisi göz ardı edilemez. Biz bu çalışmamızda hem şuur kelimesinin yakın anlamlı kavramlarını hem de zıt anlamlı kavramlarını inceleyecek ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışacağız. Çünkü şuur kelimesinin bu kavramlarla ilişkisini analiz etmeden şuur kelimesinin manasına tam olarak ulaşamayız.

Kur'ân-ı Kerim'de ki ''şuur'' kelimesi incelenecek olursa bu kelimenin çeşitli türevleriyle (fiil, isim v.s) kullanıldığı görülür. Mekkî ve Medenî ayetlerde türevleriyle beraber toplam 40 yerde geçen bu kelime, fiil olarak 26 farklı yerde geçmektedir. Fiil olarak geçen bu kelimenin yalnız biri hariç tamamı olumsuz (nefy) olarak geçmektedir. Olumsuz kalıpta geçmeyen Şuara 113. ayette de yine mana olarak olumsuz kullanıldığı aşikârdır. İnsanın şuurundan fazla şuursuzluğuna dikkatleri çeken Kur'ân, bu yönüyle aslında insanlığa bir şeyler anlatmak istemiştir. Zira şuursuzlukla yapılan her bir eylem insanlığın felaketine yol açmaktadır.

''Şuur'' Arapça bir kelimedir. İngilizce karşılığı ''consius'' olan bu kelimenin Türkçe karşılığı –her ne kadar anlamını tam olarak karşılamaz sa da- ''bilinç''tir. Ancak bizim araştırmamız Kur'ân'da'ki ''şuur'' kelimesi olduğundan bunu Arapça olarak tahlil edeceğiz.

Konuların detaylarına inmeden önce burada şuurun nasıl tarif edildiğine değinmek gerekmektedir. Şuurun değişik tanımlarına rastlamak mümkündür. Bunlar şu şekildedir;

Nesefî: "*Şuur; bir şeyi his ve duygularla bilip anlamak, sezmek, farkına varabilmektir"*[2]

Zemahşerî: *"Şuur; bir şeyi bilmek, idrak etmek ve kıvrak zekâyla kavramak demektir."*[3]

---

[2] Ebu'l-Berakât Nesefî, *Medariku't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1977, I, 19.

İbn Fâris: *"Şuur; insanın duyu organları vasıtasıyla bilme, akıl yürütme, anlama ve idrak etme yetisidir."*[4]

Beydavî: "*Şuur, zâhiri duyularla hissetmektir, ''meşâ'iru-l insan''(مشاعر الانسان) da onun duyularıdır*."[5]

Tantavî: *"Şuur, bir şeyi kıvrak zekâyla kavramaktır."* [6]

İbn Aşûr: *''Şuur; genel olarak, eşyanın gizli ilmine denilir. Bundan dolayı şâire 'şâir' denilmiştir. Zira kimse kolaylıkla vezin ve kafiyeye ulaşamaz.''*[7]

Reşit Rıza: *"Şuur, gizli olanı kavramak, meselenin inceliğinin farkına varmak demektir."*[8]

Bir başka tanıma göre şuurun tanımı, kişinin kendisinin ve çevresinin farkında olup, bu ikisi arasında münasebet kurabilme melekesidir.[9] Bu farkında olma ve münasebet kurma ise insanda bulunan bir kabiliyetle gerçekleşmektedir. Bu kabiliyetin en üst seviyesi insanda mevcuttur.

Elmalılı şuur kelimesini bir hayli geniş açıklamaktadır. Burada onun bu açıklamalarına biraz yer vermek konuyu daha da açık hale getirecektir. Ona göre şuurun tanımı şöyledir; *''şuur, hissi zahirle hissetmektir. Yani şu anda his halinde olan ve henüz hafızaya ve akla tamamen geçmemiş bulunan zahir bir ilimdir ki zuhulün zıddıdır. İdrakin ilk mertebesi, yani bir şeyin kuvvei akıleye ilk mertebeyi vusulü, ilk tecellisidir.''*[10] Yani şuur, açık duyu ile hissetmektedir. Elmalılı şuuru, şu anda duygu halinde olan ve henüz hafızaya ve akla geçmemiş bulunan açık bir bilgi olarak görmektedir. O, şuuru insanın dikkatini bir konu üzerine toplamasının, zıttı olarak, kendi deyişiyle ''zuhûl'' olarak değerlendirmektedir. ''Zuhûl'' (ذهول) ise; unutmaktan

---

[3] Ebû Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, I, 510.
[4] Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mekâyisu'l-Luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, III, 193.
[5] Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-İhyâi't-Turâs'il-Arabî, Beyrût 1997, I, 45;
[6] Muhammed Seyyid Tantavî, *et-Tefsîr'l-Vasît li'l-Kurâni'l-Kerîm,* Dâru'l-Nehdâti Mısrî li't-Tabâti, Kahire 1997, I, 52.
[7] Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, ed*-Dâru't-Tevsiyeti li'n-Neşr., Tûnus 1984, I, 278.
[8] Muhammed Reşit Rıza, *Menar Tefsiri (Tefsîru'l-Menâr),* Ekin Yay., İstanbul 2011, I, 201
[9] Musa Bilgiz, *Kur'ân'da Bilgi-Kavramsal Çerçeve- Bilgi Türleri*, İnsan Yay., İstanbul 2003, 93.
[10] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1979, I, 223.

ve hüzünden (üzüntüden) dolayı geride kalan oyalanmak (meşguliyet)tir.[11] Hacc süresinde bu kelime şöyle geçer; ‘*’Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer…*’’[12] Yani anne Kıyametin dehşetinden emzirdiği çocuğunu unutur. Buradaki unutmak, şuursuzluk, İsfanî’nin dediği gibi üzüntüden ve dehşetten kaynaklanır.

Belirtmek gerekir ki; şuurun Türkçe karşılığı bilinçtir. Psikoloji literatüründe insanın farkında olduğu; ayık olarak açıkça duyduğu tarafına bilinç (şuur/consius) denir.

Bu sebeple psikoloji açıdan bilincin yani şuurun tarifi şöyledir: *‘‘Genel olarak bilinç, ’’farkındalık’’ durumu ile eş anlamlıdır. Bir başka deyişle zihinde yaşanılan olayların farkına varılmasıdır. Belli bir anda aktif olan duyum, algı, düşünce, duygu ve anıların tümü için kullanılan bir deyimdir. Bilinç bir kimsenin anılarının, duygularının ve bedensel duyumlarının farkında olmasını kapsayan bir süreç olarak tanımlanabilir.”* Bu tanıma göre bilincin iki yönü vardır.

1. Bilinç çevresel uyaranların fark edilmesini içerir. Örneğim aniden bir kuşun ötüşünün, keskin bir diş ağrısının ya da eski bir arkadaşımızı görsel olarak tanımanın farkına varmamız.
2. Bilinç aynı zamanda kendi zihinsel olaylarımıza ait bir farkındalığı yada düşünceleri de kapsar. Bu düşünceler içsel benlik ve farkındalık duygularımızdan ve anılarımızdan kaynaklanır. Mesela bir kuşun adını, dişçinin telefon numarasını ya da kalabalığın içinde ne kadar utangaç olduğumuzu düşünebiliriz.[13] Bilincin bu iki yönünden birincisi duyularımızla ve bedenimizle alakalı iken, diğeri zihnimizle kalbimizle ve iç dünyamızla alakalıdır.

Şuur için yapılan bu tanımlara baktığımızda şöyle bir değerlendirilme yapabiliriz. İnsanda iki türlü şuur bulunur. Bunlardan biri, insanın ‘’meşair’’ denilen dış duyularıyla hissetmesi, algılamasıdır. Burada hisseden beş duyu organıdır. Gözün görmesi, kulağın işitmesi buna örnektir. Diğeri ise, bâtinî şuurdur ki bu da kalbin ve zihnin kavrayışı, idrak etmesi ve gaflet halinde bulunmamasıdır. Duyuların şuuruna binaen duyu

[11] Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-Isfahânî, *el-Müfredât fî Ğarîb’il-Kur’ân,* Dâru’l-Kalem, Beyrut 1995, I, 442.
[12] Hacc, 22/2.
[13] Hayati Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, Düşünce Yay., İstanbul 2008, 127-128.

organlarına ‘’meşa’ir’’ denilirken, kalbin ve zihnin şuuruna binaen ise ince ve derin düşünene şair, bu ince kavrayışa ise şiir denilmiştir. Şiir ani ve ince bir kavrayıştır. Bunun içindir ki isteyen istediği zaman şiir yazamaz.

Şuur insanı insan yapan melekelerden biridir. İki basit nesne arasını ayırmak için de şuur gerekir, başkalarının fark edemeyeceği kadar ince bir ayrıntıyı fark etmeye de şuur denir. Bu meleke, insandan çekip alınırsa onu insan yapan özelliklerinden birisi alınmış olur.

Şuura Kur’ânî çerçeveden baktığımızda Kur’ân’ın bu kelimeyi nasıl değerlendirdiğini görmekteyiz. Öncelikle şuur kelimesinin nispet edildiği yerlere bakacak olursak, şöyle bir sonuç çıkmaktadır. Şuur kelimesi Allah hariç her varlığa nispet edilmiştir. Allah’a niye nispet edilmediğini ünlü edebiyatçı Ebu Hilal El-Askeri’nin ‘’El-Furugu Fil-Luğa’’ adlı eserinde görmekteyiz. Şuursuzlukla itham edilen gruplara baktığımızda, aslında insanın olduğu her yerde şuursuzluğun, gafletin var olduğunu görmekteyiz. Zira bu kelime birçok ayette de helak edilen kavimler hakkında kullanıldığı görülür. Kâfirler ve münafıklar için kullanılan bu kelime aynı zamanda müslümanlar için de kullanılmıştır. Sadece insanlar için değil cansız varlıklar için ve hatta bir peygamber için bile bu kelimenin kullanıldığına şahit olmaktayız. Ancak burada şu nokta unutulmamalıdır. Şuurun Türkçe karşılığına bilinç demiştik. Ancak bu kelime yine de tam olarak şuur kelimesini karşılamamaktadır. Şuur kelimesinin manalarından biri de “farkında olmak”tır. Kur’ân’da Hz. Süleyman için bu kelimenin kullanılması bu mana dikkate alınarak anlaşılmalıdır. Aksi takdirde bir peygambere ağır bir ithamda bulunulmuş olunur.

Peki, değişik zümreler için kullanılan bu kelimenin kullanıldığı ayetlerde anlam farkı yok mudur diye baktığımızda, bu fark kendini aşikâr etmektedir. Kimi yerde inançsızlık ve inkâr manasında kullanılırken kimi yerde duyarsızlık ve gaflet manasında kullanılmıştır. Kimi yerde gaybî bir habere vâkıf olmamak manasında kullanılırken kimi yerde farkında olmamak ve bilmemek manasında kullanılmıştır.

Şuur nedir? Yalnızca insana mı mahsustur? Tabiatın genel bir karakteri midir? Fıtrî bir olay mı yoksa sonradan mı kazanılır? Kaynağı nedir? Mekânı neresidir? Tüm bu sorular insanın zihnini meşgul etmiştir. İnsanoğlu bu sorulara cevap aramış ve çeşitli cevaplar da vermiştir.

Her ne kadar insanoğlu bu sorulara cevap vermişse de, bu konuda kesin bir cevaba gitmek bu kadar da kolay olmamıştır. Şuur, zihni ve kalbi bir olay olduğundan, bilimsel bir cevap verilmesi de hayli zordur. Aslında şuur Allah'tan bağımsız anlaşılamaz. Allah'tan koparak şuur yani bilinç açıklanamaz. Bu sebeple şuurun hakkıyla anlaşılması için O'nun sözü olan Kur'ân'la ilişkili anlamak gerekmektedir. Bununla birlikte yine de filozoflar, değişik alanlardaki bilim adamları bu konuda fikir ve deneyimlerini ortaya koymuşlardır.

Elmalılı'ya göre duyguların duyum ve duygu olmak üzere iki tarafı vardır vardır. Bunlara his denilir. Duyum yönü olan ilmîlik tarafını ifade eder. Asıl şuur buna denir. Zevkle ilgili ilme de his denir ama bu şuurla ifade edilemez. Tasavvufçuların "hâl"dedikleri budur. Hâl ile şuur asla aynı anlama gelmez.[14] Görüldüğü gibi Elmalılı'ya göre asıl şuur ilmilik ve idrak yönü ağır basan şuurdur. Sufilikteki gibi zevk ve his yönü ağır basan şuur asıl şuur kapsamına girmemektedir. Bizim tezimizde de şuurun ilmî yönü ele alınmıştır. Zaten şuur ilmin çeşitlerinden biridir.

İhtisasın konusu yalnız "ene"dir. Şuur ve vicdan da "ene"den tamamen çıkamaz, akıl ise şuur ötesinden başladığı için "ene"nin zatı, kendini akledemez düşünemez. "Ene" sade bir şuur veya vicdan ile kendini tanır ve kendini tanıdığı için kendine gelen duyguları ve kendinden çıkan duyguları tanır. Fakat bu tanıyışın her hâl anında bir istiğrâk (dalma)ı vardır. Bununla bizzat "ene" şuurlu bir dalgınlık gibi gizli kalır da, hemen ardından bir ilgiye muhtaç olur. Ve bunun için çocuğa "kendini bilmez" denir. "Ene" şuuru hiç bulunmadığı veya açık olduğu, yani hep "ben, ben" dediğimiz anlarda, ne dışarıdan ve ne durumlarımızdan hiçbir şey bilmeyiz. Bildiğimiz zaman ise benliğimiz bildiğimize dalmış olur ki buna "fenâ" (yok olma) tabir edilir. Demek ki ilim için "ene-ben" şuuru gizlenmeli, kalp dış gözlem ve murâkabe-i nefs (nefsi kontrol) ile meşgul olabilmelidir. Hak, bu ikisi arasında görülür. Ahlâkta nefis kontrolü, ilimde de dış gözlem daha mühimdir. İkilik içinde bir bağlılık gibi görünen şuur olayını, hareket, titreşim ve maddi intiba olaylarından ayırıp seçemeyenler, ruhu ve kalbin sırrını bilemezler de, "kalp" ve "ruh" diyecek yerde "dimağ" (beyin) derler dururlar. Göz ile fotoğrafı, gramofon borusu ile kulağı, ağzı bir gibi zannederler. Beyin bir kütüphane

[14] Elmalılı, I, 226.

olsun, onu okuyan kim? Bunu aramazlar. İşte "onu düşünmezler" bu gerçeği gösteriyor.[15]

Buna göre şöyle diyebiliriz. Şuur, Elmalılı'ya göre içsel duygularını kapsar. Şuur iki boyutu olan bir duygudur. Bu çift taraflı duygunun biri hissiyatı, diğeri ilmiyatı ifade eder. Gerçek şuur ilmiyatı ifade eden tarafıdır. Elmalılı'ya göre şuur zuhülün yani 'üzüntü halinde insan bulaşan dalgınlık'ın zıddıdır ki buna göre şuur; 'her halde teyakkuz halinde olmak' anlamına gelir. Şuur bizzat düşünmenin kendisidir. İnsanın zihninden geçen her şeyden haberdar olmasıdır. Dolayısıyla şuur bilinçli kullanılması durumudur.

Ele aldığımız şuur konusu sadece Kur'ân'da var olan bir konu değildir. Yine bu kavram ne yalnızca İslam dinine has bir kavramdır, ne de sadece genel olarak dini bir kavramdır. Şuur kavramı aynı zamanda felsefenin de vazgeçemeyeceği önemli bir kavramdır.

Felsefede kullanılan kendini bilme kavramının doğrudan farkındalıkla ve bilinçle alakalı olduğunu görmekteyiz.[16] İnsanın kendini idrak etmesi, kendi varlığının farkında olması, dolayısıyla şuur; aynı zamanda filozofların zihinlerini meşgul eden felsefi bir mesele olmuştur. *''Bilginin değeri konusunda karşımıza çıkan beş temel görüşten biri kendisini şüphesiz olarak bilebileceğimiz şeyin, ancak kendi şuurumuz olduğunu ileri süren pozitivistlerdir.*''[17] Yine bilginin kaynağı meselesinde, bilginin dört kaynağından söz edilir. Bunlar akıl, duyu, deney ve sezgidir.[18] Duyu ve sezgi ise doğrudan şuurla ilgili kavramlardır

Sokrat ve öğrencisi Platon'da kendini bilme ile dıştan içe çevrilişin, şuur tahlilinin ilk şekillerinden birini buluruz.[19] Sokrat ve platon felsefesinde kendini bilmenin tanımlarından birini; ''bir konuda bilgi sahibi olup olmadığının farkında olmak'' şeklinde görmekteyiz.[20] Bilgi meselesinde Sokrates'i bilhassa ilgilendiren, insanın kendi kendini bilmesidir. Çünkü bilgide esas olan şey, dış dünyayı, âlemi, onun meydana

---

[15] Elmalılı, I, 226.
[16] Hidayet Evirgen, *Etik açıdan Sokrates ve Platon Felsefesinde Kendini Bilme Sorunu,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2006, 4.
[17] Hüsamettin Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Hu-Er Yay., Konya 2010, 36.
[18] Erdem, 168.
[19] Yümni Sezen, *Tarihi Maddeciliğin Tahlil ve Tenkidi*, Veli Yay.,İstanbul 1984, 260.
[20] Evirgen, 69.

geldiği ana maddeyi değil, kendimizi bilmek ve tanımaktır.[21] Görüldüğü gibi kendini bilmeyi amaçlayan ilk filozof Sokrat'tır.

İbn-i Sina da bu konuya değiniyor. İbn-i Sina, tamamen kendine has bir temsil ile varlığın idrak edilmesini izah eder. O, bu temsilde boş bir uzayda anî bir yaratılışla var olan bir insan tasavvur eder. Bu insanın bütün organları mükemmel bir şekilde yaratılmış olmasına rağmen birbirlerine temas etmediklerini, birbirlerini hissetmediklerini farz ediyor. Böyle bütün duyularından arındırıldığı, çevreyle olan irtibatının şuurunda olarak ''ben varım'' diyebilmektedir. İbn-i Sina'ya göre bu kendini idrak ediş, herhangi bir duyu organına bağlı olmadan vasıtasız, bizzat ruh ile olmaktadır.[22]

İbn-i Sina'dan etkilenen batılı filozof Descartes'e gelindiğinde ise; o, varlığın idrak edilişini şüphecilik yöntemiyle çözmeye çalışmaktadır. ''düşünüyorum o halde varım.'' Descartes'in ulaştığı bu hüküm, kesinliğin temel ilkesidir. Çünkü şüphe etmediği ilk hakikat, kendi varlığıdır.[23]

Şuur konusundan bahseden diğer bir filozof ise Kant'tır. Süje ve obje münasebetine açıklık getirmiştir. Bilen ve tanıyan varsa, bilme ve tanıma işlemi de vardır. Bilginin ve bilenin sınırlarını belirten Kant, diğer taraftan tanıma ve bilmenin bir süje faaliyetini isabetle görmüştür.[24]

Şuur konusunun en kapsamlı malumatını sunan Bergson'dur. Şuurun ve ruhi faaliyetin sinir sistemi ve beyin ile münasebeti üzerinde durmuştur.[25] Öncelikle belirtmek gerekir ki Bergson'a göre insan şuurun bir kabuk bir de iç tabakası vardır. Kabuk tarafı akıl, zekâ, mantık, ilim tabakasıdır. Bu tabaka madde hayatının şartlarına uymaktan teşekkül etmiştir. Bu kısmın faaliyetinde sebeplilik kanunları yürürlüktedir. Burada hürriyet yok, determinizm vardır. İç taraf ise ayrı mahiyette bir şuurdur. Bu asıl ben'dir. Asıl benin yaşayışı sırlı bir oluştur, yaratmadır. Hür bir organlaşmadır. İrade ve hürriyet sahasıdır. Bizim şeciyye ve şahsiyet dediğimiz de bu iç şuurun neticesidir. Hafızamız bizde sathî benliğimizi meydana getirmiştir. Beyin bunun icra aletidir.[26]

---

[21] Erdem, 168.
[22] H. Ömer Özden, *İbn-i Sina Descartes*, Dergah Yay., İstanbul 1996, 55-56.
[23] Özden, 153.
[24] Sezen, 260.
[25] Sezen, 261.
[26] Sezen, 262.

Bergson'a göre şuur, en çok insanda koyulaşmıştır. İnsan her şeyin özü ve özetidir, her şeyin ölçüsüdür. İnsandaki bu şuur ne derece dışa çevrilirse, eşyayı birbirinin dışında idrak ederse, o derece kendi kendisinin dışına çıkmış olur. Şuurun koyuluğu azalır. Madde de zaten budur. Şuur, kendi içine dönerse, kendi içine girerse, kendini yakalamaya çalışırsa, derinleşir, koyulaşır. Dışa yönelmenin deney ve tecrübesi zekâ ile olur. Bu ilimdir. Aynı zamanda içe yönelmenin deney ve tecrübesi vardır. Bu, sezgi ile olur. İç deney hafıza ve şuura başvurmuştur.[27]

Sezgi, şuurun kendi içinde derinleşmesi, gerçeği tam olarak yakalama vasıtasıdır. Dolayısıyla ilim ve felsefe birbirini tamamlar.[28] İkisi birbirinden ayrı düşünülemez.

Şuurdan bahseden tek filozof bunlar değildir tabiki. Bunlar bu konuda öne çıkan filozoflardır. Ama konumuzun da dışına çıkmamak için bu kadarıyla yetinmeyi daha doğru bulduk.

Çalışmamızın birinci bölümüne girmeden önce şunu da ifade etmek lazım ki, Türkçeye geçen şuur kelimesi birebir Arapça'da "şe-a-ra" kelimesi ile ifade edilmez. Bu fiil Türkçemize geçerken anlam değişikliğine uğramıştır. Arapça'da bizim Türkçemizdeki "şuur" kelimesi "va'y" (وعى) kelimesi olarak ifade edilmektedir. Tezimizde kullanacağımız "şuursuzluk" ifadeleri, Arapça'daki "şe-a-ra" fiilini ifade etmek için kullanılmıştır. Türkçedeki "şuursuzluk" kelimesi kasdedilerek kullanılmamıştır. Arapçadaki "şuursuzluk"; farkında olmama, bilmeme, anlamama, hissetmeme, idrak edememe gibi anlamlara gelmektedir.

[27] Sezen, 263.
[28] Sezen, 264.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA ŞUUR'UN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kur'ân-ı Kerim'deki herhangi bir kavramın ya da kelimenin anlam alanı, Kur'ân'ın nüzul olduğu dönemdeki anlamına daha yakın olduğu sürece isabetlidir ve doğrudur. Bunun için de kelimenin aslının Arap lisanındaki anlamlarını iyi tespit etmek gerekmektedir. Bu tespitin daha sağlıklı olması için Kur'ân'ın nüzul zamanına ve hatta nüzul öncesi döneme yani cahiliye dönemine gitmek gerekmektedir. Zira bize cahiliye döneminde yazılan şiirler kelimenin ilk dönem anlam alanını verecektir.

Ayrıca Kur'ân, herhangi bir kelimeyi ele alırken bazen o kelimeyi Cahiliye devrindeki anlamı ile işler, bazen anlamını genişletip değişik anlamlar yükler ve bazen de anlamını daraltıp cahiliye dönemindeki anlamlarından kısmen koparabilir. Kur'ân sonrası dönemlere gelindiğinde ise yine bazen anlam aynı şekilde genişletilip daraltılmıştır ve hatta tamamen o dönemdeki anlamından koparılmıştır. İşleyeceğimiz şuur kelimesini bu yöntemle ele almaya çalışacağız.

Yine Kur'ân'da bir kavram çalışması yapılırken, Kur'ân'ın, Arap dili gibi çok zengin, beşeri ve tarihsel bir dil ile nazil olduğu evrensel gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu hususta ayrıca Kur'ân dili Arapça'nın sentaktik, lengüistik, semantik alan ve delalet keyfiyetlerine, açıklama etkinliğinde çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Arap dilindeki çokanlamlılık boyutları da gözden uzak tutulmamalıdır.[29]

1.1. ŞUUR KELİMESİNİN ETİMOLOJİK YAPISI

Şuur; **"شعر"** (şe-a-ra) fiilinden gelen bir isimdir. Şa'r (**اَلشَّعْرٌ**) ''kıl'' demektir. **''شَعَرْتُ''**, (şe'artü) **"شَعْرٌ"**'a (yani kıla) vurdum veya dokundum demektir. Buradan müstear olarak ''incelik itibariyle, kıla vurmaya veya dokunmaya benzer bir bilgi öğrendim'' anlamında **''شَعَرْتُ كَذَا''** denmiştir. Şaire **"شَاعِرٌ''** adının verilmesinin nedeni, ''fetaneti ve bilgisindeki inceliktir''. **شِعْرٌ** sözcüğü temelde Arapların **لَيْتَ شِعْرِي** (keşke bilseydim) sözünde (ifade edilmek istenen) ''ince bilginin'' adıdır. Yaygın kullanımda ''vezinli ve kafiyeli sözün'' adı ve **شَاعِرٌ** sözcüğü de ''bu (şiir) sanatında ihtisas sahibi

[29] Yılmaz, 234-235.

olan ya da kendini (şiir) sanatına hasretmiş kişinin'' adı haline gelmiştir. **"اَلمَشَاعِرُ''**, beş duyudur. **"مَشَاعِرُ الحَجِّ''** ise haccın beş duyuya açık alametleri, nişanları ve işaretleridir. Tekili **"مَشْعَرٌ''** şeklinde gelir. Ayrıca **"شَعَاعِرُ الحَجِّ''** şeklinde de kullanılır. (Buradaki **''شَعَائِر''** sözcüğünün) tekili **"شَعِيرَةٌ''** şeklinde gelir. Kur'ân'da Beytullah'a hediye edilen kurbanlara da **شَعَائِرٌ** denilir. Böyle adlandırılmasının nedeni "kendisiyle alamet, nişan veya işaret konan" **"تُشْعَرُ بِهِ''**, demirle yani **شَعِيرَةٌ** ile kanlarının akıtılarak işaretlenmiş olmalarıdır.[30] Ayrıca "şi'ar" savaşta kullanılan işaret manasınadır. "Şe'âiru'llah", Puta tapıcılık, küfür ve tanrıtanımazlık şekillerine aykırı olarak, Allah'a ibadetin saf şeklini temsil eden işaret demektir.[31]

اَلشِّعَارُ bedene yakın elbise demektir. **شَعَرٌ** a (kıllara) temes ettiğinden dolayı böyle adlandırılmıştır. Ayrıca **شِعَارٌ** diye ''insanın savaşta kendi üzerine koyduğu alamete, nişana veya işarete'' de denir. **اَشْعَرُ الْحُبُّ** (sevgi veya aşk onu bir elbise gibi sardı) sözü (**اَلْحُبُّ**) **اَلْبَسَهُ** sözü gibidir. **اَلأَشْعَرُ** uzun kıllı demektir. Ayrıca toynağı çevreleyen kıllara da denir. **اَلشَّعِيرَةٌ** iyi bilinen bir tohum, arpa demektir. **اَلشِّعْرَي** bir yıldız adıdır.[32]

Günümüz Arapçasında **اَشْعِرَة** (çoğulu **شِعَار**) kelimesi "parola, slogan, düstur, vecize, iz, işaret, nişan, arma" gibi manalara gelmektedir.[33]

Isfahani 'şea'rtü' (**شعرت**) mazi kipini zikreder ve bu 'derin manasıyla gerçeği kavradım, gerçeğe isabet ettim' manasında verir. Nitekim bu manada kelimeye istiare manası da yüklenmiştir. Örneğin 'şea'rtü keza' (**شعرت كذا**) dendiği zaman, bu; ben kesin bir bilgiyle bildim, anlayıp kavradım' demektir. Çünkü bu dikkat noktasından işin inceliğine varabilme, şuurunda olabilme manasını ifade eder. 'Şiir ve şa'r' kelimesi, kesin ve hassas manadaki bilginin adıdır. Bu itibarla Arap toplumu 'leyte şi'ri' (**ليت شعري**) ifadesiyle bu ince manayı demek istemektedirler. Nitekim tanışma ve bilişmede sözün ölçülü ve dengeli olanına yani patavatsızlıktan uzak bulunanına bu isim verilmiştir.''[34]

''Eş-Şiar kelimesi, iç giysi manasında da kullanılmaktadır. Çünkü içte giyilen giysiler insan tenindeki kıllara temas eder, dokunur.''[35]

---

[30] Isfahânî, I, 455.
[31] İbn Fâris, III, 194.
[32] Isfahânî, I, 456.
[33] Serdar Mutçalı, *Arapça – Türkçe Sözlük (Dağarcık),* Dağarcık Yay., İstanbul 1995, 446.
[34] Rıza, I, 202.
[35] Rıza, I, 202.

"Şe-a-ra" kelimesinin Cahiliye Dönemi şiirlerinde kullanımına değinmek, bu kelimenin o dönemdeki anlamına ulaşmak bakımından önem arzetmektedir.

Cahiliye dönemi şairlerinden Ümeyye b. Ebi's Salt'ın şu beytinde "şe-a-ra" fiili geçmektedir;

هامي تخبرني بما **تستشعروا** فتجنبوا الشنعاء والمكروها

Hami (ruh kuşum) bana **ne hissttiğini** haber verir,

O zaman iğrenç ve kötü şeyler yapmaktan sakının.[36]

Cahiliye Dönemi'nin bir inanışına göre, kişinin bedeni ölür ancak ruhu ölmez. Kişinin kendisine özel "hâmme" dedikleri bir kuş ruhundan çıkar ve ölen kişiye yakınlarından haberler verir.[37] Şair burada yakınlarına seslenerek, benden sonra kötü şeyler yapmayın, hâmme bana hissettiklerini, bildiklerini haber verir diyor.

Bu beyitteki "**استشعر**" (isteş'âra) fiili; hissetmek, bilmek anlamında kullanılmıştır. İbn Manzur da "isteş'ra" nın, "hissetmek" anlamında olduğunu söyler.[38] Fiil Cahiliye Dönemi ile İslâm sonrası dönemde aynı anlamda kullanılmıştır.

Yine bir başka örneğe bakacak olursak; Lakît b. Ya'mur bir şiirinde bu kelimeyi kullanmıştır:

ابناء قوم تآووكم على حنق اضر الله ام نفعا **لا يشعرون**

Kin ve nefretin aleyhinize birleştirmiş olduğu kuvvet, Allah onlara galibiyet mi yoksa mağlubiyetmi nasip edecek bunu **düşünemezler (farkına varamazlar)**.[39]

Bu şiirde de "ş"e-a-ra"fiili, düşünmek, farkına varmak anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla "şe-a-ra" fiilinin anlamının herhangi bir değişikliğe uğradığına rastlayamadık. Bu kelimenin Cahiliye'de kullanılan anlamları İslâm'dan sonra da kullanılmaya devam etmiştir.

Elmalılı şuuru şöyle tarif eder; *''şuur, idrakin ilk derecesi yani bir şeyin, düşüncenin fikrine ilk varış derecesi, ilk görünümüdür. Çünkü ilim, nefsin manaya ulaşmasıdır. Ve bu ulaşmanın bir takım dereceleri vardır ki, şuur bunların birincisi,*

[36] Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Bağdat 1993, VI, 132.
[37] Cevâd, VI, 132.
[38] Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût tzs, IV, 409.
[39] Ali Bulut, Cahiliye Şiirinde Bazı Dini Motifler, *Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Der*., 2005/XIIX, XIX (213-235), 217.

yani nefsin manaya ilk varış mertebesidir. O mananın tamamına nefsin anlayışı hâsıl olunca tasavvur; bu mana şuurun gitmesinden sonra tekrar geri döndürülebilecek şekilde ruhta baki kalmasına hıfz (ezberleme), bunu istemeye hatırlama; tekrara bulan vicdana zikr (anma) ismi verilir. Şuur bir bakıma, ilmin en zayıfıdır. Çünkü onda sebat ve ihtiyatlı hareket yoktur. Bu sebeple Allah'ın ilmine şuur denmez. Diğer bir yönden de en canlı bir ilimdir. Çünkü o anda ve bizzat ince bir görüş anı huzurdur. Ve ilahi ilmin kemalini anlatacak en güzel bir şahittir.''[40]

Kısacası şuur; sadece bir şeyi bilmek olarak değil, bildiğinin ve bilmediğinin farkında olmasıdır. Sadece bir düşünme melekesi değil, düşündüğünü ve ne düşündüğünü düşünebilmektir.[41] Yani şuur; kişinin ister bedeni ister zihni ister kalbi olsun, her eyleminin farkında olmasıdır. Şuur, farkı farketmektir. Şuur farkındalık halidir. Bir olayı düşünürken o olayı düşündüğünü düşünebilmektir.

Şuurla yapılmayan bir eylem gafletle yapılmış demektir. Çünkü kişi yaptığı eylemin farkında olmazsa, ondan gâfil olur. Ne yaptığını, nasıl yaptığını, niçin yaptığını algılayamaz ve onun farkında olmaz. İleride bahsedeceğimiz üzere şuurun zıt anlamlarından biri de zaten ''gaflet''tir.

Şuur kelimesinin etimolojisine değindikten sonra, tezin birinci bölümünde bu kelimenin Kur'ân'da kullanımına değineceğiz.

1.2. ŞUUR KELİMESİNİN KUR'ÂN'DA KULLANIMI

Bu bölümde şuur kelimesinin Kur'ân'da nasıl kullanıldığına ndeğineceğiz. Bu konuya girmeden önce konu ile ilgili oluşturduğumuz tablo, bize bu konu hakkında bilgiler verecektir. Kur'ân'da "ŞE-A-RA" fiil kökünden gelen kelimelerin dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

[40] Elmalılı, I, 203.
[41] Sezen, 241.

Tablo 1.1. Kur'ân'da **شعر** Kelimesinin Surelere Göre Dağılımı

	KELİME KALIBI	KUR'ÂN'DA KULLANIŞ ŞEKLİ	MANASI	SURE ADI VE AYET NO	YAPISAL KULLANIM ŞEKLİ
1	شَعَرَ	وَمَا يَشْعُرُونَ	…Farkına varmıyorlar	Bakara 9.	Fiil
2	شَعَرَ	وَمَا يَشْعُرُونَ	…Farkına varmıyorlar	Bakara 121	Fiil
3	شَعَرَ	وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ	Ama siz Bunu bilmezsiniz.	Bakara 154.	Fiil
4	شَعَرَ	وَمَا يَشْعُرُونَ	…Farkına varmıyorlar	Al-i İmran 69.	Fiil
5	شَعَرَ	وَمَا يَشْعُرُونَ	…Farkına varmıyorlarken…	En'am 26.	Fiil
6	شَعَرَ	وَمَا يَشْعُرُونَ	Farkında olmuyorlar.	En'am 123.	Fiil
7	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerken…	A'raf 95.	Fiil
8	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerken…	Yusuf 15.	Fiil
9	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerken…	Yusuf 107.	Fiil
10	شَعَرَ	وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ	Ne zaman dirikeceklerinin de şuuruna varmazlar	Nahl 21.	Fiil
11	شَعَرَ	مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ	Fark edemiyecekleri yerden…	Nahl 26.	Fiil
12	شَعَرَ	مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ	Fark edemiyecekleri yerden…	Nahl 45.	Fiil
13	شَعَرَ	لَا يَشْعُرُونَ بَلْ	Hayır, onlar farkına varmıyorlar	Mü'minün 56.	Fiil
14	شَعَرَ	لَوْ تَشْعُرُونَ	Bir anlayabilseniz!	Şua'ra 113.	Fiil
15	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerken…	Şua'ra 202.	Fiil
16	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerken…	Neml 18.	Fiil
17	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerken…	Neml 50.	Fiil
18	شَعَرَ	وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ	Ne zaman dirileceklerinin de farkında değiller	Nahl 65.	Fiil
19	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerdi.	Kasas 9.	Fiil
20	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Onlar farkına varmadan…	Kasas 11.	Fiil
21	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Onlar farkında değillerken…		Fiil
22	شَعَرَ	مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ	Fark edemeyecekleri yerden…	Zümer 25.	Fiil

23	شَعَرَ	وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ	Siz farkında olmadan…	Zümer 55.	Fiil
24	شَعَرَ	وَهُم لَا يَشْعُرُونَ	Farkında değillerdir…	Zuhruf 66.	Fiil
25	شَعَرَ	وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ	Siz farkında olmadan…	Hucurat 2.	Fiil
26	اَشْعَرَ	وَمَا يُشْعِرُكُمْ	Siz ne bileceksiniz	Ena'm 109.	Fiil
27	اَشْعَرَ	وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ	Sizi sakın sezdirmesin	Kehf 19.	Fiil
28	شَعْرٌ	وَاَشْعَارِهَا	…Onların kıllarından…	Nahl 80.	İsim
29	شِعْرٌ	وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ	Biz ona şiir öğretmedik.	Yasin 69.	İsim
30	شَاعِرٌ	بَلْ هُوَ شَاعِرٌ	Hayır, o bir şairdir	Enbiya 5.	İsim
31	شَاعرٌ	لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ	Deli bir şair	Saffat 36.	İsim
32	شَاعِرٌ	اَمْ يَقُلُونَ شَاعِرٌ	Yoksa o bir şair mi diyorlar?	Tur 30.	İsim
33	شَاعِرٌ	وَمَا هُوَ بِقَوْتِ شَاعِرٍ	O bir şairin sözü değildir.	Hakka 41	İsim
34	شُعَرَاءٌ	وَالشُّعَرَاءُ	Ve o şairler…	Şuara 224.	İsim
35	شَعَاءِرٌ	مِنْ شَعَاءِرِ اللَّهِ	Allah'ın (dininin) nişaneleri…	Bakara 158.	İsim
36	شَعَاءِرٌ	شَعَاءِرِ اللَّهِ	Allah'ın (koyduğu) nişaneler	Maide 2.	İsim
37	شَعَاءِرٌ	شَعَاءِرِ اللَّهِ	Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını)	Hacc 32.	İsim
38	شَعَاءِرٌ	مِنْ شَعَاءِرِ اللَّهِ	Allah'ın (dininin) nişaneleri…	Hacc 36.	İsim
39	مَشْعَرٌ	عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَمِ	Meşa'ri'l Haram'da…	Bakara 198.	İsim
40	اَلشِّعْرَي	رَبُّ الشِّعْرَي	Şi'ra (yıldızı)nın Rabbi	Necm 49.	İsim

Kur'ân-ı Kerim'de ''şe-a-ra'' (شعر) fiili ve türevleri 40 yerde geçmektedir. Bu ayetlerin 27 tanesi fiil olarak bizzat şuurdan bahsederken, 13 tanesi aynı fiilden türeyen değişik isimlerdir. Fiil olarak gelen ayetlerde, 25 tanesi etken fiil iken iki ayet '' - افعل يفعل'' kalıbında edilgen olarak gelmektedir. Bizzat şuurun geçtiği ayetlerin tamamı fiil olarak, geniş zaman formülünde kullanılır. 27 taneden 25'i etken fiil olarak kullanılır. Bu da zımnen, şuurun daima aktif olması gerektiğini, onun daima etken olması gerektiğini söylemektedir. Şuurun pasif değil aktif olması gerektiğine dikkatleri çekmektedir. Ancak bu fiilerin tamamının olumsuz kullanılmasıyla da, aslında

insanların bu gerekliliği yerine getirmeyip, şuurdan fazla gaflete daldıklarına işaret etmektedir.

Fiil olarak (شعر-يشعر/اشعر-يشعر) gelen ayetlerin üç tanesi bakara süresinde, biri Âl-i İmrân suresinde, üçü Ena'm suresinde, biri A'râf suresinde, ikisi Yûsuf suresinde, üç tanesi Nahl suresinde, biri Mü'minûn suresinde, ikisi Şua'ra suresinde, üçü Neml suresinde, ikisi Kasas suresinde, biri Ankebût suresinde, ikisi Zümer suresinde, biri zuhruf suresinde, biri Hucurât suresinde ve biri de Kehf suresinde geçmektedir.

Şiir ve şairden (شِعْرٌ/شَاعِرٌ-شُعَرَاءُ) bahseden ayetler 6 yerde gelmektedir. Şiir sadece Yasin 69 da bir defa geçer. Şair ise bir kez Enbiya suresinde, bir defa Saffât suresinde, bir defa Tûr suresinde, bir defa Hakka suresinde ve bir defa da Şua'ra suresinde geçmektedir. Çoğul olarak (شُعَرَاءٌ) sadece Şua'ra 224'te geçer.

Şeair (شَعَاءِرٌ) ise Kur'ân'da 4 defa geçmektedir. Bir kez Bakara'da, bir kez Maide suresinde ve iki kez ise Hacc suresinde geçmektedir. Geçtiği her yerde ise izafet tamlaması olarak geçer. İki türlü kullanımı vardır; biri, şeâ'iru'llah, diğeri ise şeâ'iri'l hac şeklindedir. Meş'ar, Kur'ân'da Meş'ari'l Haram (مَشْعَرِ الْحَرَمِ) olarak izafet tamlamasıyla geçer ve sadece Bakara 198'de geçer. Bir yıldız adı olan Şi'râ (شِعْرَي), Kur'ân'da bir defa Necm 49'da geçer.

Bir sonraki başlıkta "şe-a-ra" fiiline yakın anlamlı kavramları ele alacağız. Çünkü bir kavramı veya kelimeyi analiz ederken o kavram veya kelimeye yakın ve karşıt anlamlı kavramları incelemek gerekmektedir.

1.3. KUR'ÂN'DA ŞUUR İLE YAKIN ANLAMLI KELİMELER

Birinci bölümün bu başlığı ve bir sonraki başlığı, şuurun kavramsal alanıyla yakından ilgili olan yakın ve karşıt anlamlı kullanımlarını içermektedir. Çünkü bir kelimenin veya kavramın tanımı yapılırken en önemli metotlardan biri de onun eş ve zıt anlamlı kullanımlarını ortaya koymaktır.

Kur'ân kelimelerinin anlamlarını tespit ederken içerisinde yer aldığı kavramsal ilişkiler sistemini; yakın ve karşıt anlamlılarını; metin-içi ve metin-dışı çeşitli anlam

karinelerini çok iyi biçimde anlama zorunluluğu bulunmaktadır.[42] Aksi halde yapılan bu tespit sahih sonuçlar vermeyecektir.

Şuur kelimesine mana itibariyle yakın kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar, bize bu kelimenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü bu yakın kavramlar ele alındığında, şuur kelimesinin anlam alanı belirlenmiş olacaktır. Yani başka bir deyişle şuurun ne olduğu ve ne olmadığı anlaşılacaktır.

Arapçada hiçbir kelime, birebir diğeriyle eş anlamlı (mürâdif) değildir. Ne kadar yakın olsalar bile, o iki kelime birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu sebeple "şuur" kelimesinin bizzat eşanlamlısı bulunmamaktadır. Buradaki kelimeler bizim şuur ile yakın anlamlı tespit ettiğimiz kelimelerdir.

1.3.1. İlim (اَلْعِلْمُ)

''İlim, bir şeyin hakikatini idrak etmektir.''[43] Zıddı cehalettir.[44]

''A-l-m kökünden kelimeler Kur'ân'da 854 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir. Bu manalar; 'bilmek, âlem[45], dağ[46] ve işaret'[47] olarak Kur'ân'da geçmektedir.''[48]

Şuur kelimesi gibi ilim kelimesinin de Kur'ân'da, ''لا يعلمون'' şeklinde[49] kullanıldığını görmekteyiz. Kur'ân'da gösterilen delillerin, ilim sahiplerine hitap edildiği, ayetlerde defalarca geçmektedir.[50] Yine ancak ilim sahiplerinin Allah'tan korkacağını bir başka ayette[51] görmekteyiz.

Cahiliye çağında ilim, bir kişinin bir şey hakkında kendi şahsi tecrübeleriyle, yaşayarak ve deneyerek elde ettiği bilgi anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda ilim zannın zıddı idi. Kur'ân'da olumlu bağlamda söz konusu edilen ilim ise, tutarsız ve sahte bilginin zıddı olup, gerçeğe mutabık, her türlü şüpheden arınmış, sağlam ve kesin

---

[42] Yılmaz, 238.
[43] Isfahani, I, 58.
[44] Bakara, 2/67, En'am 6/35, A'raf 7/138 vb.
[45] Furkan, 25/1.
[46] Şûrâ, 42/32.
[47] Nahl, 16/15-16.
[48] Mehmet Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim'de Çok Anlamlılık*, Düşün Yay., İstanbul 2013, 461-462.
[49] Bakara, 2/78; Kalem, 68/44; Yusuf, 12/21 vd.
[50] Enam, 6/97; Fussilet, 41/ 3; Ankebut, 29/43 vd.
[51] Fatır, 35/28.

bilgidir.[52] Elmalılı'nın şu sözü konuyu açıklar mahiyettedir; *"asıl ilim tasavvur değil, tasdik-i haktır (yani gerçeği onaylamaktır)."*[53]

Görüldüğü gibi ilmin genel olarak zıddı cehalettir. Ancak bu kavramın cahiliye devrindeki zıddı zan iken, Kur'ân'daki zıddı ise tutarsız, sahte bilgidir. Bu da Kur'ân'ın kelimeye kattığı anlamlardan kaynaklanmaktadır.

İlim kavramı fiil olarak kullanıldığında, genellikle sözlük anlamları söz konusu olmaktadır. Fakat bu sözlük anlamı Allah ve insanlar hakkında farklılık arz etmektedir. Allah hakkında kullanılınca mutlak, şüphesiz, bütün detaylarıyla gizli, âşikar, gayb ve şehadet cihetiyle bilmek anlamına gelmektedir. Oysa insanlar hakkında kullanılınca bilmek, marifet, tefekkür, eğitim, idrak, yakîn, okuma suretiyle elde edilen bilgi, bir şeyin doğrusunu bilme, bilim, genel anlamda bilgi, haber, anlama, şuur, hissetmek, akletmek, nazar, rüyet, tedebbür ve istidlal gibi anlamara gelmektedir.[54]

Mesela şu ayette, Allah hakkında kullanılan bu kelime mutlak bir ilim anlamını taşımaktadır;

أَوَلاَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

"Onlar bilmiyorlar mı ki Allah onlaın açığa vrduklarını da gizlediklerini de mutlak surette bilmektedir."[55]

Şunu belirtmeliyiz ki, ''şuur'' daha önce de belirttiğimiz gibi ''ilim'' kavramının bir alt başlığıdır. Zaten ilim Kur'ân'ın odak kavramlarından birisidir.[56] Şuur ise ilmin bir çeşididir. İşte bu sebebe binâen "şuur"a bir kavram demekten ziyade bir kelime demeyi daha anlamlı ve doğru bulduk.

Şuur kelimesiyle ilim kavramı arasındaki ilişkiyi Bakara 11-13. ayetlerinde görmekteyiz; *''Bunlara 'yeryüzünde fesat çıkarmayın' denildiğinde, 'biz ancak ıslah edicileriz' derler. İyi bilin ki onlar fesatçıların ta kendileridir.* ***Fakat farkında değillerdir****. Onlara 'insanların inandıkları gibi siz de inanın' denildiğinde ise 'biz de*

[52] Musa Bilgiz, "Kur'ân'da İlim Kavramı", *Diyanet İlmi Derg*., D.İ.B Yay., 2012/Özel Sayı (s.623-634), 626.
[53] Elmalılı, I, 70.
[54] Bilgiz, Kur'ân'da İlim, 632.
[55] Bakara, 2/77.
[56] Yılmaz, 239.

akılsızlar gibi iman mı edelim?' derler. İyi bilin ki, asıl akılsız kendileridir, ***fakat bilmezler'***'[57]

Şuur, gizli olan bir şeyi idrak etmek anlamına gelmekle birlikle, fesat çıkartmak hakkında 'farketmezler' (lâ yeşurûn-لا يشعرون); ilim ise vakıaya uygun ve kesin bilgi demek olduğu halde, imanları hakkında da 'bilmezler' (لا يعلمون) denilmesinin sebebi şudur: yeryüzünde fesat çıkartmak, hissedilebilen bir iştir. Onların ise bu fesadı idrak edecek kadar hisleri dahi yoktur. İman ise kalbi bir durumdur. Onu ancak gerçek mahiyetini bilen kimseler idrak edebilir. İman ayrıca yakînî bilgi olmadıkça gerçekleşmez. İlim bilinen şeyi gerçek mahiyyetiyle bilmek demektir. Onların ise imanın gerçeğine ulaşabilmelerini sağlayacak kadar bir bilgileri yoktur.[58] Yani buradan çıkan sonuç şudur; şuur hissedilebilen bir şey, ilim ise kalbî ve zihnî bir şeydir.

Allah'a ilim nispet edilirken şuur nispet edilmez. Birçok ayette Allah'ın alîm olduğu yani sonsuz ilime sahip olduğu bildirilirken şuur hiçbir ayette Allah'a nisbet edilmemiştir. Sebebini Ebu Hilal El-Askerî şöyle açıklar; *''şuur şiirdeki dikkat gibi, çok ince bir dikkatle elde edilen bir bildiridir. Bu sebeple şair için çok ince manalarını sezmesi sebebiyle 'şair' ifadesi kullanılır. Buğdaydan farklı olarak ucundaki ince kılçık sebebiyle arpaya 'şa'îr' denilmiştir. Allah için şuur kelimesi kullanılmaz. Çünkü varlıklar ona nisbetle gizli değildir.''*[59] Bu sebeble Allah ''şuur sahibidir'' denilmez ama Allah ''ilim sahibidir'' denilir. Şuurda gizli olan bir şeyi fark etme vardır. Allah'a hiçbir şey gizli olmadığı için onun hakkında şuur kelimesi kullanılmamaktadır.

Konuyu şuur-ilim ilişkisi açısından bir ayetle örneklendirmek bize bu iki kelimenin ayrımını daha iyi anlatacaktır. *"Allah yolunda öldürülenlere de ölü demeyin. Onlar diridir ama siz bunun farkında (şuurunda) değilsiniz."*[60] Ayette " لا تعلمون " değil " لا تشعرون " ifadesi kullanılmıştır. Allah Müslümanlara ''şehitlerin ölmediğini'' bildirdiği için, onlar şehitlerin ölmediğini öğrenmişlerdir. Bu sebeble لا تعلمون (bilmezsiniz) kullanılarak müminlere cehalet isnat edilmemiş, لا تشعرون (şuurunda değilsiniz) kullanılarak şuursuzluk isnat edilmiştir. Zira her bilinen şey hissedilip

[57] Bakara, 2/11-13.
[58] Vehbe Züheyli, *Tefsîru-l-Münîr*, (terc; Hamdi Arslan, Ahmet Efe…), Risale Yay., İstanbul 2005, I, 73, Tantavî, I, 60.
[59] Ebû Hilâl el-Askerî, *Arap Dilinde ve Kur'ân'da Farklar Sözlüğü (el- Furugu Fi'l Luğa),* İşaret Yay., İstanbul 2009, 98.
[60] Bakara 2/154.

şuuruna varılamaz. Bir şeyi öğrenmeye, haber vermek yeterken, bir şeyin şuurunda olmak için haber vermek eksik kalacaktır.

Sonuç olarak "şuur" ve "ilim" birbirlerine yakın olsalar da aralarında fark vardır. Daha önce de değindiğimiz gibi, "şuur" ilmin bir çeşididir. Bu kelimenin anlamının içinde, ilimden farklı olarak, gizlilik,[61] incelik[62] ve hissîlik[63] mevcuttur.

1.3.2. Akıl-Taakkul (اَلْعَقْلُ - تَعَقُّل)

عقل (akl), ''bilgiyi kabul etmeye hazır olan kuvveye'' denir. Ayrıca insanın bu kuvveyle kazandığı bilgiye de, عقل (akl) denir. ''akl'' sözcüğü temelde ''(bir şeyi) yakalamak veya yapışmak (imsâk), veya bunları istemek (istimsâk) anlamına gelir. Örneğin devenin ön baldırıyla kolunu katlayıp bunları kolunun ortasından köstek bağıyla ya da ipiyle bağlanması (البعير بالعقال) ve ilacın, karnı sıkıca tutması, kavraması ya da yakalaması gibi (عقل الدواء البطن). (عقلت المرأة شعرها) kadın saçını taradı', (عقل لسانه) dilini tuttu, sakındı demektir. Buradan hareketle kaleye, hisara ''ma'kal'' (معقل) denmiştir.[64]

Akıl; insanın, eşyanın güzel ya da çirkin, kemal ya da noksan, faydalı ya da zararlı olduğunu anlama melekesidir.[65] Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Ku'rân-ı Kerim'de idrak etme, kavrama ve akletmenin yeri kalp olarak zikredilir. Şu ayet buna örnek teşkil etmektedir; "*yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, akledecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler kör olur."* [66]

Fakat her ne kadar 'akletme' merkezi kalp olarak kullanılsa bile, eski Arapça'da "kalb" kelimesi genellikle "insanın kavrama, bilme ve algılama, sağlıklı hüküm verme yeteneği" kısaca "akıl" anlamına gelir. Birçok ayette kelime bu anlamda kullanılmıştır. Kalb, göz kulak kelimeleri, aslında duyma (his), algılama düşünme kavrama, bilme gibi insanı bilgiye, tefekküre ve imana götüren temel insanî yetenekleri ifade etmektedir.[67]

---

[61] İbn Âşûr, I, 278.
[62] Isfahânî, I, 455
[63] Beydâvî, I, 45.
[64] Isfahani, I, 577-578.
[65] Nizâmuddîn Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1995, I, 237.
[66] Hac, 22/ 46.
[67] Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez ve Sabrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul 2010, II, 629.

Akıl kelimesi Kur'ân'da çok sarih dinî bir anlam taşıyan anahtar bir kelimedir. Bu kelime, insanı Allah'ın ayetlerini anlamaya muktedir kılan beşer yeteneğini ifade etmektedir. Allah'ın insanlara gösterdiği ayetleri, insanlar bu yetenekleriyle kavramaktadırlar.[68] Bu yeteneğe sahip olanlar Kur'ân'ı anlamaya, tefekkür etmeye muktedir insanlardır. Düşünce bu yeteneğin meyvesidir.

Kur'ân'da akıl, isim olarak değil fiil olarak geçmektedir. ''Kur'ân-ı Kerim'de fiil olarak 49 yerde geçmektedir. Aklın fiil olarak geçmesi adeta onun sürekli dinamizm, aktiflik, hareket ve eylem halinde bulunması gerektiğini işaret etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, sürekli olarak onun çalıştırılmasını ve kullanılmasını teşvik etmektedir. Birçok ayette fiil olarak ''akletmez misiniz?'' ''akletmiyorlar mı?'', ''şayet akledenlerdensiniz'', ''akleden toplum'', ''akletmeyenler'' gibi ifadeler sık sık kullanılmıştır. Aynı durumun şuur kelimesi için de geçerli olduğunu söylemiştik. Bu açıdan şuur ve akl birbirine paralellik göstermektedir. Vahiy, insanın devamlı aklının ve şuurunun aktif olmasını istemektedir.

Kur'ânî anlayışa göre ne kendi sınırlarını aşan ve gaybı kuşatan bir akıl, ne de heva ve hevesin, gazab ve şehvetin çeşitli tutkularının zebunu olmuş bir aklın; aksine alanında faaliyet gösteren, vahiyce belirlenmiş hedefe insanları ulaştırabilecek her türlü olumlu gayrette bulunan bir akıl istenmektedir.[69] Kur'ân'a göre insana bahşedilen akıl Allah tarafından sınırlandırılmıştır. Bu aklın kapıları gayba kapalı tutulmuştur. "*Gaybın anahtarları ancak O'nun katındadır. Onları ancak O bilir…''*[70]

''Akletmek'' manasındaki ''akl'' mastarı ''teorik ve pratik meseleler üzerinde düşünmek'' anlamında kullanılmaktadır. Buna göre akıllı kişi, tutarlı bir şekilde düşünen ve tutkulara karşı kendisini kontrol edebilen kimsedir. Ma'kul ise ''akılla kavranan şey'' demektir. İsim olarak akıl kalb ile aynı anlama gelir ve insanı, düşünmeyen canlılardan farklı kılan temyiz gücünü ifade eder. Bir şeyi akletmek onu anlamaktır. Bir kimsenin akleden bir kalbi olduğundan söz edilirse bundan onun anlayışının yerinde olduğu sonucu çıkar.[71]

---

[68] İbrahim Emiroğlu, "Kur'ân'da Akıl ve İnsan", *D.E.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1998/11 (s.69-99), 97.
[69] Emiroğlu, 72.
[70] Enam, 6/59.
[71] İlhan Kutluer, "Düşünme" mad., *TDV. İslam Ansiklopedisi* (*DİA*), TDV Yay., Ankara 1994, X (s.53-57), 53.

Kur'ân'da "sana şundan soruyorlar (yes'elûneke)" şeklinde kullanılan birçok ayet bulunmaktadır. Biz bununla insanın aklî yönü (rasyonalitesi) arasında bir alaka kurabiliriz. Şöyle ki, bir şey soran acaba neden sorar? Bilgilenmek, merakını gidermek, haberdar olmak, fikri veya pratik ihtiyaçlarını gidermek vs. için. Bunlar nereden ve kimlerden sadır olur? Zekâdan ve ve doayısıyla da insandan sadır olur. Öyleyse Kur'ân, insan zekâsına, onun rasyonel ve pratik taleplerine açık bir kitaptır.[72]

Teakkul, (تعقل) kalbin bir ameli veya fonksiyonlarından biridir. Dolayısıyla, aklın kaynağı, mekânı kalbdir. Aklın kaynağı kalbde olmakla birlikte, zihnin de bir fonksiyodur diyebiliriz. Çünkü Kur'ân, kalbe bu faaliyeti atfederken, kan pompalamakla görevli et parçasına atfetmemiştir. Kur'ân'a göre kalp; düşünebilen, akledebilen bir mekândır. Akledebilen kalbin de zihinden ârî olması düşünülemez. Dolayısıyla akleden kalpten maksat, vicdan ile akleden bir meleke demektir.

Akıl ile şuur birbirine yakın anlamlı iki kelimedir. Akıl kelimesinin temelinde ''bağlama'' manası vardır. Şuur kelimesinin ise temelinde ''incelik, farkındalık'' vardır. İnsan ancak fark ettiği iki nesneyi birbirine bağlayarak anlam kurabilir. Dolayısıyla şuuru olmayanın aklı, selim bir şekilde çalışmayacaktır. İbn-i Manzur akıl kelimesinin zıddını ''ahmaklık'' olarak tarif etmektedir.[73] Ahmak olan yani aklı olmayan kişinin şuurunu kullanamadığı bilinmektedir. Dolayısıyla şuuru kullanmak için önce akıllı olmak gerekmektedir. Bu da gösteriyor ki akıl kavramı, şuur kelimesinden daha geniş bir kavramdır. Zira her akıllı kişi şuurlu olmayabilir ama her şuurlu kişi akıllı olmak zorundadır.

1.3.3. Fikr-Tefekkür (فِكْر - تَفَكُّر)

Isfahanî Fikr (فكر), kelimesinin tarifini şöyle yapmaktadır; bilinenden ilme varma kuvvetine denir. Tefekkür ise aklın bakış açısına göre bu kuvvetin cevelanına ve faaliyetine denir. Tefekkür, hayvanlarda bulunmayan insana has bir şeydir. Tefekkür, ancak kalbe şekil ve mahiyet olarak hâsıl olabilecek şeylerle mümkün olabilir. Ondan

[72] Emiroğlu, 74.
[73] İbn Manzûr, XI, 458.

dolayı hadiste denmiştir ki, ‘’Allah’ın zatı hakkında değil, ayetleri hakkında tefekkür edin. Çünkü Allah herhangi bir şey ile vasıflandırılmaktan uzaktır.’’ [74]

فكر kökünden kelimeler Kur’ân’da 18 yerde geçmektedir. (تفكر - يتفكر) “Tefekkera, yetefekkeru” kalıbında ‘’fikir üretmek, düşünmek, akletmek’’ gibi olumlu anlamlar veren bu kelime, sadece Müddessir 74/18’de “fekkera” kalıbında ‘’plan yapmak, entrika yapmak’’ gibi olumsuz bir anlamda, özellikle Velîd b. Muğîra ve onun gibileri için kullanılmıştır.[75]

Kur’ân’da düşünmenin anlamına en çok yaklaşan kelimeler tefekkür ve akıl kelimeleridir. *‘’Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışında, gündüz ve gecenin ardarda gelişinde akıl sahipleri için alâmetler vardır. Onlar ayakta otururken ve yaslanmışken Allah’ı zikredip, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında tefekkür ederler.’’*[76] mealindeki ayette akıl sahipleri, Allah inancıyla fikir araştırmayı bir arada götüren, entelektüel faliyetlerini tezekkürün ve tefekkürün bir birini takip ettiği ve bütünlediği bir aklî yapıyla gerçekleştiren insanlardır.[77] Kur’ân, Allah’ı merkeze alarak tefekkür eden bir nesil inşa etmek istemektedir. Allah’tan kopuk bir tefekkür istememektedir.

Râğıb İsfahânî, Müfredât’ında bazı edebiyatçıların, fikr ve tefekkürün ‘’bir şeyi oğmak, oğarak kabuğunu yok edip hakikatine ermek’’ manasındaki ‘’ferk’’ten ‘’r’’ ile ‘’k’’nin yer değiştirmsiyle meydene geldiğini söylediklerini nakleder. Ancak Kelimenin böyle bir işlemden geçtiği doğru olup olmasa bile, ‘’tefekkür’’de kabuğu aşmak ve içe doğru hareket etme manasının olduğunu söyler.[78] Nitekim Kur’ân’daki tefekkürde, Allah’ın yarattığı şeylerden çıkarak bir sonuca varmak gayet tabidir. Buna bir örnek verecek olursak;

‘’Biriniz ister mi ki, kendisinin altından ırmaklar akan, içinde her çeşit meyvesi bulunan, hurmalardan ve üzümlerden oluşmuş bir bahçesi olsun; kendi üstüne tam ihtiyarlık çökmüş, aciz ve küçük çocukları da varken birden ateşli bir kasırga gelsin de bahçeyi yakıp kül etsin? Allah tefekkür edesiniz diye size ayetlerini böyle açıklıyor.’’[79]

---

[74] Isfahanî, I, 643.
[75] Okuyan, 499.
[76] Âl-i İmran 3/190-191.
[77] Kutluer, 53.
[78] Isfahanî, I, 643.
[79] Bakara 2/266.

Ayet insandan tefekkür etmesini istiyor. Anlatılan misal oldukça ilginçtir. Ayet hiçbir mevkinin, hiçbir malın önemi olmadığını, bunların sadece dünyalık meta olduğunu anlatıyor. Bir sonraki ayette ise bu dünyalıkları Allah yolunda harcamamızı istiyor. Allah'ın zengin olduğunu vurguluyor. Bunu tefekkür eden insan karşısındaki olayla, her şeyin yaratıcısı olan Allah arasında ilişki kurar ve bu düşünüşü kendisini mutlu bir sonuca ulaştırır. İşte olmuş veya olması mümkün, hatta sürekli görüp durduğumuz bu tür hadiseler karşısında düşünerek bir sonuca varmak, burada verilen örneğe göre Allah'ın verdiklerinden infakta bulunmanın gereğini kavrayarak bir sonuca varmak''tefekkür'', varılan netice ise ''fikr''dir.

Tefekkürden beklenen ideal manadaki hedefe varmada vasıtaların ne kadar önemi varsa, belirlenen hedefe varmaya engel teşkil eden hususların da menfî manada o kadar önemi vardır. Kur'ânî tefekküre ulaşmada en büyük engel hiç şüphesiz gaflet, ülfet, taklid, kibir, cehalet vb. hususlardır. Bu engelleri aşamayan insanlar, Kur'ân-ı Kerim'in insanlığa ufuk olarak belirlediği tefekkür gayesine ulaşamaz.[80] Hem Kur'ân ayetlerini hem de kâinat ayetlerini hakkıyla okuyup anlayamaz. Bu engel durumlarından birine örnek olarak şu ayeti gösterebiliriz;

إِنَّ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءنَا وَرَضُواْ بِالْحَياةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّواْ بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ

"Şüphesiz Bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile ayetlerimizden gafil olanlar ver ya; işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir."[81]

Allah'ın iki kitabı vardır biri Kur'ân diğeri ise kâinat kitabıdır. Kur'ân'ın ayetleri olduğu gibi kâinat kitabının da ayetleri vardır. Gaflet, Kur'ân ayetleri üzerinde tefekküre engel olduğu gibi kâinat kitabının ayetleri üzerinde tefekkür etmeye de aynı şekilde engeldir. Ayette geçen Allah'ın ayetlerinden gafil olunmaması hususundaki ilahi ikazın, her iki kısımdakayetleri de içine alması ihtimal dâhilindedir.[82] Yani Kur'ân okurken düşünmemize, tefekkür etmemize mani olan gaflet, aynı zamanda kâinat ayetlerini tefekkür etmemize de engeldir.

---

[80] İbrahim Akgün, "Tefekkür ve Tafekküre Engel Durumlar", *Iğdır Üniv. İlahiyat Fak. Derg.,* 20015/6 (s.103-117), 106.
[81] Yunus, 10/7.
[82] Akgün, 106.

Tefekkürle şuur yakından ilişkili olan iki kelimedir. Çünkü tefekkür edebilen insan aynı zamanda şuurlu insandır. Şuuru olmayan insandan tefekkür sadır olmaz.

Ayetler bağlamında tefekkürle şuurun şöyle bir farkı vardır. Tefekkür her daim insanın gözüne, aklına hitap eder ve ortada apaçık deliller vardır. Bir ayette; *''umulur ki tefekkür edersiniz diye Allah sizin için ayetleri böyle açıklıyor''*[83] buyrulur. Bu ayette Allah'ın ayetleri açıkladığını, delilleri ortaya serdiğini anlamaktayız. Bir başka ayette; *''Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde (tefekkür ederler) düşünürler. 'Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerinden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru' derler''*[84] buyrulur. Burada Allah gökleri ve yeri gözler önüne getirmiştir ve insan da onların yaratılışı hakkında tefekkür etmektedir. Yani tefekkür etmek için insanın gördüğü bir nesne vardır. Biz bunu tefekkürün geçtiği birçok ayette[85] görmekteyiz.

Ancak şuurda böyle bir şeyi görememekteyiz. Çünkü şuur, insanın inceden inceye düşünerek bulabileceği çıkarımları ve hatta bazen insanın bilemeyeceği gaybi şeyleri konu alır. Mesela bir ayette münafıklar hakkında şöyle buyrulur; *''Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir.''*[86] Ayette münafıkların kendilerini aldattıklarının farkında olmayışından bahseder. Burada onların bu inceliği fark edemediklerine dikkat çeker. Yine başka bir ayette; *''Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Onlar diridirler fakat siz bunu farkedemezsiniz''*[87] buyrulur. Burada ise insanın gücünün dâhilinde olmayan gaybî bir olay konu alınmıştır. Çünkü insan şehitlerin şehadetinden sonra onların nasıl bir hayat yaşadıklarını bilemez.

Bu iki kavram her ne kadar birbirinden farklı olsalarda, ortak yanları da vardır. İkisinin de "düşünmek, akletmek, anlamak" gibi anlamlar etrafında yoğunlaştığını görmekteyiz. Örneğin şuurun geçtiği şu ayette, bu kelimeye "anlamak, bilmek" gibi anlamlar verilebilir. *"onların hesaplarını görmek ancak Rabbime aittir. Bir*

[83] Bakara 2/219.
[84] Âl-i İmran 3/191.
[85] Rum 30/8, Casiye, 45/13, Haşr, 59/21, vd.
[86] Bakara, 2/9.
[87] Bakara, 2/154.

anlayabilseniz”[88] buda bize göstermektedir ki “tefekkür” ve “şuur” kelimelerinin ortak bir yönü bulunmaktadır.

1.3.4. Fıkh-Tefakkuh (فِقْهٌ-تَفَقُّه)

Fıkıh; ‘’Bir şeyi bilmek, anlamak, din ilminin diğer ilimlerden üstün, saygın ve faziletli olmasıdır.’’[89] Fıkıh; gayb ilmi ile şehadet ilmini birleştirmektir.[90] Dinde anlayış sahibi olmak ve bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşmak, onu elde etmektir. İlim kavramından daha özel bir anlama sahiptir. ‘’Muhatabın konuşmasından onun maksadını anlamak, hükmün taalluk ettiği gizli manaya vakıf olmak’’ şeklinde de tarif edilmiştir. Istılahta ise dinin ameli hükümlerini bilmek veya ‘’kişinin lehine ve aleyhine olan hususları bilmesidir’’ şeklinde tarif edilmiştir.[91]

Elmalılı bu kelimeyi şöyle tarif eder; ‘’Fıkıh, bir şeyi, bir sözü illet ve hikmetiyle, zevkine vararak anlamak ve hatta tatbik edecek surette anlamaktır.’’[92]

Fıkıh kelimesinin Kur’ân’daki kullanılışına baktığımızda onun, ya genel olarak anlama, ya da sözü anlama manasında olduğunu görürüz. Bu söz, Allah’ın kelamı, ya da peygamberlerin getirdikleri mesajlardır.[93]

Fıkh gelişi güzel anlamak ve bilmek değildir. Bilgi edinmenin ve anlama derecelerinin üst noktalarından biridir. Fıkh, sözü sadece anlamak değil, onun mana ve maksadını da kavramaktır. Fıkh delile dayalı ve delillerden hareketle yeni bilgiler, hükümler elde etmeye yönelik bir bilgidir. Fıkh, zihnin aktif bir çaba sonucu elde ettiği, teemmül, tefekkür ve nazar sonucu ortaya çıkan bilgidir. O, kendinde iman bulunan kişinin imanı doğrultusunda bir hükme ulaşmak için sarfettiği zihni çabadır. Fıkhın hikmet olduğu da söylenmektedir. *‘’…bu adamlara ne oluyor ki, bir türlü sözü fıkhetmiyorlar’’*[94] ayetindeki fıkh ifadesi, bilmek ve anlamak manalarına gelmektedir.[95]

---

[88] Şu’ara 113.
[89] İbn Manzûr, X, 305.
[90] Isfahani, I, 642.
[91] Bilgiz, *Kur’ân’da Bilgi*, 98.
[92] Elmalılı, III, 1901.
[93] Faruk Beşer, “Bir Bilgi Türü Olarak Fıkıh ve Diğer Disiplinlerle İlgisi” *Sakarya Üniv., Usûl İslâm Araştırmalar Der.*, 2006/5, (s.33-62), 35.
[94] Nisa, 4/78.
[95] Bilgiz, *Kur’ân’da Bilgi*, 98.

Tefekkuh, fıkh sahibi olmaya ve bu konuda ihtisas sahibi olmaya denir.[96] Tevbe 122'de "dinde derin bilgi sahibi olmak" (لِيَتَفَقَّهُوا) bunu ifade etmektedir. Bu ayet şöyledir: ''*Müminlerin tümünün toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onlara her topluluktan bir grup dinde (tefakkuh) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri dönüp kendilerine geldikleri zaman (onları Allah'ın azabıyla) korkutmak için geride kalmalıdırlar. Umulur ki dikkatli olurlar.*''[97] Buradaki tefakkuh ifadesinde, herhangi bir ilim değil; dinin ilgilendiği bütün ilimler ve konularda derinleşmek ve ihtisas sahibi olmak kastedilmektedir.

İslam tarihinde önceleri bütün islami ilimleri içine alan ilim fıkh kelimesidir. İlk zamanlarda fâkih bütün ilimlere vâkıf olan kişiye denilirdi. Fakat sonradan yalnızca muamele kısmıyla alakalı hale gelmiştir. Oysa 'dinde tefakkuh' dini iyice anlama, onu bütün gerçekleriyle kavrama, dinin her türlü ilmine vakıf olmaktır

"Fıkıh" mutlak olarak kullanıldığında ondan öncelikle "Din" in kavranılması anlaşıldığına göre bununla, dini anlamanın son bulmayacağına ve sürekli yenileneceğine işaret edilmiş olmalıdır. Bu durumun, fıkhın ana özelliklerinden biri oluğunu söyleyebiliriz. Yani fıkıh bir kez anlaşılıp kitaplara geçen bilgiler değil, yerine ve zamanına göre sürekli oluşan ve yenilenen bir bilgidir.[98]

Fıkh kelimesinin geçtiği ayetlere baktığımızda, bu fiilin kullanıldığı bazı yerlerde[99] ''ayetleri anlama'' anlamı vardır. Buna örnek olan bir ayette; ''…Bak anlasınlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz.''[100] buyrulmaktadır. Yine bu kelimenin geçtiği ayetlerde[101] dikkat çeken husus, insanın kalbiyle fıkhetmesidir. Yani insan fıkıh fiilini kalbiyle icra etmektedir.

Bu iki kelimenin yakın anlamları olması yanında birbirinden ayrıldığı anlamları da vardır. "Fıkıh"ta olan "ihtisaslaşma" anlamı "şuur"da olmadığı gibi, "şuur"da olan "hissîlik ve farkındalık" anlamları da "fıkıh"da yoktur.

---

[96] Isfahani, I, 643.
[97] Tevbe 9/122.
[98] Beşer, 35.
[99] Enam 6/65, 98.
[100] Enam 6/65.
[101] Araf, 7/179, tevbe, 9/87, 127, Münafikûn, 63/3.

1.3.5. Tedebbür (التدبر)

D-b-r bir şeyin sonu, arkası demektir. Tedebbür; Bir işin sonucuna nazar etmek, tefekkür, teemmül gibi manalara gelmektedir.[102] Tedbir, bir işin arkasını görerek, ona göre gereğini ta'yin etmektir. Allah'ın tedbiri ise hikmetine göre irade buyurmasıdır.[103] Buna örnek olarak Secde süresinin 4. ayeti kerimesini gösterebiliriz. يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ *''Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür (tedbir eder)…''*[104]

D-b-r kökünden kelimeler Kur'ân'da 44 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir: ''yönelmek,[105] derin düşünmek,[106] yüz çevirmek,[107] batmak,[108] kök,[109] arka.[110]'' [111]

Bir ayette de bu kelime şöyle geçmektedir; *''Onlar Kur'ân üzerinde hala gereği gibi tedebbür etmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.''*[112] Allah, Kur'ân konusunda şüphe duyanların, onun lafız, mana, i'caz, ve icâz gibi özellikleri üzerinde tedebbür etmelerini istemektedir. Bu ayetteki tedebbür kavramı, tefekkür, teemmül, bir işin sonuna ve varacağı yere nazar etmek anlamlarınadır.

Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır; ''Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar (tedebbür etmiyorlar) mı? Yoksa kalpleri üzerinde kilitleri mi var?''[113] Yani, Kur'ân'ın satır aralarından satır arkalarına geçip derin bir okumayla geleceğe ilişkin tedbir üretmezler mi? Tedebbür kelimesinin ait olduğu "tefa'ul babı", ''tekellüf'' ve ''tereddüt'' ifade eder. Yani hem zahmet etmeyi ve bedel ödemeyi gerektirir (külfet), hem de ısrar ve sebatı (tereddüt) gerektirir.[114] Ayetteki bu kelime bize Kur'ân'ı okurken gayretin ve sebatın olması gerektiğini anlatmaktadır.

---

[102] İbn Manzûr, IV, 268-273.
[103] Elmalılı, VI, 3859.
[104] Secde 32/6.
[105] Secde 32/5.
[106] Nisa 4/82.
[107] Me'âric 70/17.
[108] Tur 52/49.
[109] Enfal 8/7.
[110] Yusuf 12/25.
[111] Okuyan, 265-266.
[112] Nisa 4/82.
[113] Muhammed, 47/24.
[114] Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân (Grekçeli Meal-Tefsir), Düşün Yay., İstanbul 2013,* 881.

Düşünme ile alakalı olan tefekkür, tezekkür, teakkul ve tedebbür hakkında şunları da söylemek gerekmektedir; ‘’tefekkür bir işin akıbeti konusunda düşünmek, tedebbür, bir işin sonucunu başından hesap etmek anlamına gelir. Aynı kökten gelen tedbir, tedebbürün sonucu olarak gereken önlemi almak demektir. İ’tibârın da tedebbürle hemen hemen aynı manayı ifade ettiği anlşılmaktadır. Düşünme tedebbürde olduğu gibi geleceğe değil de geçmişe yönelikse tezekkür adını alır ve ‘hatırlama, anma’ anlamına gelir. ‘’Akletmek’ manasındaki akl mastarı ‘teorik ve pratik meseleler üzerinde düşünmek’ anlamında kullanılmaktadır. Buna göre akıllı kişi, tutarlı bir şekilde düşünen ve tutkulara karşı kendisini kontrol edebilen kimsedir.’’[115]

1.3.6. Zikr-Tezekkür (الذكر - تذكر)

‘’Z-k-r, Bir şeyi akılda tutmak, ezberlemek, bir şeyi dilde tekrar etmek demektir. Nisyanın olmaması durumudur.’’[116] Çünkü bir şeyin akılda tutulması demek, onun unutulmaması demektir. Daha önce bahsettiğimiz, Elmalılı’nın da dediği gibi, istenilen şeyin zihne döndürülmesi ve bildiğimiz şeyleri akılda tutmaya zikr denir.

Zikr, Kur’ân’da, ‘’zikr’’[117] olarak Kur’ân için ve ‘’müzekkir’’[118] olarak da Hz. Peygamber için kullanılır. Çünkü Kur’ân emir ve yasaklarıyla devamlı akılda tutulması gereken bir kitapken, Resulullah da Allah’ın kendisine indirdiği vahiyle insana hakkı hatırlatandır. Kur’ân’da zikr zaman zaman unutma ve gafletle karşıt manada kullanılmıştır*: “Rabbi’ni yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşan zikret ve gafillerden olma.*’’[119]*‘’Kalbini zikrimizden gafil kıldığımız kişiye uyma.’’*[120]*‘’Onu zikretmemi (hatırlamamamı) bana unutturan ancak şeytandır.’’*[121]

İnsan, maddi, nefsanî arzularını doyurarak değil, ancak unuttuğu gerçeği hatırlayarak, bu gerçeğe ererek ve ermek içinde Allah’ı sürekli zikrederek mutluluğa, doygunluğa ulaşır: *“Dikkat edin! Kalpler ancak Allah’ın zikriyle doygunluğa ulaşır’’*[122] Zikr Kur’ân’da zaman zaman namaz manasında da kullanılır: *‘’Doğrusu namaz kötü ve*

[115] Kutluer, 53.
[116] İbn Manzûr, IV, 308.
[117] Sad 38/87.
[118] Ğaşiye 88/21.
[119] A’raf, 7/205.
[120] Kehf, 18/28.
[121] Kehf, 18/63.
[122] Ra’d, 13/28.

iğrenç şeylerden alıkoyar; Allah'ın zikri ise en büyüktür''[123] şu kadar ki namaz zikrin bir şekli, bir bölümüdür; zikr namazdan daha kapsamlıdır, daha büyüktür.

Râğıb, zikrin; kalbin zikri ve lisanın zikri olmak üzere ikiye ayrıldığını söyler ve her biri iki yönedir der. Nisyandan kaynaklanan zikir ve nisyandan kaynaklanmayan zikir. Nisyandan kaynaklanmayan zikir, hıfzın devam ettirilmesinden ibarettir.[124]

Tezekkür kavramı ise, zikr kavramından türemiştir. Bu kelime, gönlümüzün, bildiğimiz şeylerden kaybettiklerini, unuttuklarını tekrar geri döndürmeye, hatırlamaya yönelik çabasıdır. Tefekkürde olduğu gibi tezekkürde de hem manevi hem de maddi varlıklar hakkında kullanılmaktadır. *''Ey Muhammed! Sana bu Kitab'ı, ayetlerini tedebbür etsinler ve aklı olanlar tezekkür etsinler diye indirdik.''*[125] ayetindeki tezekkür ifadesi, öğüt almak olarak değerlendirilmiştir

1.3.7. İdrak (إدْرَاك)

درك (derk), "kavuşmak, yetişmek; olgunlaşmak, nihaî sınırına ulaşmak; bir araya toplamak; farketmek, anlamak ve bilmek" gibi mânalar taşımaktadır.[126] درك sözcüğü درج sözcüğüne benzer. Fakat درج sözcüğünün kullanımında ''yukarı çıkma''anlamı göz önünde bulundurulurken, درك sözcüğünde ise ''aşağı inme'' anlamı göz önünde bulundurulur. Bundan dolayı (cennetle ilgili) ''cennetin dereceleri'' denilirken (cehennemle ilgili) ''cehennemin derekeleri, mertebeleri ya da tabakaları'' denilir. Nisa 145'de münafıkların cehennemin en alt tabakasında olduğunu belirten ayette "derk-i esfel" denmesi buna delil niteliğindedir. İdrak ise, bir nesnenin en nihai, en son noktasına vardı, erişti, ulaştı ya da geldi demektir. ادرك الصبي, sabi sabiliğin, çocukluğun en nihai, en son noktasına vardı, ulaştı, erişti ya da geldi demektir.[127]

Terim olarak; *'''bir nesneyi tam manasıyla ihata etmek, bir nesnenin suretinin akılda hâsıl olması, bir şeyin hakikatine ait imaj ve fikirlerin algılayanın zihninde temessül etmesi'' şeklinde tanımlanmaktadır. Eğer idrak, olumlu veya olumsuz hiçbir yargı ihata etmeden yalnızca zihinde oluşan imaj ve kavramları ihata ediyorsa*

[123] Ankebut, 29/45.
[124] Isfahani, I, 327.
[125] Sa'd, 38/29.
[126] İbn Manzûr, I, 419.
[127] Isfahani, I, 311-312.

tasavvur, onlar hakkında bir yargıyı da beraberinde taşıyorsa tasdik adını almaktadır.''[128]

درك kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

Ulaşmak: **''**Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır''[129] bu ve benzer ayetlerde geçen درك kökünden kelimeler ''ulaşmak'' anlamında kullanılmaktadır.

Yetişmek: ''Ne güneş aya yetişebilir; ne de gece gündüzü geçebilir.''[130] Bu ve benzer ayetlerde geçen درك kökünden kelimeler ''yetişmek'' anlamında kullanılmaktadır.

Görmek: ''Gözler onu idrak edemez, hâlbuki O, gözleri idrak eder.''[131] Buradaki "tüdrikü" fiili ''görmek, idrak etmek, kuşatmak, kavramak''demektir. Bu ifade, beşeri görüş ve anlayışın Allah'ı kuşatamayacağını anlatmakta, ama Allah'ın her şeyi kuşattığını ifade etmektedir.

Arka Arkaya Gelmek: ''Hayır onların ahret hakkındaki bilgileri arka arkaya[132] gelmiştir''[133] buradaki iddâreke fiili, teddâreke kalıbının değişik bir şeklidir ve hem bilginin ''peş peşe gelişini'' hem de yetersizliğini ifade etmektedir.

Toplanmak: ''Hepsi birbiri ardında orada (cehennemde) toplanınca.''[134] Buradaki iddârekü fiili de teddârekü kalıbının değişik bir şeklidir ve ''toplanmak''anlamında kullanılmıştır.

Tabaka: ''Şüphesiz münafıklar cehennemin en alt katındadırlar."[135] (فِي الدَّرْكِ الأَسْفَلِ) Bu ayette geçen الدرك kelimesi ''tabaka, derinlik'' anlamında kullanılmıştır.[136]

İdrak, insanın tam anlamıyla anlamak ve açıklamaktan aciz oluşu yönüyle aklı aşan, metafizik bir boyuta sahiptir.[137] Şuur da metafizik yönü olan, insanın aklını aşan

---

[128] Hayati Hökelekli, "İdrak" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* TDV Yay., Ankara 2000, XXI, (s.477-478), 477.
[129] Nisa 4/78.
[130] Yasin 36/40.
[131] En'am 6/103.
[132] Elmalılı bu ayete "ahiret hakkındaki ilimleri tevalî etmektedir" şeklinde meal vermiştir. Ve bunu şu şekilde açıklamıştır; "İddâreke" aslında (tedâreke) dir, "tedârük" ard ardına yetişip ulaşmak, diğer bir tabirle tevâlî etmektir. Bkz; Elmalılı, V, 3696.
[133] Neml 27/66.
[134] A'raf 7/38.
[135] Nisa 4/145.
[136] Okuyan, 269-270.

bir boyuta sahiptir. İnsanoğlu, bu kavramları tam olarak açıklayabilecek kapasiteye sahip değildir. Bu sebeple bu kavramlar insanın acizliğini ortaya koymaktadır.

1.3.8. Basiret (بصيرة)

Görme yetisi, idrak etme, kalbin görmesi, bir şeyin iç yüzüne vakıf olmak demektir. Besîr aynı zamanda Esma-ı Hüsna'dandır. Allah'ın vasıtasız olarak, gizli açık her şeyi müşahede etmesidir. Basiret ise, kalbin görmesi, fetanet, kalbin itikadı gibi anlamlara gelmektedir.[138] Basiret kelimesi Kur'ân'ı Kerim'de genel olarak ''görme'' anlamı yanında özellikle ''hakikati keşfetme, doğru yolu tanıma, gerçeği yanlıştan ayırma yeteneği'' manalarında kullanılmış ve bu bakımdan manevi körlük veya dalaletin zıddı olarak gösterilmiştir.[139]

BE SA RA (بصر) Kökünden kelimeler Kur'ân'da 148 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

*Gözetlemek***:** ''O (Musa'nın kardeşi) de, Firavunun adamları farkına varmadan uzaktan Musayı gözetledi.''[140] Bu ayetteki ''besurat'' fiili ''gözetlemek'' demektir.

*Görmek***:** ''Rabbim, niçin beni kör olarak haşrettin, oysa ben görüyordum?' der.''[141] Bu ve benzeri ayetlerde geçen "basir ve el-basir" kelimeleri "gözle görmek" anlamına gelmektedir.

Fark Etmek: "Ben onların görmedikleri (bir gerçeği) gördüm."[142] Bu ayette geçen "besurtü/yebsurü" kelimeleri ''gerçeği görmek, farketmek'' anlamında kullanılmaktadır.

İbret Almak: ''Kesin inanacaklar için yeryüzünde ve kendi canlarınızda nice ibretler vardır. Görmüyor musunuz?''[143] Bu ayetteki "efela tübsırûn" ''görmüyor musunuz?'' ifadesinden maksat, ''ibret almıyor musunuz?'' anlamıdır.

---

[137] Hökelekli, "İdrak" mad.,, 477.
[138] İbn Manzûr, IV, 63-65.
[139] Süleyman Uludağ, "Basiret" mad; *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA),* TDV Yay., Ankara 1992, V, (s.103), 103.
[140] Kasas, 28/11.
[141] Taha, 20/125.
[142] Taha, 20/96.
[143] Zariyat, 51/20/21.

Basiret: ‘’Deki: İşte bu benim yolumdur. Ben Allah’a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz’’[144] Buradaki “basirah” (بَصِيرَةٍ) kelimesi ve Kur’ân’daki “besair/tebsırah” kelimeleri ‘’basiret, hakikati kavrama’’ anlamına gelmektedir.[145]

Aslında basiret ilahi sıfatlardan biri olan basarın kullardaki tecellisidir. Bu tecelliden nasibi olmayanların gözlerinde perde vardır (Bakara 2/7.) ve bu sebeble gerçekleri göremezler (Yasin 36/9). İnsanların gerçekleri görmelerine ışık tuttuğu için de Kur’ân ayetlerine de besair (basiretler) denilmiştir (bk el-araf 7/203 el-Kasas 28/43). Kur’ân küfür, nifak, hırs gibi olumsuz inanç ve duygular yüzünden kalp gözü körleşmiş ve basireti bağlanmış kimseler hakkında ‘’körler’’ (el-Bakara 2/18) ‘’kalpleri olup da bununla idrak edemeyenler’’ (el-Araf 7/179) ‘’bakar körler’’ (el-Araf 7/197) gibi tabirler kullanır, inananları basiretli inkârcıları kör sayar.[146]

1.3.9. Fehm (فهم)

İnsanda bulunan ve kendisi sayesinde (insanın) algılanan şeylerin anlamlarının hakikatine ulaştığı hey’et (kuvve).[147] Türkçemizde anlamak karşılığında kullanılmaktadır. *“Böylece bunu Süleyman’a biz fehmettirmiştik…’’*[148] ayetindeki fehm ifadesi, anlamak kavramak anlamında kullanılmıştır.

Rağıb el-İsfehani buradaki ‘’fehm’’ kelimesini üç şekilde açıklar; 1. Allah’ın Süleyman’a anlama kabiliyeti vermesi. 2. Kalbine bu hükmü ilham etmesi. 3. Allah’ın bu hükmü Süleyman (a.s)’a vahyetmesi.[149]

Bu kavram Kur’ân-ı Kerim’de yalnız bir kere geçmektedir.

---

[144] Yusuf, 12/108.
[145] Okuyan, 129,130.
[146] Uludağ, *“Basiret” mad.,* 103.
[147] Isfahani, I, 646.
[148] Enbiya 21/79.
[149]Isfehani, I, 646.

1.3.10. Dirayet (دراية)

Fıtrat, şuur, bilmek, tanımak, idrak etmek, kavramak[150] hile ve tuzak yoluyla bilmek, oyuna getirmek, şirinlik yoluyla kandırmak manalarına gelmektedir.[151]

‘’*… hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez (idrak edemez). Hiç kimse nerede öleceğini de bilmez’’*[152] Buradaki “bilmez” anlamı verilen bu kelime, olumsuzluk edatıyla kullanılan dery kelimesidir ve görüldüğü gibi bilmek anlamındadır.

1.3.11. Beyan (بيان)

“BE-YE-NE” (بين); kelimesi, bir şeyin sonunun açık belirgin olması,[153] ortaya çıkmak, açık seçik olmak, açıklamak anlaşılır hale getirmek, ayrılmak anlamlarına gelmektedir.[154]

بينة (Beyyine); akla ve duyu organlarına dayalı açık delile denir. بيان ise bir şeyi keşfetmeye denilmektedir.[155] Bu yönüyle şuurla benzerlik göstermektedir.

“Beyan” kelimesi İslam öncesi dönemde ve Kur’ân’ın nüzul sürecinde de aynı anlamlara gelmektedir. Kur’ân, Arap dilinde kullanılmakta olan bu kelimeye “Hz. Peygamber” ve “mucize” gibi bir takım orijinal manalar yüklemekle birlikte aslî manalarını muhafaza etmiştir.[156]

Kur’ân kendini tarif ederken, apaçık bir kitap olduğunu ve açıklayıcı bir kitap olduğunu söyler. Bu Kur’ân’ın evrensel olduğunun bir göstergesidir. Okuyan herkes onu anlayabilir. Bunu Kamer süresinde dört defa tekrar edilen “*Biz bu Kur’ân’ı öğüt alasınız diye kolaylaştırdık”*[157] şeklindeki ayetlerden de anlayabiliriz. Zaten “beyan” kelimesinin etimolojisinden yola çıkarsak, “Kitabü Mübîn”; apaçık kitap, açıklayıcı kitap, anlaşılır kitap gibi manalara gelmektedir.

---

[150] Isfahani, I, 312.
[151] Zemahşeri, I, 285.
[152] Lokman 31/34.
[153] İbn Fâris, I, 428.
[154] İbn Manzûr, XIII, 62.
[155] Isfahani, I, 157.
[156] Bayram Köseoğlu, *Kur’ân’da Beyan Kavramı*, (Yayınlanmamış Master Tezi), Gazi Üniv., Ankara 2006, 15.
[157] Kamer 54/17,22,32,40.

"Elif Lâm Râ. Bunlar apaçık Kitabın ayetleridir."[158]

" O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık." [159]

" Bu (Kur'an), bütün insanlığa bir açıklamadır; takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür."[160]

Bu ve buna benzer ayetler, Kur'ân'ın açık ve açıklayıcı bir kitap olduğunu göstermektedir. Yine Kur'ân'da Allah insana "beyan"ı öğrettiğini bildirmektedir.

''(Allah) insanı yarattı ve ona beyanı öhğretti''[161]

Ayetteki beyan ifadesi, Kur'ân, vahiy ve Kur'ân'ın öğretilmesi anlamına geldiği gibi anlama, anlatma ve dil yani lisan nimeti manaların ada gelmektedir. Kur'â'n'da beyan kökünden türeyen, tebyin, tebeyyün, istiban, beyyine, mübeyyine, mübin, müstebin ve tıbyan kelimeleri de çokça kullanılmaktadır.[162]

1.3.12. Rüşd (رشد)

Sözlükte, doğru yolu bulmak ve kararlılıkla benimsemek, doğru yolda gitmek, doğru düşünmek anlamına gelmektedir. Bu kökten gelen irşad kelimesi, hidayet anlamına gelmekte, sapkınlık (dalalet), ve azgınlık (ğayy) kelimelerinin zıddı olarak kullanılmaktadır.[163] Rüşd, hayra isabet etmek, hak yolunda salabet, metanet ve kemal-i isabetle dosdoğru gitmektir.[164]

Râğıb el-Isfahani, rüşdün hidayet anlamında kullanıldığını ve zıddının haddi aşma (Ğayy) olduğunu söylemektedir. Yine Isfahani, şöyle bir çıkarımda bulunmuştur. "Reşed" sadece ahiret ile ilgili işlerde kullanılırken, "rüşd" dünyevi ve uhrevi bütün işler hakkında kullanılmaktadır.[165]

---

[158] Yusuf 12/1.
[159] En'am 6/97.
[160] Âl-i İmran 3/138.
[161] Rahman 55/3-4.
[162] Bilgiz, *Kur'â'da Bilgi*, 100.
[163] İbn Manzûr, III, 175.
[164] Elmalılı, IV, 3263, VI, 4461.
[165] Isfahani, I, 354.

Hayra isabet etmek, ısrarla hak yolunda istikamet üzere olmak ve hidayet anlamlarına gelmektedir. Çoğu kez akıl yoluyla istikameti bulma anlamında kullanılırsa da dini meselelerde istikamet üzere bulunmak manasında daha çok kullanılmaktadır. ‘’dinde zorlama yoktur. Çünkü rüşd; sapıklık ve eğrilikten ayırt edilmiştir…’’[166] ayetindeki rüşd, hak din, iman, doğruluk, hak, hayır, ilmi ve ameli beyyinat yani apaçık deliller demektir.

‘’Andolsun biz, daha önceden İbrahim’e rüşdünü vermiştik. Biz onu biliyorduk’’[167]

‘’ Musa ona: ‘sana öğretilenden bana da bir rüşd öğretmen için sana tabi olayım mı?’ dedi’’[168]

Bu ayetlerdeki rüşd kavramlarının hayra isabet etmek ve hidayet anlamları yanında, ilim anlamı da vardır.[169]

Kur’ân’ı Kerim’de bir ayette[170] ‘’gayy’’ (sapma, dalalet), birçok ayette[171] hidayetin karşıtı olarak ‘’dalal’’ (yoldan çıkma, sapma) kelimesi geçmektedir. Diğer bazı ayetlerde de rüşd ile hidayet[172] ve gayy ile dalal[173] birbirinin anlamını teyid edecek şekilde kullanılmıştır.[174] R-Ş-D kökündem kelimeler Kur’ân’da 19 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir: ‘’doğru yola yönelmek,[175] bilgi,[176] fayda,[177] (رجل رشيد) akıllı.[178]‘‘ [179]

[166] Bakara 2/256.
[167] Enbiya 21/51.
[168] Kehf 18/66.
[169] Bilgiz, *Kur’ân’da Bilgi*, 102.
[170] Bakara 2/256.
[171] Bakara 2/16; Yunus 10/108; Kasas 28/85.
[172] Mü’min 40/29; Cin 72/2.
[173] Necm 53/2.
[174] Hidayet Aydar, “Kur’ân” mad., *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* Ankara 2002, XXXVI (s.404-409), 297.
[175] Bakara 2/186.
[176] Kehf 18/66.
[177] Cin 72/21.
[178] Hud 11/78.
[179] Okuyan, 302-303.

1.3.13. Va'y (وعي)

''Va'y; bir şeyi kallbde muhafaza etmek, bir şeyi ve bir sözü ezberlemek, muhafaza etmek, anlamaktır.[180]

Bir şeyi gönülde muhafaza etmek, fehm etmek ve salim olarak idrak etmek anlamlarına gelmektedir. Türkçemizde bellemek tabiriyle ifade edilir. Bir başka ifadeyle bilgiyi sadece hafızaya Kaydetmek olmayıp, onu benimsemek, özümsemek ve kalbe iyice nüfuz ertmesini sağlamaktır. *''Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve 'belleyici' kulaklar onu 'bellesin' diye''*[181] ayetindeki (وَتَعِيَهَا) "va'y" ifadesi, işittiğini hıfzetmek ve onunla amel etmek anlamındadır.[182]

V-'A-Y kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

Bellemek: ''Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye.''[183] Bu ayette geçen teı'ye ve vâ'ıyeh kelimeleri '' bellemek, kavramak'' anlamına gelmektedir.

Yığmak: ''Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevli bir ateştir. Yüz çevirip geri döneni, (kendisine) çağırır! (Servet) toplayıp yığan kimseyi de.''[184] Bu ayetteki "ev'â" fiili ''yığmak'' demektir.

İçinde Saklamak: ''Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir.''[185] Bu ayette geçen "yû'ûn" fiili, içinde ''saklamak'' anlamına gelmektedir.

Yük: ''Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu kardeşinin yükünden çıkarttı.''[186] Bu ayette geçen "viâ/evdi'a" kelimeleri ise ''kap, eşya, yük'' anlamına gelmektedir.[187]

---

[180] İbn Manzûr, XV, 348.
[181] Hakka 69/12.
[182] Bilgiz, *Kur'ân'da Bilgi*, 99.
[183] Hakka 69/12.
[184] Me'aric 70/15-18.
[185] İnşikâk 84/23.
[186] Yusuf 12/76.
[187] Okuyan, 643-644.

1.3.14. Ittıla (اطلاع):

Ittıla; kadının üzerinde ziynet eşyalarının olmaması ve ya çıkarması, boynundan kolyeyi çıkarması,[188] bir şeyin zahir olması, ortaya çıkması, teemmül, eşya ve olaylara derinliğine bakmak sonucu bir şeye muttali olmak, bilmek, tanımak, bir şeyin zirvesine çıkmak ve bir şeyin sırrını idrak etmek manalarına gelmektedir. ‘’O, gayba mı muttali oldu, yoksa Allah katından bir ahit mi aldı?’’[189] ayetndeki ıttıla kelimesi, bilmek ve zahir olmak anlamlarındadır.[190]

T-L-‘A kökünden kelimeler Kur’ân’da 19 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

Doğmak: ‘’Nihayet güneşin doğuşuna ulaşınca, onu bir kavim üzerine doğar buldu.’’[191] Bu ve benzer ayetlerde geçen ‘’t-l-‘a’’ kökünde kelimeler ‘’doğmak, doğma hali, doğu’’ anlamında kullanılmaktadır.

Bildirmek: ‘’Allah, size gaybı da bildirecek değildir’’[192] bu ve benzer ayetlerde geçen ‘’t-l-‘a’’ kökünden kelimeler ‘’bildirmek, bilmek’’ anlamına gelmektedir.

Ulaşmak: ‘’Bana bir kule yap ki Musa’nın tanrısına ulaşayım.’’[193] Bu ve benzer ayetlerde geçen’’t-l-‘a’’ kökünden kelimeler ‘’ ulaşmak, ateşin gönüllere işlemesi, gönülleri yakması anlamında kullanılmktadır.

Tomurcuk: ‘’Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.’’[194] Bu ve benzer ayetlerde geçen ‘’t-l-‘a’’ kökünden kelimeler ‘’tomurcuk’’ anlamında kullanılmaktadır.[195]

---

[188] İbn Manzur, IX, 271.
[189] Meryem 19/78.
[190] Bilgiz, *Kur’ân’da Bilgi*, 103.
[191] Kehf 18/90.
[192] Al-i İmran 3/179.
[193] Kasas 28/38.
[194] Saffat 37/65.
[195] Okuyan, 415-416.

1.4. KUR'ÂN'DA ŞUUR İLE ZIT ANLAMLI KELİMELER

1.4.1. Cehalet (جهالة)

Cehl; ilmin zıddı, ilmin olmaması, hükümsüz kalmasıdır. Cehalet ise, bir fiili ilimsiz yapmaktır.[196]

Rağıb el-Isfahanî cehl'i üçe ayırır; 1. Bir kimsenin bir şey hakkında bilgisiz olmasıdır ki cehl'in gerçek manası budur. Bazı kelamcılar bunu olağanüstü cereyan eden fiiller için gerekli bir mana olarak kullanmışlardır. 2. Bir şeyin aksini kabul etmektir. 3. İster doğru isterse fasit bir itikatla inanılmış olsun, bir şeyin tersini yapmaktır. Namazı bile bile terk edenin yaptığı gibi. Yine Isfahani câhil'in bazen zemm yoluyla zikredildiğini bazen de zemm yoluyla zikredilmediğini söyler. Buna, Bakara 273'teki *"cahil olan, iffetlerinden dolayı onları zengin sanır"* ibaresindeki cehl'in, zemmedilen bir cehl'in olmadığını örnek verir.[197]

Başta Goldziher olmak üzere birçok çağdaş araştırmacı, özellikle Cahiliyye dönemindeki kullanımına dayanarak cehlin esas olarak ''azgınlık, serkeşlik, arzuların etkisinde kalma, hayvani içgüdülere boyun eğme'', kısaca ''barbarlık'' anlamına geldiğini ortaya koymuştur. Buna göre cahil, âlimden ziyade, ihtiyatlı, ağırbaşlı, ahlakı bütün, bugün ''medeni'' denilen insanı ifade eden ''halîm''in karşıtıdır.[198] Dolayısıyla cehaletin zıddı olan kavram "hilm"dir.

İlim kavramıyla, cehalet kavramı arasında anlam zıtlığı bakımından bir irtibat vardır. İlim kavramı hem ilahi ilmi (vahiy), hem de beşeri ilmi ifade eder. Cehalet ise, ilahi ilimden haberdar olmama, vahiy ilminden yoksun olma, vahyi kabul etmeme, ilme yani ''vahye'' uygun davranışlarda bulunmama, İslam dışı inanç sahibi olma anlamlarına geldiği gibi, herhangi bir konuda bilgi sahibi olmama, yanlış itikat, kaba ve katı davranışlarda bulunma manalarına da gelmektedir. Bir başka deyişle cehalet, yalnız

---

[196] İbn Manzur, II, 402.
[197] Isfahani, I, 209.
[198] Mustafa Çağrıcı, "Cehalet" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi* (*DİA)*, TDV Yay., Ankara 1993, VII (s.218-219), 218.

ilimsizliği ifade etmemektedir. Zira Kur'ân'da hem ilme dayalı cehaletten[199], hem de ilimsizliğe[200] dayalı cehaletten söz edilmektedir.[201]

Cehl "bilmemek, bilgi ve görgüden yoksun olmak'' anlamında bir mastar olup isim olarak da kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de dört ayette cehalet şeklinde, yirmi ayette de aynı kökten gelen muhtelif isim ve fiiller şeklinde geçmektedir. Bu ayetlerde genellikle cehaletin fenalığı, cahillerin yanılgıları, kötülük ve zararları üzerinde durulmuştur.[202]

Kur'ân-ı Kerim'de ''cehalet'' kelimesi, mastar, isim ve fiil olarak şu üç ana manada kullanılmıştır: a)-gerçeği kabul etmeme; b)-bilmeme; c)-ilme uygun davranmama.

Gerçeği kabul etmeme manasındaki cehalet: Kur'ân'a göre en büyük dalalet ve cehalet; Allah'ı hakkıyla bilmemek, O'nu bütün vasıflarıyla takdir etmemektir. ''Andolsun ki; onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, mutlak ''Allah'' derler. Öyleyse de ki: Hamd Allah'a layıktır. Hayır, onların çoğu bilmezler''[203] ''Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplayıp birleştirirdi, o halde sakın cahillerden olma''[204] ayetlerdeki cehalet, vahiy gerçeğini kabul etmeme anlamındadır. Bu anlamda cehalet mü'minlerin vasfı değildir.

Bilmeme manasındaki cehalet: Bu cehalet türü, hata, gaflet, unutkanlık ihmalkârlık, özensizlik veya bilgisizlikten dolayı ortaya çıkan bir cehalettir. İlimden (vahiy) haberi olmayanlarla, günahkâr Müslümanlara cehalet olarak nitelenen davranışları bu türdendir. '' Sonra seni de (din) emrinden bir şeriatın üstüne memur kıldık. O halde sen ona tabi ol. Bilmezlerin heva (ve heves)lerine uyma.''[205] ayetindeki ''bilmezler'', Kureyş müşrikleriyle onlar gibi düşünenlerdir.

İlme uygun davranmama anlamındaki cehalet: Cehaletin lügat anlamlarından biri de hilmin zıddı olan kabalık, davranış bozukluğu, sorumsuzluk ve en basit meselelerde bile öfkeyle hareket etmektir. Bu cihetiyle cehalet, kaba ve katı ruhluluk, iradesiz, kontrolsüz, şehvetin esiri olmuş, sabırsız ve sorumsuz davranan kişinin

---

[199] Nahl 16/83.
[200] Bakara 2/273.
[201] Bilgiz, *Kur'ân'da Bilgi*, 122-123.
[202] Çağrıcı, 218.
[203] Lokman 31/25.
[204] Enam 6/35.
[205] Casiye 45/18.

tavrıdır. Yusuf (a.s) kendi güzelliği karşısında iradelerini kaybeden, sorumsuz ve düşüncesiz davranışlarda bulunan kadınlar hakkında, ‘’…Ey Rabbim! Onların hile ve tuzaklarını eğer benden sağmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum.’’[206] Ayetteki cahil kelimesi de, ilimsiz anlamını ifade edebileceği gibi, daha ziyade kaba, çirkin, seviyesiz, basit insan manasını da ihtiva etmektedir.[207]

Kur’ân’da, cehaletle yapılan kötülüklerden kurtulma yolu olarak tevbe zikredilmektedir. Buna şu ayet örnek teşkil etmektedir; *‘’sonra şüphesiz Rabbin cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra da bunun ardından tevbe edip (hallerini) düzeltenleri (bağışlayacaktır). Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin de çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.’’*[208] Bu ve buna benzer ayetlerden çıkacak sonuç şudur ki, cehaletle yapılan hatalar tevbeyle temizlenir. Ancak biz biliyoruz ki ilmin karşıtı olarak yapılan hatalar hükümsüzdür. Çünkü insan bilmeyerek yaptığı günahlardan sorumlu değildir. O zaman buradaki cehalet ilmin zıddı olan cehalet değil, gerçeği kabul etmeme anlamındaki cehalettir.

1.4.2. Gaflet (غفلة)

Sözlükte, düşünce, ihitiyat ve tedbir azlığından ya da az uyanık olmaktan ötürü insana arız olan dikkatsizlik/sehv anlamına gelir.[209] ‘’Gaflet; bir şeyi unutmak, ondan habersiz olmak ve kalbin o şeyden başka bir şeye gitmesidir.’’[210] Gaflet bir şeyi unutarak bazen de kasten terk etmektir.[211] Bu tarifler ışığında bu kavram, bilgisizliği, belirsizliği, farkında olmamayı, haberdar olmamayı ifade etmektedir. Nitekim Kur’ân’da da bu kavramın aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.[212]

Kur’ân-ı Kerim’de maddi ve manevi menfaatlerini bilen insanlara ‘’zakir’’ ve ‘’ehl-i zikir’’, bundan habersiz olanlara da ‘’gafil’’ denilmiştir. Gaflet ‘’unutma ve yanılma’’ manasını taşımakla birlikte aslında bu iki kavramdan farklıdır. Bir şeyi bile bile terketmek gaflet, bilmeden terketmek unutmaktır. Kur’ân hayvanlardan daha aşağı

---

[206] Yusuf, 12/33.
[207] Bilgiz, *Kur’ân’da Bilgi*, 124-131.
[208] Nahl, 16/119, benzer ayetler için bkz; Nisa 4/17, En’am 6/54.
[209] Isfahani, I, 609.
[210] İbn Manzûr, VI, 414.
[211] İbn Fâris, IV, 386.
[212] Hayati Aydın, *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2005, 194.

seviyede bulunan ve kalbleri mühürlü olanları gafil diye niteler[213] ve müminlerden gafil olmamalarını isteyerek[214] Allah'ın ayetlerinden gafil olanların cehennemlik olduklarını bildirir.[215] Gaflet içinde bulunanlar ahirette pişmanlık duyacaklardır.[216] Gaflet kelimesi Kur'ân'da ''habersiz olma''manasında da kullanılmıştır[217] ve Allah'ın gafil (olup bitenden habersiz) olmadığı hususuna sık sık dikkat çekilmiştir.[218]

Kur'ân'da gafletin iki türlü olduğunu görmekteyiz:

Bilgisizlikten kaynaklanan gaflet: Bu tür gaflet herhangi bir mesuliyeti gerektirmemektedir. Şu ayette dile getirilen gaflet bu türde olan gaflet kategorisine girmekte olup bilgisizliği ve habersizliği içermektedir. ''(Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur'ân'ı vahy etmekle (geçmiş milletlerin haberlerini) en güzel bir şekilde sana anlatıyoruz. Gerçek şu ki; sen bundan önce elbette gaflette (bu haberleri bilmeyenlerden) idin''[219]

Duyarsızlıktan kaynaklanan gaflet: Bu tür olan gaflet ise, mesuliyet gerektirecek olan kategoriye girmektedir. Bu da büyük oranda, işe ehemmiyet vermemek, umursamamaktan kaynaklanmaktadır. ''andolsun Biz cin ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışız. Zira onların kalbleri vardır, ama onlarla gerçeği kavramazlar; gözleri vardır, lakin onlarla görmezler; kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendileridir.''[220] Bu durumda büyük oranda dünyaya dalmaktan kaynaklanmaktadır.[221]

Gaflet kavramı da bütün kavramlar gibi çift yönlü bir kavramdır. Dolayısıyla kavram hem ulûhiyet hem de ubûdiyet açısından değerlendirilebilir. Allah'a nispetle, Allah'tan kula doğru düşünüldüğünde kavramın anlamı, "gafletin Allah'tan nefyi" [222]şeklinde açığa çıkmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ noksan sıfatlardan münezzehtir.

---

[213] A'raf 7/179.
[214] A'raf 7/205.
[215] A'raf 7/146; Yunus 10/7-8.
[216] Enbiya 21/97.
[217] Yusuf 12/3; Kaf 50/22.
[218] Süleyman Uludağ, "Gaflet" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi* (*DİA)*, TDV Yay., Ankara 1996, XIII (s.283-284), 283.
[219] Hud 11/3.
[220] A'raf 77/179.
[221] Aydın, 195.
[222] Bakara 2/74, 85, 140, 144, 149; Âl-i İmrân 3/99; En'âm 6/132; Hûd 11/123; İbrâhîm 14/42; Mü'minûn 23/17; Neml 27/93

Genellikle Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a has sıfatlardan bahsedilmektedir. O'nda bulunmayan veya olmaması gereken vasıflardan olan gaflet, zulüm ve nisyân ifadeleri, bu genellemenin istisnasıdır. Esasında Allah'ın Kur'ân'da geçen kemâl sıfatlarının her biri gâfletin zıttıdır. Kula nispetle, kuldan Allah'a doğru düşünüldüğünde kavramın anlamı, "insanın Allah'ın ayetlerine,[223] ölüme,[224] ahirete-kıyamete[225] ve Allah'ın azabına[226] olan gafleti" şeklinde açığa çıkmaktadır.[227]

Bu yönüyle şuur da çift yönlü bir kelimedir. Çünkü şuur Kur'ân'da hiçbir yerde Allah'a nispet edilmez. Şuur aslında bir noksanlıktır. Allah ise her türlü noksanlıktan beridir. Şuur kula nispet edildiğinde onun ''anlaması, farkında olması, idrak etmesi'' gibi anlamlarda kullanılır.

1.4.3. Dalalet (ضلالة)

Doğru yoldan sapmak, yolunu şaşırmak, kaybolmak, azmak demektir.[228] Hidayetin ve rüştün zıddıdır.[229] Terim olarak dalalet, istenilen şeye ulaşamama ve istenilen şeye ulaştırmayan yola girme anlamına gelir. Dalalet terimi daha çok ''saptırma'' olarak çevrilmektedir.[230]

Kur'ân'a göre dalalete sebeb veren, saptırıcı amelleri[231] şöyle sıralamak mümkündür; bid'at, dinde tefrika çıkarmak, cehalet ve taassup, bilginin kötüye kullanılması, ahireti yalanlama, boş söz, aşırı şüphecilik ve Allah'tan ümit kesmek

Ahzab süresindeki şu ayette Allah ve resulünün emrine karşı gelmek insanı dalalete götürmektedir; ''…Her kim Allah ve Resulüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.''[232] Ayette anlatılmak istenen şudur; Kim Allah'ın ve Resulü'nün emrine muhalefet eder, onların emir ve yasaklarını benimsemezse, o doğruluk ve hidayet yolundan sapmış ve inançsızlık bataklığına düşmüş olur.

---

[223] A'raf 7/146.
[224] Kaf 50/22.
[225] Rum 30/7, A'raf 7/172.
[226] En'am 6/131.
[227] Büşra Akdemir, *Kur'ân'da Gaflet Kavramı,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniv, Bursa 2011, 13,14.
[228] Isfahani, I, 509.
[229] İbn Manzûr, II, 390, Isfahani, I, 509.
[230] Ramazan Altıntaş, Kur'ân'a Göre Hidayet ve Dalalet, Selçuk Üniv, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1993, 217.
[231] Altıntaş, 272-288.
[232] Ahzab 33/36.

İman anlamındaki hidayetin zıddı olan dalaletle inkâr ve gayy benzer manalara gelirse de arlarında bazı farkların bulunduğu kabul edilir. İnkâr gerçeğin bilinmesine rağmen, tasdik edilmemesi anlamını taşırken dalalet, gerçeğe ulaştıran yoldan yüz çevirmek veya bu yolun dışında kalmak manasına gelir. Gayy (gayavet) ise daha çok rüşdün zıddı olup ‘’şuursuz ve şaşkın bir şekilde yaşamak’’ anlamını ifade eder.

Dalalet kavramı Kur’ân-ı Kerim’de müştaklarıyla birlikte 218 defa geçmektedir. Bu kavram, daha çok hidayetin zıddı olarak ‘’küfür ve inkârı kapsayan sapıklık’’ anlamında kullanılır. Bunun yanında ‘’haktan uzaklaşmak veya ayrı düşmek’’ şeklinde ifade edilebilecek olan temel manasının daha hafifini ve bazen sonuçlarını ifade eden anlamları da Kur’ân’da görülmektedir. Azgınlık yapmak, unutmak, yanılmak, bilgizsiz olmak, hüsrana ve zillete uğramak, bedbaht olmak, helak olmak gibi.[233]

1.4.4. Nisyan (نسيان)

Er-Râġib el-Isfehânî nisyanın tarifini şöyle yapar; “Nisyân, insanın kendisine emanet edilen şeyin korumasını bırakmasıdır (terk etmesi). Bu kalbin zayıflığından, gafletten yahut kasıtlı olarak göz ardı etmekten kaynaklanabilir” Er-Râġib ayrıca, “Allah’ın insanı zemmettiği her nisyânın, temelinde ‘teammud’’ (kasıt) bulunan nisyân” olduğunu ifade etmiştir.[234]

Kur’ân’da hem Allah için hem de insan için nisyan kavramı kullanılmıştır. Ancak Allah için kullanılan ile insan için kullanılan nisyan kelimesi farklı anlamlar içermektedir. İnsan için kullanılan nisyan kavramı kınamayı gerektiren bir anlam içermektedir. Buna bir örnek teşkil eden şu ayette şöyle buyrulur; *‘’kendilerine Rabbinin ayetleri hatırlatıldığı halde onlardan (öğüt almayıp) yüz çeviren ve ellerinin (yapıp) öne sürdüğü (günahları)nı unutandan daha zalim kim olabilir’’*[235] Gerçek manada nisyan (unutma) Allah için kullanılması muhaldir. Allah asla unutmaz. Zira Musa’nın diliyle Kur’ân’da Taha süresi 52. ayetinde şöyle geçer. *‘’...şüphesiz benim rabbim şaşmaz ve unutmaz’’*

---

[233] Cihat Tunç, “Dalalet” mad., *TDV İslam Annsiklopedisi (DİA)*, TDV Yay., Ankara 1993, VIII (s. 428-429), 428.
[234] Isfahânî, I, 803.
[235] Kehf 18/57.

Allah için kullanılan ‘’nisyan’’ mecazi anlamda olup Allah'ın; emir ve yasaklarına riayeti terkedip, yolundan sapanları; başarı, hidayet, rahmet, nimet, muhabbet, mükafat ve rızasından mahrum etmesi; dünyada dalalet, ahirette azap içerisinde bırakması; gibi anlamlara gelmektedir.[236] Allah için kullanılan nisyan kavramına şu ayeti örnek verebiliriz; *‘’Siz bu gününüzle karşılaşmayı nasıl unuttunuzsa biz de bugün sizi öyle unuttuk ...’’*[237]

Kur’ân’da nisyan eden kimsenin Allah’tan bağışlanma dilediği görülmektedir; *‘’Ey Rabbimiz! Nisyan edersek veya hataya düşersek bizi hesaba çekme.’’*[238] Mü’minler vahyin bildirilerini unutup yerine getirmedikleri zaman Allah’tan bağışlanma talebinde bulunurlar. Müminlerin nisyanları, haddi aşma şeklinde değil, hata ve elde olmayarak unutma kabilindedir. Zira onlar, gereği gibi Allah’tan korkarlar.[239]

Kur’ân’da nisyan kavramının genelde fiil şeklinde kullanıldığını görmekteyiz; ancak bu kökten gelen ve değersizlik, unutulmuşluk anlamını içeren, iffet örneği Hz Meryem’in babasız bir çocuğa hamile kalmasının derinden üzüntü ve haykırışını ifade eden “nesyen-mensiyyen” şeklinde mastar olarak da kullanılmıştır. Ayette ‘’…keşke bundan önce ölseydim de nesyen-mensiyyen olsaydım! (unutulup gitseydim)’’[240] diye geçmektedir.[241]

İnsandan sadır olan ve Yüce Allah’ın yerdiği bütün unutmalar, temelinde taammüt yani kasıt bulunan unutmalardır. Allah Resulünün (s.a.v.) ‘’ümmetimden hata ve unutmanın (sorumluluğu) kaldırıldı.’’ Sözünde ifade edildiği gibi, özür olarak kabul edilenler ise, sebebi (unutan kimsenin) kendisinden olmayan (unutmalar)dır. Şu ayete gelince “o halde tadın unuttuğunuz için bu günün azabını, işte biz de sizi unuttuk…’’[242] Bu unutmanın sebebi onlardan kaynaklanan bir taammüttür; kasıttır ve onun, hakir görülerek ya da hafife alınarak terk edilmesidir. Bu unutma Allah’a nisbet edilerek kullanıldığında ise ‘’terk ettikleri şeylerden dolayı Allah’ın onları hakir görüp veya hafife alıp terk etmesi ve cezalandırması’’ anlamına gelir.[243]

---

[236] İsmail Karagöz, “Kur’ân’da Nisyan Kavramı”, *Diyanet İlmi Dergi,* DİB Yay., 1997/33, (s.49-57), 56.
[237] Casiye 45/34.
[238] Bakara 2/286.
[239] Bilgiz, *Kur’ân’da Bilgi*, 148.
[240] Meryen 19/23.
[241] Aydın, 125.
[242] Secde 14.
[243] Isfahani, I, 803.

Vahyin bildirilerini kabul etmeyen cahillerin nisyanı ise, mü'minlerin nisyanından farklıdır. Onlar bilerek unuturlar. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: ''Kendisine Rabbinin ayetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır?''[244] '' Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir.''[245] ''(O gün onlara şöyle diyeceğiz) bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım…''[246] Vahiy ilminin, itikadi, ameli ve ahlaki hükümlerini unutanlar, sıradan bir unutma içinde değil; hiç hatırlamama üzere bir unutma içindedirler. Onlar bu ''ilm''in gereklerini yerine getirmediklerinden, unutanlar olarak isimlendirilmişlerdir.[247]

Konumuzla bağlantı kuracak olursak, Kur'ân'da ''nisyan'' kelimesinde olduğu gibi ''şuur'' kelimesinin Allah için kullanıldığı görülmez. Nisyan, Allah için kullanıldığında, insanlar için kullanıldığından farklı anlamda kullanılır. Şuur kelimesi ise farklı anlamla da olsa Allah için kullanılmamaktadır. Aslında şuur kelimesinin nisyan kelimesi gibi olumsuz bir anlamı yoktur ama Allah için kullanıldığında noksanlık ifade ettiğinden Allah'a nispet edilmez.

1.4.5. Sehv (سهو)

Sehv, bir gafletin; düşünce, ihtiyat ve tedbir azlığının ya da az uyanık olmanın neticesinde vuku bulan hata ve dikkatsizliktir. İki çeşittir: Birincisi: (bu tür bi hatayı işlemeye) götüren ve onu doğuran sebebler insanın kendisinde bulunmaz. Örneğin birine söven bir deli gibi. İkincisi: onu doğuran sebebler insanın kendisinde bulunur. Örneğin şarap içip sonra da kendisinden –herhangi bir kastı olmaksızın- bir münkerin sadır olduğu kişi gibi. Birinci (hata) affedilir. İkincisinde kişi cezalandırılır.[248]

Gaflet, unutmak, yanılmak, durgunluk, dalmak, bilerek veya bilmeyerek terketmek ve genellikle gaflet üzere yapılan hata hakkında kullanılmaktadır. ''kahrolsun o koyu yalancılar! Onlar koyu bir cehalet içinde yanılıp (sehv edip) durmaktadırlar.''[249] Bir başka ayette de şöyle buyurulmaktadır: ''yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar

[244] Kehf 18/57.
[245] Haşr 59/19.
[246] Secde 32/14.
[247] Bilgiz, *Kur'ân'da Bilgi*, 148-149.
[248] Isfahani, I, 431.
[249] Zariyat 51/10-11.

namazlarında sehv içindedirler. Onlar gösteriş yapıyorlar ve zekâta (hayra) engel oluyorlar'.''[250]

Birbirine yakın anlamlarda olan nisyan ile sehv arasında şöyle bir fark vardır: ''Kur'ân'da unutkanlığı ifade eden nisyan, hatıra ve ezberin zıddı anlamına gelmektedir. Yeni bir çabayı gerektirecek derecede bir şeyin kalbden kaybolması veya insanın, ya düşünce zayıflığından ya da gaflet ve kasıttan dolayı kendisine emanet bırakılan bir şeyi unutuluncaya kadar terk edip anmaması anlamını da ifade etmektedir. Hafızanın bulutlanarak işlevini uyanmayı ifade eden sehv ise, düşüncenin herhangi bir etkisi olmaksızın insanın gafletten dolayı bir şeyde yanlış yapması düşüncenin ilgili işten başka şeye akması anlamına gelmektedir.[251]

1.4.6. Zuhûl (ذهول)

Kur'ân'da ''şuur'' kelimesine zıt anlamlı olan bir diğer kelime ise ''zuhûl'' kelimesidir. Elmalılı şuurun zıddının ''zuhûl'' olduğunu söylemektedir.[252]

Zuhûl; kederden, nisyandan[253], korkudan ya da başka bir halden dolayı insanda meydana gelen meşguliyettir.[254] Kur'ân'da sadece bir yerde geçmektedir. ''*'Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer…*''[255] Emzirdiği çocuğunu unutan anne hakkında bu kelime kullanılır. Buradan da anlaşıldığı gibi anne üzüntüsünden ve kederinden dolayı kendi derdinin meşguliyetine kapılmıştır. Ve bu meşguliyet ona çocuğunu unutturmuştur.

Merâğî, "zuhûl"un tanımını, *"Zuhûl; aşırı gam ve tedirginlikten kaynaklanan şaşkınlık halidir."* şeklinde yapar ve ayeti şöyle açıklar; *"emzikli kadının emzirdiği çocuğunu unutması (zuhûl), ve hamile kadının çocuğunu düşürmesi, o günün işlerinin şiddetinin hat safaya ulaşmasından darb-ı meseldir."*[256] Yani o günün şiddetini Allah böyle en yüksek misalle anlatmıştır. Tıpkı "anne babaya öf dememenin[257]", anne babaya

[250] Mâ'un 107/4-7.
[251] Aydın, 124-125.
[252] Elmalılı, I, 223.
[253] Isfahani, 442.
[254] İbn Fâris, II, 363.
[255] Hacc, 22/2.
[256] Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şirketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa'l Bâbî el-Halebî, Kahire 1946, XVII, 84-85.
[257] İsra 17/23.

saygının en uç noktası olması gibi, burada da "emzikli kadının evladından geçmesi" o günün şiddetini anlatan uç noktadır.

Yukarıda da dediğimiz gibi Elmalılı şuurun zıddının "zuhûl" olduğunu söylemektedir. Yani "kederden ve nisyandan dolayı oluşan meşguliyet" diye tarif edilen "zuhûl"ün zıddı, "gizli olanı kavramak, meselenin inceliğinin farkına varmak" olarak tarif edilen "şuur"dur.

Şuurla yakın anlamlı ve karşıt anlamlı kelimelerin, tamamen bundan ibaret olduğunu düşünmemekteyiz. Zira şuur kelimesine herhangi bir yönden yakın anlamlı ve uzak anlamlı kelimeler vardır. Ancak burada zikrettiğimiz kelimeler en bariz olanlarıdır.

Buraya kadar Kur'ân'da şuur kelimesinin manasına yakın kavramları ve yine şuur kelimesine mana olarak karşıt olan kavramları ve bunların şuur ile olan ilişkilerini vermeye çalıştık. Bir sonraki bölümde ise şe-a-ra fiilinden türeyen ve ve aynı zamanda Kur'ân'da geçen isimleri, ilgili ayetlerin tefsirlerine de değinerek işlemeye çalışacağız.

1.5. KUR'ÂN'DA 'Ş-A-R' KÖKÜNDEN TÜREYEN İSİMLER

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de ''şe-a-ra'' fiilinden gelen başka isimler de vardır. Bu isimler konuyla yani şuur kelimesiyle ilişkili olduğundan, bunlara değinmeden geçmek, konuyu eksik bırakacaktır.

Bu fiilden gelip de Kur'ân'da geçen isimler kısaca şunlardır; şa'r (kıl), şuur, şiir, şair, şeair, meş'ar (meş'ar-ı haram) ve şi'ra (yıldızı)'dır. Bunlar birbirinden farklı isimler olsa da hepsinin şuurla bir bağlantısı vardır. Zaten Arap dilinde bir isim hangi kökten geldiyse, onunla muhakkak bir şekilde bir alakası vardır.

''Şin, ayn ve ra'' harflerinin oluşturdukları bütün manalar incelik etrafında dolaşır. Örneğin bu bileşim ''kıl''da olduğu gibi maddi inceliği, ''şiir''de olduğu gibi hissi inceliği, ''şuur''da olduğu gibi akli inceliği ifade eder.[258] Arapça'da, buğdaydan farklı olarak ucundaki ince kılçık sebebiyle arpaya 'şa'ir' denilmiştir.[259]

Görüldüğü gibi bu isimlerin böyle bir ortak yönü vardır. Şimdi bu isimleri müstakil başlıklar altında inceleyelim.

---

[258] İsmail Bayar, Ahmet Özkan, *Kur'ân'da Özel İsimler*, İber Yay., Ankara 2005, 100-101.
[259] Askerî, 98.

1.5.1. Şa'r

Bu kelime Kuran-ı Kerim'de sadece Nahl süresinin 80. ayetinde geçmektedir. Ayette şöyle buyrulur; *"Allah size evlerinizi dinlenme yeri kıldı. Hayvanların derilerinden, yolculukta ve ikamet zamanlarınızda kolayca taşıyacağınız evler; yün, tüy ve kıllarından bir süre kullanacağınız giyimlikler ve geçimlikler var etmiştir.''*[260]

Şa'r'ın (شعر) çoğulu eş'ar (اشعار) şeklinde gelmektedir. "Kıl, tüy" anlamına gelir. "Racülün eşar" (رجل اشعر), başındaki ve bedenindeki kılların uzun olduğu kişiye denir.[261]

Burada hayvanların, insanların ihtiyaçlarıyla ilgili, birer nimet olarak insanlığın emrine verilmiş olmasına temas ediliyor.

1.5.2. Şiir-Şair

Kur'ân'da "şiir" ve "şair"den de bahsedilmiştir. Şaire ''şair'' adının verilmesinin nedeni fetâneti ve bilgisindeki inceliktir. "Şiir" sözcüğü temelde ince bilginin adıdır. Yaygın kullanımda vezinli ve kafiyeli sözcüğün adı ve şair sözcüğü de (şiir) sanatında ihtisas sahibi olan ya da kendini (şiir) sanatına hasretmiş kişinin adı haline gelmiştir.[262]

Özellikle de Kur'ân'da, Kur'ân'ın şiir, Hz. Peygamberin de şair olmadığı üzerinde durulmuştur. Bir ayette; "*O, şair sözü değildir; ne de az inanıyorsunuz!''*[263] buyurulurken, bir başka ayette; *"Biz ona şiir öğretmedik, zaten ona gerekmezdi. Bu bir öğüt ve apaçık Kur'ân'dır''*[264] buyurulur.

Şiir kelimesi bir tek Yasin suresi 69. ayette geçmektedir. ''Sure Mekke'de inmiştir. İlk tertiplerde Furkan'ın önünde yer alır. 5 veya 6. Yıla tarihlendirilebilir.''[265] Ayet şöyledir; *''Biz ona şiir öğretmedik, zaten ona gerekmezdi. Bu bir öğüt ve apaçık Kuran'dır''* ayette Kur'ân'a şiir, peygambere şair denmesine bir red vardır.

Mâverdî ayeti kısaca şöyle tefsir eder; *''biz ona şiir öğretmedik'' sözüne iki anlam yüklenebilir; 1. Bizim ona Kur'ân'dan öğrettiğimiz şey şiir değildir. 2. Biz Resulümüze*

---

[260] Nahl, 16/80.
[261] İbn Fâris, III, 193.
[262] Isfahanî, I, 456.
[263] Hakka, 69/41.
[264] Yasin, 36/69
[265] İslamoğlu, 763.

şiir söylemesini öğretmedik. "O buna gerekmez de'' sözünde de iki anlam vardır; 1. Ona şiir söylemesi yakışmaz (gerekmez). 2. Bizim ona şiir öğretmemiz gerekmez (yakışmaz). ''o sadece zikir ve apaçık Kur'ân'dır'' sözü de iki şekilde anlaşılır. 1. Biz ona sadece zikri ve Kur'ân'ı öğrettik. 2. Bu, onun size okuduğu, zikir ve Kur'ân'dan başka bir şey değildir.[266] Görüldüğü gibi ayet, adeta üstüne basa basa, Kur'ân'ın şiir olmadığını onun bir öğüt olduğunu söylemektedir.

Peki, neden Kur'ân'a şiir, Peygambere şair denilmemesi üzerinde bu kadar duruluyor? Bunun sebebi ise şudur; şiir bir sanat haline gelmezden önce kehanetle ilgili bir anlam taşırdı. Şairin cinlerle ilişki kurduğuna, cinin ilhamıyla şiir söylediğine inanılırdı. Kur'ân Hz. Muhammed (s.a.v)e şair, Kur'ân'a da şiir diyenleri (işte bu nedenle) şiddetle reddetmiştir.[267] Cahiliye insanı, cinlerin Allah ile nesep bağının olduğunu söylerlerdi. Biz bunu bir başka ayette görmekteyiz. ''bir de O'nunla görünmez ve ruhani varlıklar arasında bir soy bağı vehmettiler; oysa bu görünmez ve ruhani varlıklar da bilirler ki onlar kesinlikle yargılanacaklar.[268] Bu sebeple Cahiliyye, melek-peygamber ilişkisini, cin-şair ilişkisiyle aynı gördüler ve Şuara 221'de bahsedildiği gibi şairlere şeytanların, cinlerin gelerek bir şeyler anlattığını iddia ettiler.

''Şeara'' bir şeyin farkında olma, mesela normal insanların bilemeyeceği bir şeyin farkında olmak demektir. Görülmeyen dünya hakkında ilk elden bilgi sahibi olan kimse şair idi. Bu bilgisini kendi şahsi görüşüyle değil, cin denen üstün varlıklarla içsel münasebetler kurarak alırdı. Onun için bu çağda şiir pek sanat değil, çevresindeki havada uçuştuklarına inanılan görülmeyen ruhlarla direkt temas kurmaktan elde edilen bir bilgiydi. Şair ile cin arasında çok içten bir şahsi ilişki kurulmuştu. Her şairin zaman zaman gelip kendisine ilham veren bir cini vardı. Şair genellikle kendi cinine ''Halil'', samimi arkadaş derdi.[269]

Bu durum bize peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e çağdaşlarının neden ''cinlenmiş şair/شاعر مجنون'' (şairun mecnûn) dediklerini anlatır.[270] Yani Kur'ân'ı şiir,

---

[266] Ali b. Muhammed b. Habîb ebi'l Hasan el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l Uyûn*, Dâru'l Mektebeti'l İlmiyye, Beyrût 2006, V, 30.
[267] Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân İlimleri Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1997, XIX, 159.
[268] Saffat, 37/158.
[269] Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan,* (Çev.: Süleyman Ateş), Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1975. 159.
[270] Izutsu, 161.

Hz. Peygamberi şair kabul etmek, Hz. Peygamberin cinlenmiş olduğunu kabul etmektir. Bu da vahiy ürünü olan Kur'ân hakkında şüphe duymaktır. Kur'ân'daki şu ayet bunu gösterir; 'Mecnûn bir şair yüzünden tanrılarımızı mı bırakalım?" derlerdi.''[271] Yine bir başka ayette; '' Yoksa senin için şöyle mi derler: "Şairdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz"[272] buyrulmaktadır.

Rivayetlerde peygamberimize ait olduğu söylenen kafiyeli sözlerden bahsedilmektedir. Mesela bunlardan öne çıkanlardan birisi şudur;

أنا النبي لا كذب

أنا ابن عبد المطلب

Ben peygamberim bunda yalan yok,

Ben Abdulmuttalib'in oğluyum (torunuyum).[273]

Peygamberimize ait böyle sözler olsa bile bu onun şair olduğu anlamına gelmemektedir. ''Zira Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet olunmuştur; ''Hz. Peygambere en sevimsiz gelen söz şiirdi.'' Kâdî Ebu Muhammed şöyle der; peygamber (s.a.v) nesrde yüksek derecede fesahat ve beyana sahipti. Ancak Kelamullah (Kur'ân), bir şeyi i'caz ile açıklar…[274] Yani Kur'ân'ın kendine has bir özelliği vardır. Ne şiirdir, ne de nesrdir.

Oysa Peygamberin şiir, Kur'ân'ın da şair olmadığı Kureyş'in büyüklerince bilinmez değildi. Kur'ân'la şiir arasını tefrik edemeyecek kadar gafil değillerdi. Dava şu idi; ortada yeni bir din ve bu dini tebliğe memur bir peygamber vardı. Putçuluklarıyla bağdaşmayan bu dini ve Peygamberi halk arasında gözden düşürmeleri için savaşmaları lazımdı.[275] İşte bu sebepledir ki, Kur'ân'ın şiir olmadığını bildikleri halde, onu gözden düşürmek, itibarsızlaştırmak ve ona rağbeti azaltmak için böyle bir yola başvurmuşlardı.

Kur'ân'da şair ve şiirin geçtiği her ayet Mekke döneminde inmiştir. Bu da bize gösteriyor ki peygambere ve Kur'ân'a bu iftira Mekke döneminde yapılmıştır. Zira Mekke hem şiirin daha yaygın olduğu hem de Peygamberimizin davasıyla daha fazla savaşıldığı bir dönemdir.

---

[271] Saffat, 37/36.
[272] Tur, 52/30.
[273] İbn Atıyye, IV, 462.
[274] İbn Atıyye, IV, 462.
[275] Seyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân,* Hikmet Yay., İstanbul tsz., XII, 282.

Kuran'da şiir hakkında bir başka ayet grubu ise, iman eden şairlerin öğülüp, diğerlerinin yerilmesidir. Bu ayetler Şuara suresinde geçmektedir. Ayet-i Kerime'de; *"O şairlere gelince; onlara azgınlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve yapmadıklarını yaptık dediklerini görmez misin?''*[276] Ayetin bahsettiği şairler kınanan şairlerdir. Onlar yapmayacakları şeyleri söylerler. Sözleri işlerini tutmaz. İşte bu iki hasletten dolayı da peşlerine çapkınlar ve sapkınlar düşerler. Bu sebepten bu şairler de Hz. Muhammed'e ve Peygambere tabi olan muhammedîlere (Muhammed ümmetine) benzemezler.[277] Bunlar İslam'ı, peygamberi hicveden iman etmeyen şairlerdir.

Kur'ân'ın, övdüğü şairler ise hemen bu ayetten sonra gelir; *''Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında haklarını alanlar bunun dışındadır. Haksızlık eden kimseler nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını anlayacaklardır''*[278] buyurulur. Yani bunlar hiciv yaparlarsa kendilerine yani müminlere yapılan zulmün öcünü almak, söylenen hicvi reddetmek için söylerler. İşte böyle mümin, iyi, Allah'ı zikreden ve müminlere yapılan zulüm ve haksızlığın öcünü alan, hakkın savunucusu Abdullah b. Revaha, Hasan b. Sabit, Ka'b b. Malik ve Ka'b b. Züheyr gibi Müslüman şairleri o kötü hallerden müstesnadır. Bunlar sadıktırlar, bunlara tabi olanlar sapkın (gavûn) değildirler. [279]

Peki, sure neden burada şairlerden bahsetmiştir? Pasajın tamamına bakacak olursak bunun cevabını görürüz. Surenin 192. ayetinden sonra, Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu,[280] onu Cebrail'in getirdiği,[281] onun bir insan sözü veya şeytan sözü olmadığı[282] üzerinde durulmaktadır. Hz. Peygambere şeytanın indiğini ve Kur'ân'ın şeytan sözü olduğunu söyleyenlere karşı, bu bu ayetlerde şeytanın indiği kişilerin günahkâr yalancı kişilerin olduğunu[283] vurgular. Surede bunlar anlatıldıktan sonra şairlere geçer ve hicveden şairler yerilir ve islamı savunan şairler övülür. Burada şairlerden asıl bahsedilme sebebi yine Kur'ân'a şiir, peygambere şair diyenlere cevap vermek içindir.

---

[276] Şu'arâ, 26/224,225,226.
[277] Elmalılı, V, 3650.
[278] Şu'ara, 26/227.
[279] Elmalılı, V, 3650.
[280] Şu'ara, 26/192.
[281] Şu'ara, 26/193.
[282] Şu'ara, 26/210-212.
[283] Şu'ara, 26/220-222.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'ân'da şiir ve şairin geçtiği yerlerin tamamında, vurgulanmak istenen şey Allah tarafından indirilen vahyin bir insan sözü olmadığı ve onun tebliğinde görevli olan Resulullah'ın da bir şair değil, bir peygamber olduğudur.

1.5.3. Şeâir

"Şeair" sözcüğünün tekili "şerıe" şeklide gelir.[284] "Ayırıcı özellik, nişan, alâmet" mânasına gelir.[285] Kur'ân'da ''şeairillah'' şeklinde izafet olarak dört yerde geçer. Bunlar;

"*Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönülden iyilik yaparsa, karşılığını görür. Doğrusu Allah şükrün karşılığını verendir ve bilendir.''*[286]

"Ey İnananlar! Allah'ın nişanelerine, hürmet edilen aya, hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara, Rab'lerinden bol nimet ve rıza talep ederek Beyt-i Haram'a gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin…''[287]

"Bu böyledir; kişinin Allah'ın nişanelerine hürmet göstermesi, kalblerin Allah'a karşı gelmekten sakınmasındandır.''[288]

"İşte kurbanlık deve ve sığırları Allah'ın size olan nişanelerinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü düşüp ölünce onlardan yiyin, isteyene de istemeyene de verin. Şükredersiniz diye onları böylece sizin buyruğunuza verdik.''[289]

Bu dört yerde görüldüğü gibi şeair, hac ibadetinin esasları ve menasikleridir. Kur'ân'da şeâir haccın menasiklerine hasredilmiştir. "Meşair-i hac'', haccın beş duyuya açık alametleri, nişaneleri ve işaretleridir.[290]

Rivayetlere göre Araplar, kurban edilecek hayvanları hafifçe yaralar, kan akıtırlardı. Hayvanın üstüne sürülen bu kan, onun kurbanlık olduğuna işaret sayılırdı,

---

[284] Isfahani, I, 456.
[285] M. Sait Özervarlı, "Şiâr" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* TDV Yay., Ankara 2010, XXXIX (s.123-124), 123.
[286] Bakara, 2/158.
[287] Maide, 5/2.
[288] Hacc, 22/32.
[289] Hacc, 22/36.
[290] Isfahânî, 456.

ona kimse dokunamazdı. Bu işe şear/yan tarafa mızrakla vurmak, şeıre (Allah'ın nişanı) denilirdi. Şeırenin çoğulu olan şea'ir, işaretlenmiş, nişanlanmış kurbanlık hayvanlardır.[291] Savaşta iki tarafın tanışması için kullanılan alamet ve işarete de şiar (parola) denir.[292]

İbn- Fâris şeairin ne olduğunu şöyle belirtir: *"Şiar, savaşta kullanılan işaret manasınadır. شعاءر الله (Allah'ı Şeâiri) puta tapıcılık, küfür ve tanrıtanımazlık şekillerine aykırı olarak, Allah'a ibadetin saf şeklini temsil eden işaret ve sembollerdir."*[293] Burada da görüldüğü gibi "şeair" aynı zamanda ibadetteki sembollere de denilmektedir.

Bu bağlamda Hac'da yapılan menasiklerin sembolik yönünün olduğunu söyleyebiliriz. Gerek Kâbe olsun, gerek ihram olsun her birisinin sembolik yönü vardır. Örneğin sa'y'in sembolik yönü Hz. Hacer'i anmaktır. Yine şeytan taşlamada, gerçekten şeytanın taşlanmasından ziyade sembolik bir anlam olması gayet doğaldır

Şeâir; (hac) menasikleridir. ''Allah'ın şeâirlerine hürmetsizlik etmeyin''[294] ayeti, "Allah'ın şeâirlerini yani menasiklerini terk etmeniz helal değildir'' anlamındadır. Hacdaki her menasik ''şeâiri'llah'' olarak isimlendirilmiştir. Tıpkı Allah'ın ''safa ve Merve Allah'ın şeâirlerindendir'' ayetinde olduğu gibi. Allah'ın bu şeâirlerinden hepsi Allah'ın hactaki malumatlarındandır. Ayrıca ''şeâiru'llah'' Allah'ın farzlarıdır da denmiştir. Hasan (Basri) ''şeâiru'llaha Allah'ın bir tek dini (İslam)dir'' demiştir.[295]

Şeair kelimesi nasslarda daha çok hac ibadetinin rükün ve unsurlarıyla ilişkili iken daha sonra tefsir kaynaklarında ve dini literatürde muhtevası genişletilerek ibadete, saygı ve tazime konu olan davranış ve sembollerin bütününü kuşatan bir terim şeklinde kullanılmaya başlanmış, hacda somut formlar halinde öne çıkan mekân, nesne ve uygulamaları tasvir için kullanılan terim, dinin temelini oluşturan esasları da içine almıştır.[296] Örneğin ezan, minare, besmele, namaz v.b İslam'ın şiarlarındandır.

---

[291] Ateş, XIX, 265.
[292] Elmalılı, age, I, 555.
[293] İbn Fâris, III, 194.
[294] Maide 2.
[295] Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2005, III, 438.
[296] Özervarlı, 123.

Kur'ân-ı Kerim'de şiar kelimesi geçmemekle birlikte, dinin gerçekleştirilmesini emrettiği hususlar anlamındaki ''şe'ıre'' nin çoğulu olan ''şeair''. Hac ibadetinin konu olduğu dört yerde Allah kelimesine muzaf olarak zikredilir.[297]

Fahreddin Razi "şeairi" açıklarken, "şeairullah" ve "şeairu'l hac" şeklinde ikiye ayırarak açıklar. Şeairillah'ı Allah'a itaatin alametleri, nişaneleri, şeairu'l hac'ı hac ahkâmının esasları şeklinde tanımlar.[298]

Şeair, bazen ibadetin kendisine, bazen de yerine denir. Ezan, cemaatle namaz bu cümleden olarak cuma ve bayram namazları ve hac dinin şeairindendir. Aynı şekilde camiler, minareler, hacdaki ibadet ve özel yerler de alamet ve işaretlerindendir ki Safa ile Merve de bunlardandır.[299]

1.5.4. Meş'ar-i Haram

Bu kavram, Kuran-ı Kerim'de sadece bir yerde geçer*: ''Rabbiniz'den lütuf istemenizde bir engel yoktur. Arafat'tan indiğinizde, Allah'ı Meşari Haram'da anın; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin. Nitekim siz önceleri hiç şüphesiz sapıklardandınız''*[300]

Meş'ar, bilmek, anlamak hissetmek anlamındaki ''şuur'' mastarının yer ismidir. Hissetme, duyma, bilme yeri, hac sırasında ziyaret edilecek yerlerden her biri. Haram ise, saygın, yasak demektir. Meşar-ı Haram tamlaması, sözlükte saygıya değer, ibadet alameti taşıyan yer anlamına gelir. Müzdelifenin başka bir adı yanında Meşar-ı Haram, müzdelife'de bulunan Cebel-i Kuzah da denilen, üzerinde Mikade adlı silindir biçiminde bir taş olan tepenin adıdır.[301]

1.5.5. Şi'râ Yıldızı

Konumuzla ilgili ayet, Mekke'nin ilk yıllarında indirilen bu sürede geçmektedir. Mekke müşriklerinin şirke dayalı düzenlerini yıkmak için gönderilmiş olan vahiy, bu ayette de şirke konu olmuş olan "Şi'ra Yıldızı"na tapanları uyarmaktadır. Şi'ra yıldızı

[297] Özervarlı, 123-124.
[298] Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb/et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1999, IV, 135.
[299] Elmalılı, I, 555.
[300] Bakara, 2/198.
[301] Bayer ve Özkan, II, 56-57.

ile ilgili Kuran-ı Kerim'de: *''Şüphesiz o Şi'ra'nın Rabbidir''*[302] buyurulur. Adeta der ki; Ey insanlar! Sizin bana şirk koştuğunuz bu yıldızın da Rabbi benim. Onu yokluk sahasından varlık sahasına çıkaran da benim, vakti gelince onu bir kara deliğe çevirecek olan da benim. O zaman yıldıza değil onun yaratanına kul olun. Parmağa değil işaret edilen yöne bakın. Zira bütün kâinat ayetleri yaratanını işaret etmektedir.

Astronomide "Sirius" olarak bilinen, Büyük Köpek Takımyıldızı'na bağlı iki yıldızdan oluşan bir takımyıldızıdır. Bu takımyldızı, Sirius A ve Sirius B adında iki yıldızdan oluşur. Bunlardan büyük olan Sirius A, dünyamıza en yakın yıldızdır. Ve özelliği çıplak gözle görülebilen en parlak yıldız olmasıdır. Arap literatüründe Sirius A; eş-Şi'ra'l Abur, Sirius B ise eş-Şi'ra'l Gumeysa olarak adlandırılır. [303]

Bu takımyıldızının yaşının 200.000.000 yıl - 300.000.000 yıl arası olduğu düşünülmektedir. Sirius A, gökyüzünde Güneş'ten sonraki en parlak yıldızdır. Kütle bakımından Sirius A yıldızı, Güneş'in iki katı bir kütleye sahip olup aydınlatma gücü de Güneş'in yirmi üç katıdır. Sirius B ise bir akcücedir; yaklaşık 120.000.000 yıl önce kızıl dev olma aşamasını tamamlayan yıldız giderek sönmeye ve dış kabuğunu atmaya başlamıştır. Bugün dış kabuğunu tamamen attığı için parlaklığı sönmüştür; fakat kendini oluşturan atomların, yıldızın ak cüceye dönüşme (çökme) aşamasında bünyesinde sıkışıp kalması nedeniyle ağırlığı artmıştır. Kütlesi hemen hemen Güneş'in kütlesi ile aynı kabul edilmektedir; ama ağırlık bakımından yeryüzünde Sirius B kadar ağır bir element yoktur.[304]

Birçok kutsal kitapta sözü edilen Sirius takımyıldızı, yeryüzündeki birçok uygarlık için de en kutsal yıldız olmuştur. Eskilerin "cennetlerin en görkemli yıldızı" dediği bu çift yıldız ile ilgili Mu, Atlantis, Eski Mısır, Antik Yunan, Roma, Mezopotamya, Anadolu, Çin, Hint; Afrika yerlileri, Hopi Kızılderilileri, İskandinav halkı ve Şamanist Türkler gibi pek çok medeniyetin ve topluluğun kendi içinde çeşitli inanmalara, anlatmalara ve pratiklere sahip olduğu görülmüştür. Sümer'de "Evrenin Yargıcı", Eski Mısır'da "Yüce Rızık Verici", Dogonlarda "Rahmet Yıldızı", Bozolarda "Göz Yıldızı", Bambaralarda "Bilginin İki Yıldızı", Zend Avesta'da "Muhteşem Yıldız", Markiz Adalarında "Yüce Yıldız"; Antik Yunan'da, Roma'da ve Perslerde

[302] Necm, 53/49.
[303] Bayer ve Özkan, II, 100-101.
[304] Yaprak Pelin Ertürk, *Sirius Kültürü ve Türk Mitolojisi İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, 1.

“Köpek Yıldızı”; Çinlilerde “Yay ve Ok Yıldızı” gibi manalar ile bilinen bu çift yıldız ile ilgili araştırmalar derinleştirildikçe “Siriusyen kültür” adı altında yepyeni bir kültür dairesi ile karşılaşılmıştır. En gelişmiş medeniyetlerin yer aldığı coğrafyalarda Sirius’un aynı şeklide tasvir edildiği, benzer anlatmalara sahip olduğu ve etrafında oluşturulan pratiklerin birbirini andırdığı dikkati çekmiştir.[305]

Görüldüğü gibi bu takımyıldızı sadece Araplarda değil bütün milletlerde önemli bir yıldız takımıdır. Hatta insanlık tarihinde bir ‘‘siriusyen kültürü’’ oluşmuştur. ‘’Siriusyen kültürün temelinde, Sirius’ta (Sirius A’dan ziyade Sirius B’de) ikamet eden Tanrı ve onun elçileri olan Sirius varlıkları mevcuttur.[306]

Cahiliye devrinde bu yıldızlara tapan kabileler varmış. Süddi’nin rivayetine göre Huzaa kabilesi bu yıldıza taparmış. Arapların Şi’ra yıldızından şans umdukları, insanın bahtının bu yıldızlara bağlı olduğunu sandıkları ve şanslı olmak için bu yıldızlara taptıkları anlaşılmaktadır.[307] Ona tapmayanlar ise onu yüceltir ve âlemdeki tesirine inanırlardı.[308] Her ne olursa olsun, Cahiliye’de Şi’ra yıldızına ister tapılsın isterse şans umulan bir tabu haline getirilsin, bu ona bir ilahi özellik yüklemek demektir. Ayet de bunu reddeder ve onun da Allah’ın kulu olduğuna dikkat çeker.

İnsanoğlu yıldızları anlamlandırılmaya çalıştıkça yıldızlardan gelen kozmik etkileri fark etmiştir ve yıldızların sahip olduğu güce saygı duymaya başlamıştır. Dünya üzerinde bazı coğrafyalarda çeşitli dönemlerde yıldızlara tapıldığı dahi görülmektedir.[309] Konumuz olan Şi’râ yıldızı da bu tapınılan yıldızlardan biridir. Zira yukarıda bahsettiğimiz gibi Araplardan Huza kabilesi bu yıldıza tapmaktaydı. Ele aldığımız Necm 49. Ayeti de buna vurgu yapmaktadır. Adeta bu yıldızlara tapanlara, bu yıldızın da Rabbi Allah’tır şeklinde bir vurgulama vardır.

Şira yıldızına başka bir deyişle Sirius yıldızına sadece Araplarda değil, diğer medeniyetlerde de bir kutsallık atfedilmesi, bize bu ayetin evrenselliğini göstermektedir. Ayet, tüm insanlığa hitaben, bu yıldızın Rabbinin de Allah olduğunu hatırlatıyor.

---

[305] Ertürk, 2-3.
[306] Ertürk, 3.
[307] Ateş, XIX, 385.
[308] Mâverdî, V, 405.
[309] Ertürk, 4.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA ŞUUR'UN ANLAM ALANI

Şuur kelimesi, Kur'ân kelime hazinesine dâhil olmuş kelimelerden biridir. Zira türevleriyle beraber 40 yerde geçen bu kelime, bizzat şuur olarak geçtiği yerlerde fiil olarak kullanılmıştır. Bu da zımnen şuurun, devamlı aktif olması gerektiğini göstermektedir. Çünkü fiilin kullanımı, her zaman aktifliğin var olduğunu gösterir.

Kur'ân'da şuur kelimesinin, ayetlere nasıl yansıdığını bu bölümde ele alacağız. Öncelikle Kur'ân'da ''şe-a-ra'' kökünden gelen kelimelerin geçtiği ayetleri görelim. Bu ayetlerin 27 sinde fiil şekilinde gelen kelime, geri kan kısımlarda bu kökten türeyen isimler olarak gelir. Toplamda ise 40 yerde bu kelimeyi görmekteyiz.

2.1. KUR'ÂN'DA ŞUUR'UN GEÇTİĞİ AYETLER

Kuran'da şuur kavramı yirmi küsur ayette geçmektedir. Ekseriyeti nefiy (olumsuz) kalıbında olmak üzere birçok kalıpta kullanılır. Bunun yanı sıra şiir, şiar, şa'r gibi ''şeara''kökünden türemiş birçok isim Kuran-ı Kerim'in değişik yerlerinde geçmektedir.

Aynı kökten türemiş bu isimler her ne kadar başlı başına kelimeler olsa da, bir yönüyle de şuurla ilintilidir. Kuran'da geçen şuur ayetlerini ve aynı kökten gelen diğer kelimelerin geçtiği ayetleri şu şekilde tasnif edebiliriz.

2.1.1. Şa'r

Kıl, tüy manasında olup Nahl/80. Ayetinde çoğul olarak, yani ''eş'ar'' şeklinde geçer. Bu ayet:

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ الأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ

''Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler, onların

yünlerinden, yapağılarından ve **kıllarından (eş'ar)** bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi.''[310]

2.1.2. Şuur

Hissetmek, bilmek, farkına varmak, farkında olmak demektir.

يُخَادِعُونَ اللّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلاَّ أَنفُسَهُم وَمَا يَشْعُرُونَ

''Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da **farkında değildirler**.''[311]

أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لاَّ يَشْعُرُونَ

''İyi bilin ki, asıl bozguncular kendileridir, lakin **farkında değillerdir**.''[312]

وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبيلِ اللّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاء وَلَكِن لاَّ تَشْعُرُونَ

''Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz **farkında değilsiniz**.''[313]

وَدَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلاَّ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

''Kitap ehlinden bir takımı sizi sapıtmak isterler; oysa kendilerini saptırırlar da **farkına varmazlar**.''[314]

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلاَّ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

''Onlar Kuran'dan alıyorlar ve ondan uzaklaşırlar. Böylece yalnız kendilerini mahvederler de **farkına varamazlar**.''[315]

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُواْ فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلاَّ بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

''Bunun gibi, her kasabanın bir takım ileri gelenlerini orada hile yapan suçlular kıldık. Oysa yalnız kendilerine hile yaparlar da **farkına varmazlar**.''[316]

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَواْ وَّقَالُواْ قَدْ مَسَّ آبَاءنَا الضَّرَّاء وَالسَّرَّاء فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ

---

[310] Nahl, 16/80.
[311] Bakara, 2/9.
[312] Bakara, 2/12.
[313] Bakara, 2/154.
[314] Al-i İmran, 3/69.
[315] Enam, 6/26.
[316] Enam, 6/123.

‘’Sonra kötülüğün yerine iyiliği koyduk, öyle ki, çoğalıp, "babalarımız da darlığa uğramış, bolluğa kavuşmuşlardı" dediler. Bu yüzden onları **haberleri olmadan**, ansızın yakalayıverdik.’’[317]

فَلَمَّا ذَهَبُواْ بِهِ وَأَجْمَعُواْ أَن يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ

‘’Yusuf'u oturup bir kuyunun derinliklerine bırakmayı kararlaştırdılar. Biz ona, kardeşlerinin bu işlerini kendileri **farkına varmadan** haber vereceksin, diye vahyettik.’’[318]

أَفَأَمِنُواْ أَن تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ

‘’Allah tarafından, onları kuşatacak bir azaba uğramalarından veya **farkına varmadan**, kıyamet saatinin ansızın gelmesinden güvende midirler?[319]

أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْيَاء وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

‘’Onlar cansız, ölüdürler. Ne zaman dirileceklerini de **bilemezler.**’’[320]

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَشْعُرُونَ

“Onlardan öncekiler düzen kurmuşlardı. Bunun üzerine Allah, binalarının temelini çökertti de tavanları başlarına yıkıldı. Azap, onlara **farketmedikleri yerden** geldi.’’[321]

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُواْ السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللّهُ بِهِمُ الأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَشْعُرُونَ

“Kötü işler düzenleyenler Allah'ın kendilerini yere batırmasından yahut **fark etmedikleri** bir yerden onlara azabın gelmesinden güvende midirler?’’[322]

نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَل لَّا يَشْعُرُونَ

“Onların iyiliğine koştuğumuzu mu zannediyorlar? Hayır, onlar **farkına varmıyorlar**.’’[323]

إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ

“Onların hesaplarını görmek ancak rabbime aittir. **Bir anlayabilseniz**.’’[324]

---

[317] Araf, 7/95.
[318] Yusuf, 12/15.
[319] Yusuf, 12/107.
[320] Nahl, 16/21.
[321] Nahl, 16/26.
[322] Nahl, 16/45.
[323] Müminun, 23/56.

فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Azap onlara ansızın, **farkında olmadan** gelecek.’’[325]

حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Sonunda, karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir dişi (kraliçe) karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman'ın ordusu **farkına varmadan** sizi ezmesin" dedi.‘’[326]

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Onlar bir düzen kurdular. Biz **fark ettirmeden** düzenlerini bozduk. ‘’[327]

قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

“De ki: "Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka bilen yoktur." Ne zaman diriltileceklerini de **bilmezler**. ‘’[328]

وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَى أَن يَنفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

‘’Firavun'un karısı: "Benim de senin de gözün aydın olsun! Onu öldürmeyiniz, belki bize faydalı olur yahut onu oğul ediniriz" dedi. Aslında işin **farkında değillerdi**. ‘’[329]

وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَن جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

‘’Musa'nın ablasına: "Onu izle" dedi. O da, kimse **farkına varmadan**, Musa'yı uzaktan gözetledi. ‘’[330]

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

‘’Senden azabı acele bekliyorlar. Eğer süre belirtilmiş olmasaydı azap onlara hemen gelirdi. Ama yine de onlar **farkına varmadan** başlarına ansızın gelecektir. ‘’[331]

كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ

---

[324] Şuara, 26/113.
[325] Şuara, 26/202.
[326] Neml, 27/18.
[327] Neml, 27/50.
[328] Neml, 27/65.
[329] Kasas, 28/9.
[330] Kasas, 28/11.
[331] Ankebut, 29/53.

‘’Onlardan öncekiler de peygamberleri yalanlamışlardı da **farkına varmadıkları** yerden onlara bir azap çatmıştı.’’[332]

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ العَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

"Size ansızın, **farkına varmadan** azap gelmeden önce Rabbinizden size indirilen en güzel söze, Kuran'a uyun."[333]

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

‘’Onlar **farkında değillerken** kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesini mi bekliyorlar?’’[334]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

‘’Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamberin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. **Farkına varmadan**, işlediklerinizin boşa gitmemesi için, Peygambere birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın.’’[335]

2.1.3. Eş’ara- Yüş’ıru

وَأَقْسَمُواْ بِاللّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الآيَاتُ عِندَ اللّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءتْ لاَ يُؤْمِنُونَ

‘’Kendilerine bir mucize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler. De ki: "Mucizeler, ancak Allah katındadır"; onların, mucize geldiği zaman da inanmayacaklarını **anlamıyor musunuz?**’’[336]

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُم بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا

‘’Birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. "Bir gün veya daha az bir müddet kaldık" dediler. "Ne kadar kaldığınızı

[332] Zümer, 39/25.
[333] Zümer, 39/55.
[334] Zuhruf, 43/66.
[335] Hucurat, 49/2.
[336] Enam, 6/109.

Rabbiniz daha iyi bilir. Paranızla birinizi şehre gönderin, sakın sizi **kimseye duyurmasın**" dediler.''[337]

2.1.4. Şiir-Şair

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ

''Biz ona **şiir** öğretmedik, zaten ona gerekmezdi. Bu bir öğüt ve apaçık Kuran'dır.''[338]

بَلْ قَالُواْ أَضْغَاثُ أَحْلاَمٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الأَوَّلُونَ

''Onlar: "Hayır; bunlar karışık rüyalardır", "Hayır; onu uydurmuştur", "Hayır; o **şairdir**", "Haydi önceki peygamberler gibi o da bize bir mucize getirsin" dediler.''[339]

وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ

''Deli bir **şair** yüzünden tanrılarımızı mı bırakalım?" derlerdi.''[340]

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ

''Yoksa senin için şöyle mi derler: "**Şairdir**, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz."[341]

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ

''O, **şair** sözü değildir; ne az inanıyorsunuz!''[342]

وَالشُّعَرَاء يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ

''O **şairlere** gelince; onlara azgınlar uyar.''[343]

2.1.5. Şeâir

Yapılması gereken şeyler, vazifeler, alametler manasında olup ''şeairi-l hacc'', hacda yapılması gereken vazifeler, hacca ait ameller, menasik demektir. ''şeıre''nin çoğuludur.

---

[337] Kehf, 18/19.
[338] Yasin, 36769.
[339] Enbiya, 21/5.
[340] Saffat 36.
[341] Tur, 52/30.
[342] Hakka, 69/41.
[343] Şuara, 26/224.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

‘’Şüphesiz Safa ile Merve **Allah'ın nişanelerindendir**. Kim Kabe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönülden iyilik yaparsa, karşılığını görür. Doğrusu Allah şükrün karşılığını verendir ve bilendir.’’[344]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُحِلُّواْ شَعَآئِرَ اللهِ وَلاَ الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلاَ الْهَدْيَ وَلاَ الْقَلآئِدَ وَلا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواْ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُواْ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُواْ اللهَ إِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

‘’Ey İnananlar! **Allah'ın nişanelerine**, hürmet edilen aya, hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara, Rab'lerinden bol nimet ve rıza talep ederek Beyt-i Haram'a gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan menettiği için bir topluluğa olan kininiz, aşırı gitmenize sebep olmasın; iyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın. Allah'tan sakının, Allah'ın cezası şiddetlidir.’’[345]

ذَلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ

‘’Bu böyledir; kişinin **Allah'ın nişanelerine** hürmet göstermesi, kalblerin Allah'a karşı gelmekten sakınmasındandır.’’[346]

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّن شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

‘’İşte kurbanlık deve ve sığırları **Allah'ın size olan nişanelerinden** kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü düşüp ölünce onlardan yiyin, isteyene de istemeyene de verin. Şükredersiniz diye onları böylece sizin buyruğunuza verdik.’’[347]

2.1.6. Meş’ar-i Haram

Belirlenmiş ve zahir mevki, ibadete tahsis edilen yer.

---

[344] Bakara, 2/158.
[345] Maide, 5/2.
[346] Hacc, 22/32.
[347] Hacc, 22/36.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُواْ فَضْلاً مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُواْ اللّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ

‘’Rabbinizden refah istemenizde bir engel yoktur. Arafat'tan indiğinizde, Allah'ı **Meşar-i Haram'da** anın; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin. Nitekim siz önceleri hiç şüphesiz sapıklardandınız.’’[348]

2.1.7. Şi’râ

Bir yıldız adı.

وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَى

‘’Doğrusu **Şira yıldızının** Rabbi O'dur.’’[349]

Şuur kelimesinin geçtiği ayetleri verdikten sonra, Kur’ân’da bu kelime kimler içi kullanılmış, nelere atfedilmiş ona bakalım.

2.2. KUR’ÂN’DA ŞUUR’UN NİSBET EDİLDİĞİ VARLIKLAR

Bir kavramın ya da kelimenin, Kur’ân’da kimler ve ya neler hakkında kullanıldığı önemli bir konudur. Bu ayrım yapılmadan o kelime ve ya kavramın ayetteki kullanımı yanlış yapılmış olur. Çünkü herhangi bir kelime, birisi hakkında bir anlama gelirken, bir başkası hakkında başka bir anlama gelebilmektedir. Buna bir örnek verecek olursak, Âl-i İmran süresinin 54. ayetinde iki defa geçen ‘’mekr’’ (tuzak kurma) kelimesi, H.z. İsa’ya tuzak kurmak isteyenler hakkında ‘’tuzak kurmak’’ olarak kullanılırken, aynı kelime Allah hakkında kullanılırken bu tuzaklarını boşa çıkarma, bu tuzaklarının cezasını verme anlamında kullanılır.[350] Eğer ikisine de aynı mana verilecek olursa, bu Kur’ân’ı anlama konusunda büyük bir hata oluşturacaktır.

İşte bu sebepten dolayı biz, şuur kelimesinin kimler hakkında kullanıldığını önemseyerek kategorize ettik. Bu kelime, ilim kelimesinin aksine, bazı sebeplere binâen Allah için kullanılmaz. Kelime, Mekke ve Medine dönemlerinde değişik zümreler için kullanılmıştır. Mesela bu kelime, Mekke döneminde olmayan Münafıklar için

---

[348] Bakara, 2/198.
[349] Necm, 53/49.
[350] Ebû Muhammed Abdulhak İbn Atıyye el-Endelüsî, *el- Muharreru’’l Vecîz Fî Tefsîri’l Kitâbi’l Azîz*, tahk. Abdusselâm Abduşşâfî, Dâru’l Kutubi’l’l İlmiyye, Beyrût 2001, I, 443, Elmalılı, II, 1111, vd.

Medine'de kullanılmıştır. Yine Müşrik grupları için bu dönemde kullanıldığını görmekteyiz ve yine bu kelimenin, mü'minler için sadece Medine döneminde kullanıldığına şahit olmaktayız.

Bu kelimenin her türlü inanç grupları için kullanılması, bize ''şuurun'' insanın fıtratında olan bir şey olduğunu göstermektedir. Sadece belli inanç grubu ''şuursuzlukla'' itham edilmeyip, her türlü inanç grubları için kullanılmıştır. Şimdi ''şuur'' kelimesi, Kur'ân'da kimler için kullanılmış onu görelim.

2.2.1. Münafıklar

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, Kur'ân'da şuur, atfedildiği her yerde olumsuz kalıpta kullanılmıştır. Bu sebeble, atfedilen ''şuur'' değil ''şuursuzluk''tur. ''Şuursuzluk'', öncelikle bir gaflet halidir. İnsan şuurunda olamadığı her şeyden gafildir. İşte Kur'ân, bu gaflet haline ''şuursuzluk'' demektedir.

Şuur kelimesinin geçtiği ilk ayette ''şuursuzlukla'' itham edilen grup münafıklardır. Ancak tertip sırasına göre ilk nisbet edilen grup bunlar olsa da, Bakara Suresinin Medine'de, hicri birinci yıldan itibaren inmeye başladığını biliyoruz. Yani münafıklar şuursuzluk damgasını Medine döneminde yemişlerdir.

Bu zümre hakkında ayet; ''*Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar* ***da farkında değildirler.***''[351] buyurmaktadır. Ayetin öncesinde inanmadıkları halde ''inandık'' diyerek müminlere yalan konuştukları vurgulanan münafıklar asıl inançlarını gizleyerek Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar.

Elbette Allah'ı aldatmak mümkün değildir. Zira Allah, insanın kalbinden geçenleri dahi bilmektedir. Ayette ikiyüzlülerin, riyakâr davranışlarıyla kendi kendilerini aldattıkları, fakat anlayışlı olmadıkları için bunun farkına varmadıkları, şuurunda olmadıkları anlatılmaktadır.[352] Dolayısıyla Allah'ı aldatamayacaklarını sezemeyen münafıklar kendilerini aldatmış olmaktadırlar. Allah da onları şuursuz olmakla itham etmiştir. Eğer şuurlu, bilinçli olsalardı, zaten Allah'ı aldatamayacaklarını bilirlerdi.

---

[351] Bakara, 2/9.
[352] Ateş, XV, 340.

Kalplerinde nifak hastalığı bulunan bu zümreye şuursuzluk, işlediğimiz ayetin bir kaç ayet devamındaki ayette şöyle buyrulur; *''Kendilerine: 'Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın' dendiği zaman, "Bizler sadece ıslah edicileriz" derler. İyi bilin ki, asıl bozguncular kendileridir,* ***lakin farkında değillerdir.*** *''*[353]

Bu ilahi ifade ise bize bildirmektedir ki münafıklar müfsit kimselerdir. Ama onlar bunu idrakten acizdir. Çünkü onların durumu körelmiştir. Onlar yaptıklarının farkında değillerdir.[354] Yaptıkları işi şuursuzca yaptıklarından, o işe fesat karıştırırlar.

2.2.2. Kâfir ve Müşrikler

Kur'ân'da şuursuzluğun kendilerine isnat edildiği diğer bir grup ise inkârcılar ve müşriklerdir. Bu grubun şuursuzluğu, hissizliği kendilerinin inkârın ve şirkin içerisinde kalmalarına sebep olmuştur.

''Onlar Kur'ân'dan alıkorlar ve ondan uzaklaşırlar. Böylece yalnız kendilerini mahvederler de ***farkına varamazlar****.''*[355] Ayet Mekke müşriklerinin, başkalarını Kur'â'dan alıkoymalarından ve ondan uzaklaşmalarından bahsediyor.

Onlar başkalarını Kuran'dan veya peygamberden alıkoymak, kendileri de ondan uzaklaşarak, kendilerini dünya ve ahiret azabının en ağırına uğratarak helak ederler.[356] Kur'ân ve peygamberden uzaklaşmakla veya uzaklaştırmakla kendilerine zarar verdiklerini sezemiyorlar, hissedemiyorlar.

Ayetin Mekke müşrikleri hakkında indiği görüşü galipse de Ebu Talip hakkında indiği de söylenmektedir. Çünkü kâfirleri Muhammed (s.a.v)'e eziyet etmekten alıkoymakla birlikte kendisi ona iman etmekten uzak dururdu.[357] O zaman da anlam şöyle olur ki, Ebu Talip Peygamber'i başkalarından korur ancak Kur'ân'a yani imana yaklaşmaz.

---

[353] Bakara, 2/11-12.
[354] Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ Ebussuûd, *İrşâdu'l Aklı's Selîm ilâ Mezâye'l Kitâbi'l Kerîm*, (Çev. Ali Akın), Boğaziçi Yay., İstanbul 2006, I, 108.
[355] Enam, 6/26.
[356] Ebussud, IV, 1860.
[357] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubi, *Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şa'b, Kahire 1961, IV, 2402, ayrıca bakınız, Beydâvi, II, 158; Ebulfidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr , *Tefsîru'l Kur'ân'i'l Azîm*, Tah: Sâmî b. Muhammed Selâme, 2. Bsk. Dâru'l Taybe, 1999, III, 247.

Bir başka ayette şöyle bahsedilir; *"Allah tarafından, onları kuşatacak bir azaba uğramalarından veya **farkına varmadan**, kıyamet saatinin ansızın gelmesinden güvende midirler?''*[358]

Ayette azabın ansızın ve kendilerinin farkında olmadan geleceği vurgulanıyor. Aslında bu ikisi de imtihanın bir gereğidir. Ancak azabın gelme sebebinin, kendilerinin işledikleri fiiller olduğunu fark etmemek şuursuzluğun ta kendisidir.

Allah'ın kâfirlere yönelttiği bu soruda bir azarlama manası vardır.[359] Allah'ın azabından emin olmak bizzat küfürdür. Peki, Allah'ın azabından, Kıyametten emin olduklarından mı gafilce oturuyorlar. Eman içinde olduklarından değil, ilerisini düşünmediklerinden, basiretsizliklerinden dolayı öyle yaparlar.[360]

Nahl. Suresinin 45. ayetinde de kâfirler ve müşrikler buna benzer bir soruya muhatap olmaktadırlar: *''Kötü işler düzenleyenler Allah'ın kendilerini yere batırmasından yahut **fark etmedikleri** bir yerden onlara azabın gelmesinden güvende midirler?''*[361]

Birçok ayette azabın onlara farkında olmadıkları zaman ve yerden geleceği vurgulanmaktadır. Bu tür ayetlerin genelinde ise muhatap kâfirler ve müşriklerdir. Bu ise onların şuursuzlukları sebebiyle azaba uğradıklarını göstermektedir. Çünkü her ne kadar azabın geleceği kendilerine bildirilmese de, bunun sebeplerini kendileri hazırladıkları için bu yine şuursuzluklarının bir sonucudur.

Firavun ve yandaşlarının, Musa (a.s)'ı nehirde bulup evine alırken, daha sonra onun kendine düşman olacağını, sezip fark edememeleri, Kur'ân'da yine şe-a-ra kelimesi ile ifade edilir. *''Firavun'un karısı: "Benim de senin de gözün aydın olsun! Onu öldürmeyiniz, belki bize faydalı olur yahut onu oğul ediniriz" dedi. Aslında işin **farkında değillerdi**.''*[362]

---

[358] Yusuf 107.
[359] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvatü't Tefâsîr*, Dâru's Sabûnî li't Tabâ'ati ve'n Neşr ve't Tevz'î' Kahire 1997, II, 23.
[360] Elmalılı, IV, 2933.
[361] Nahl, 16/45.
[362] Kasas, 28/9.

Kâfirlere atfedilen bu kelimenin birini de şu ayette görmekteyiz; *''Kendilerine mal ve oğullar vermekle, iyiliklerde onlar için acele ettiğimizi mi zannederler? Hayır;* ***farkında değiller****.''*[363]

Ayeti anlayabilmemiz için, siyak sibakına bakmamız gerekmektedir. Ayetin öncesinde insanların hak din olan İslam'ı bırakıp parça parça olmalarından bahsedilir. Ve peygamberimize hitaben onları; "gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırakılması istenir." Çünkü onlar verilen mal ve evlatların kendi hayırlarına verildiği itikatını yaşıyorlardı.

"Onları belli bir zamana kadar gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırak" sözüne muhatap alınan, "hüm" zamiri müşriklerdir. Onlara verilen mal ve evlatlar onların iyiliğine değildir. Bu mal ve evlatlar imtihan ve istidrâc içindir ancak onlar bunun şuurunda değillerdir.[364]

Ayette kınanan mal ve evlatlar değildir. Asıl kınanan bunların onlar için hayırlı olduğu itikatlarıdır.[365] Ayet böyle bir inancın yanlışlığını ve bu yanlışlığın da farkına varılmadığını, düşünülmediğini vurguluyor.

Şe-a-ra kelimesinin kâfirlere atfedildiği başka bir ayet A'raf 95'tir. Ayette Şu'ayb peygamberin kavminin üzerinden, bütün inkârcı toplulukların yalvarıp yakarsınlar diye yoksulluk ve sıkıntıya uğratıldığından bahseder. Bu sıkıntıdan sonra kendilerine iyilik verilince, bunu bir doğa kanunuymuş gibi telakki etmelerini eleştirir;

''Sonra kötülüğün yerine iyiliği koyduk, öyle ki, çoğalıp, "babalarımız da darlığa uğramış, bolluğa kavuşmuşlardı" dediler. Bu yüzden onları ***haberleri olmadan****, ansızın yakalayıverdik.''*[366]

2.2.3. Müminler

"Şe-a-ra'' fiili olumsuz olarak, Kur'ân'ın bazı yerlerinde müminlere de atfedilir. Müslümanlara şuursuzluğun atfedildiği bu ayetler Medenî ayetlerdir. İşte bu ayetlerden biri şöyledir;

---

[363] Mü'minûn, 23/55-56.
[364] Tantavî, X, 42.
[365] Beydâvî, IV, 90.
[366] Araf, 7/95.

*''Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz bunun **farkında değilsiniz**.''*[367]

Bu ayetin sebeb-i nüzulü Bedir Savaşında şehit edilenlerle alakalıdır.[368] Ayette Allah yolunda can veren bu şehitlere ''ölüdür'' demeyi müminlere yasaklıyor. Çünkü ayet şehitlerin ölmediğini, diri olduklarını vurgulamaktadır. Hatta Âl-i İmran 169-170. ayetlerinde Allah katında rızıklandırıldıklarından bahsedilmektedir.

Yine müminleri muhatap alan bir başka ayette şöyle buyrulur: *'' Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamberin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. **Farkına varmadan**, işlediklerinizin boşa gitmemesi için, Peygambere birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın.''*[369]

Bu ayet hem lafzi, hem de mecazî bir anlama sahiptir. Hz. Peygamber'in arkadaşları söz konusu olduğunda lafzi bir anlam taşırken, hem onlar hem de sonraki müminler için aynı zamanda mecazî bir anlam da taşımaktadır. Yani birinin kişisel görüşleri ve tercihleri, Hz. Peygamber tarafından duyurulan kesin yasal buyrukların veya ahlaki kayıtların üstüne çıkmamalıdır. Yani onunla konuşurken veya (daha sonraki dönemlerde) onun hakkında konuşurken laubali davranmayın.[370] Yoksa işlediğiniz ameller boşa gider ve siz bunun farkında olmazsınız.

2.2.4. Ehl-i Kitap

Şe-a-ra fiilinin kendilerine atfedildiği bir diğer grup Ehl-i Kitap diye isimlendirilen Yahudi ve Hıristiyanlardır. Hıristiyan ve Yahudi kabileleri Medine'de bulunduğundan, konuyla ilgili ayetlerin Medenî ayetler olduğu söylenebilir. Kur'ân'da değişik yerlerde bu gruba da değinilmiştir. Bunlardan biri Yahudileri konu alan şu ayettir:

*"Kitap ehlinden bir takımı sizi sapıtmak isterler; oysa kendilerini saptırırlar da **farkına varmazlar**.''*[371]

---

[367] Bakara, 2/154.
[368] Nesefi, I, 84.
[369] Hucurat, 49/2.
[370] Muhammed Esed, *Kur'Ân Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul 2004, 1054.
[371] Âl-i İmran, 3/69.

Ayet Yahudilerin Huzeyfe, Ammar ve Muaz'ı Yahudiliğe davet etmeleri üzerine inmiştir.[372] Bilindiği gibi bu üç şahsiyeti Yahudiler zorla dinlerine girdirmek istemişlerdi. Bu sebeple bu ayet inmiş ve Müslümanları saptırırken asıl sapanların kendileri olduğunu vurgulamıştır.

Aslında Yahudiler kendilerince doğru olanı yapıyorlardı. Ancak İslam'ın hak din olduğunu kabul etmediklerinden, kendilerinin saptıklarının farkında olmuyorlardı. ''Bunun günahının ve zararının kendilerine ait olduklarını bilmiyorlardı.''[373] Dolayısıyla gerçeğin şuurunda değillerdi.

2.2.5. Tüm Varlıklarlar

Şe-a-ra fiili nefy olarak, yerde ve gökte olan her şeye atfediliyor. Yani bir başka deyişle Allah'tan başka her şeye şuursuzluk (ya da şuurluluk hali) nispet ediliyor.

*''De ki: "Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka bilen yoktur." Ne zaman diriltileceklerini de **bilmezler**.''*[374]

Gökte ve yerde olan hiçbir varlık gayba ait olan şeyleri bilemez. Ve yine hiçbir varlık öldükten sonra ne zaman dirileceğinin farkında, şuurunda değildir. Buna göre Asıl gayb kıyametin ne zaman kopacağı, yarın ne olacağı, nerede öleceği, ne zaman dirileceği gibi insan duyularının ve aklının dışında kalan olaylardır.

Ayette Cenabı Hakk onları ilk önce, öldükten sonra dirilmenin vaktini bilmemekle vasfetmiş, daha sonra Kıyametin ne zaman olcağını da bilmediklerini belirtmiş, bunun peşinden onların şekk ve şüpheleri içinde şuursuzca hareket ettiklerini bildirmiş, daha sonra da en kötü vasıfla nitelemiştir ki, bu da onların kör olduklarını belirtmesidir.[375] Çünkü gaybı bilmemek bir nevi körlüktür. Ve bu bağlamda Allah'tan başka her şey kördür.

Yine aynı mesajları veren ve putlar, yani cansız varlıklar için kullanılan bir başka ayet de şudur; *'' Onlar cansız, ölüdürler. Ne zaman dirileceklerini de **bilemezler**.''*[376]

---

[372] Beydâvî, II, 22.
[373] Beydâvî, II, 22.
[374] Neml, 27/65.
[375] Razi, XXIV, 568.
[376] Nahl, 16/21.

Bu kelam onlarla istihza anlamını ifade etmektedir. Zira cansızların, görülen şeyleri bile idrak etmeleri, herkesçe bilindiği gibi imkânsızdır. Şu halde ancak Alîm ve Habîr olan Allah'tan başka kimsenin bilmedikleri şeyleri nasıl bilecekler.[377] Daha ilginci böyle varlıklar nasıl tanrı olacak. Onlar ne kendilerinin ne de putperestlerin ne zaman dirileceklerini bilmezler.

Putlar hakkında niçin irade sahibi olanlara has bir şey olan şuur kullanılıyor? Bunun sebebi şudur. Ayette putlar hakkındaki ifadede, müşrikler putların akıl sahibi olduklarını ve kendileri için Allah katında şefaatçi olacaklarını zannettiklerinden, insanlar için kullanılan ifade aynen kullanılmış, bunlara iddia ettikleri şekilde ifade edilmiştir.[378]

Ayetteki cansız varlıkları putlar olarak kabul etmeyenler de vardır. Son dönem âlimlerinden Mevdudi bunu şöyle açıklar: *''Burada insanların koştukları ortakları reddederken kullanılan kelimeler, bunların melekler, cinler, şeytan veya putlar değil, ölmüş peygamberler, azizler, şehitler, ulu ve olağanüstü insanlar olduklarını göstermektedir. Melekler ve şeytanlar diridirler, o halde 'onlar ölüdürler diri değil' ifadesi onlar için geçerli değildir. Onlar ne zaman dirileceklerini de bilmezler ifadesinin taştan, tahtadan putlar için kullanılması söz konusu değildir.''*[379]

2.2.6. Hz. Süleyman ve Ordusu

Son olarak şe-a-ra fiilinin atfedildiği yer bir peygamber ve ordusudur. *''Sonunda, karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir dişi (kraliçe) karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman'ın ordusu* ***farkına varmadan*** *sizi ezmesin" dedi.''*[380]

Şuursuzluk aynı kalıpta bir peygamber için kullanılıyor. Bir karınca ''Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin'' diyor. ''Çünkü fark etselerdi yapmazlardı. Sanki o karınca peygamberlerin zulüm ve eziyet etmekten masum olduklarını bilmiş gibidir.''[381] Buradaki "şe-a-ra" fiilinin olumsuz kullanımı bu yönüyle diğerlerinden farklıdır. Yani Hz. Süleyman (a.s) bir peygamberdir, masumdur. Dolayısıyla bilerek karıncaları ezmez.

---

[377] Ebussuûd, VIII, 3460.
[378] Züheylî, VII, 323.
[379] Ebû'l-A'lâ el-Mevdudi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul ts, III, 18,19.
[380] Neml, 27/18.
[381] Beydâvî, IV,157.

Kur'ân'da "şe-a-ra" fiilinin isnat edildiği gruplar ana hatlarıyla böyledir. Görüldüğü gibi şuursuzluk her türlü inanç grubuna atfediliyor. Çünkü şuur ve ya şuursuzluk inanç yapısıyla alakalı bir kelime değildir. Bir kâfirin ya da bir münafıkın şuursuzca hareket edebileceği gibi, bir mü'min de şuursuzca hareket edebilir.

Kur'ân'da kullanılan şuursuzluğun, aynı çeşit şuursuzluk olmadığı görülür. Çünkü ayetlere baktığımızda şuursuzluk bazen gaflet ve dalaletten kaynaklanırken, bazen bilgisizlikten kaynaklanabiliyor. Bunların bazısı sorumluluk gerektirirken bazısı gerektirmiyor. Bazısı kınanırken, diğerleri kınanmamaktadır. İşte Kuran'da geçen şuursuzluk ve şuurun çeşitlerini şöyle maddelendirebiliriz;

2.3. KUR'ÂN'DA ŞUURSUZLUK ÇEŞİTLERİ

Kur'ân'da "şuur" kelimesinin her zaman aynı anlamda kullanılmadığını görürüz. Bunu, ayetlerin bağlamından da anlamak mümkündür. Ayetlerden yola çıkarak Kur'ân'da şuursuzluğun çeşitlerini şöyle maddeler halinde ele aldık;

2.3.1. İnkâr ve Nifaktan Kaynaklanan Şuursuzluk

Bu çeşit şuursuzluk kişinin küfründen, nifakından ve Allah'ın varlığından şüphe duymasından kaynaklanır. Ayetlerde bu tür şuursuzluğun sonucunun ansızın gelen bir azap ve cehennem olduğu belirtilir.

*''Onlardan öncekiler de peygamberleri yalanlamışlardı da **farkına varmadıkları** yerden onlara bir azap çatmıştı.''*[382]

Şuur bilindiği gibi bir şeyin varlığının farkında olmaktır. Bu tür şuursuzluk Yaradanın varlığının farkında ve şuurunda olmamaktır. Allah'a imandan ve onun dininden gafil olmaktır. Kur'ân'da kâfirlere, müşriklere ve münafıklara nispet edilen şuursuzluk, işte bu tür şuursuzluğa girer.

Kur'ân'da en fazla geçen şuursuzluk çeşidi budur. Kur'ân'da bu konunun üzerinde durması, bu çeşit şuursuzluğun en çok kınanan ve kaçınılması gereken şuursuzluk olduğunu gösterir.

---

[382] Zümer, 39/25.

Örneğin, münafıklardan bahsedip onların şuursuzca fesat çıkardığını haber veren Bakara 9. ayetin tefsirinde İbn-i Kesir, şu hadisi naklederek bu fesadın küfür ve Allah'a isyan olduğunu belirtir. *''Yeryüzünde fesat; küfür ve isyan ile amel etmektir''*[383] Yani bir kimse yeryüzünde maddi bir fesat çıkarmasa da onun küfrü ve nifakı başlı başına bir fesattır. Bu da münafıklar hakkındaki bu şuursuzluğun küfürden kaynaklandığını göstermektedir.

Allah'tan gafil olmak, onu inkâr etmek, ona ve müminlere savaş açmaktır. Bu tür ayetlerin birinde bunların Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışmaları,[384] bir diğerinde müminlere tuzak kurmaları,[385] bunun açık bir göstergesidir. Bu ayetlerde bu eylemlerinin sonucu hep kendilerine döner ve kurdukları tuzaklara hep kendileri düşerler. Ayetlerdeki; *''onlar ancak kendilerini aldatırlar''*[386] *''ancak kendilerini saptırırlar''*[387] *''ancak kendilerini helak ederler''*[388] gibi ifadeler yine bunun göstergesidir.

Kısacası bu tür şuursuzluk inkarîdir ve sonucu azap ve cazadır. İman etmek ise şuurlaşmaktır. Bir nevi Allah'ın varlığının farkında olmak ve ona göre davranmaktır.

2.3.2. Bilgi Eksikliğinden Kaynaklanan Şuursuzluk

Kur'ân'da, şuursuz olmak her zaman kınanan bir hal değildir. Zira insan bir konudaki bilgi eksikliğinden dolayı da, bir şeyin farkına varmayabilir. Buradaki farkına varamamak bir inkârdan ve ya inattan dolayı değil, bir konu hakkında bilgisi olmamasındandır. Buna bir örnek teşkil edecek olan Neml 18. ayetinde, bir peygambere ve ordusuna şuursuzluk isnad edilir. Bu şuursuzluğun, bir peygambere nisbet edilmesine bakılırsa bunun kınanan bir durum olmadığını görürüz.

"Sonunda, karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir dişi (kraliçe) karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman'ın ordusu ***farkına varmadan*** *sizi ezmesin" dedi.''*[389]

---

[383] İbn Kesîr, I, 180.
[384] Bakara, 2/9.
[385] Nahl, 16/26, Neml, 27/50.
[386] Bakara, 2/9.
[387] Âl-i İmran, 3/69.
[388] En'am, 6/26.
[389] Neml, 27/18.

Görüldüğü gibi ayette şuursuzluk bu defa bir peygambere, Hz. Süleyman ve ordusuna nispet ediliyor. Ancak bu Hz. Süleyman'ın gafleti sebebiyle değil, farkına varamamazlığı ve bilememezliği ile açıklanabilir. Beydavi bu ayeti şöyle açıklar; *''çünkü fark etselerdi yapmazlardı. Sanki o karınca peygamberin zulüm ve eziyet etmekten masum olduklarını bilmiş gibidir.''*[390] Beydavi'nin dediği gibi bu ayet peygamberin şuursuzluluğunu değil bilakis şuurluluğunu ve masumluğunu gösterir.

Bu başlık altında verebileceğimiz bir başka ayet ise En'am 109. ayetidir; *''Kendilerine bir mucize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler. De ki: "Mucizeler, ancak Allah katındadır"; onların, mucize geldiği zaman da inanmayacaklarını* ***anlamıyor (şuurunda olmuyor) musunuz?*** *''*[391]

Muhtemelen o dönemdeki Müslümanlar, iyi niyetleri sebebiyle, inkârcıların mucize istemekte samimi olduklarını düşündükleri için, Resulullah'tan bu isteklere olumlu karşılık vermesini beklemişlerdi. Bu sebeble ayette, Müslümanlara hitaben ''mucize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?'' buyrularak müşriklerin samimiyetsizliklerine dikkat çekilmiştir.[392] Dolayısıyla müşriklere mucize gelse de müminlerin, onların inanmayacaklarını bilmedikleri anlatılmaktadır. Eğer onların inanmayacaklarını bilselerdi, zaten müşriklerin bu samimiyetsizliklerini anlarlar ve onlara itibar etmezlerdi.

Görüldüğü gibi bu tür şuursuzlukta, şuursuzluğun kendilerine nisbet edildiği öznelerin, kendileriyle ilgili konularda habersiz olduğu görülmektedir. Süleyman (a.s)'ın ve ordusunun karıncaları ezme ihtimali, onların karıncalardan habersiz olmalarıdır. Diğer ayette ise Müslümanların, müşriklerin imandaki samimiyetsizlikleri hakkında bilgisi olmadığı görülmektedir. Bu iki örnekte de bir bilgi eksikliğinden dolayı kaynaklanan şuursuzluk göze çarpmaktadır.

2.3.3. Gaybî Haber Olmasından Kaynaklanan Şuursuzluk

Kur'ân'da şuursuzluk sadece insanların inkârından ve bilgisizliğinden kaynaklanmaz. Bilakis insanların haberdar olmadıkları gaybî durumlardaki şuursuzluk da Kur'ân'da dikkat çekicidir.

---

[390] Beydâvî, IV, 98.
[391] En'am, 6/109.
[392] Karaman vd., II, 455.

Bedir şehitleri hakkında inen şu ayet buna bir örnek niteliğindedir; *''Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz* ***farkında değilsiniz.''***[393]

Ayet şehitlerin ruhani hayatının, insanların kavrayamayacağı bir âlem olduğunu vurguluyor. Bu onların hayatlarının cesede ve canlılarla hissedilen şey cinsinden olmadığını vurgulamaktadır. O akılla kavranılamayan vahiyle anlaşılan bir durumdur.[394] Dolayısıyla bu haber tamamen bir gaybî durumdur ve insanlar tarafından anlaşılamaz.

Burada gaybın tanımını yapmak yerinde olacaktır. Gayb; ''beş duyunun alanına girmeyen ve akılların sahip olduğu bedahetin de kendisiyle ilgili zorunlu çıkarımda bulunamayacağı, ancak peygamberlerin verdikleri haberlerle bilinebilecek ve reddedilmesi halinde o insana mülhit adının verileceği şey demektir.''[395] Gözden gizli kalan şeye gayb denildiği gibi, duyularla algılanamayan, insanın bilgi dışında olan şeye de gayb denir. Daha genel bir deyimle; insanın gözlem ve deney sınırları dışında kalan şeye gayb denir. Kur'ân'a göre varlıklar ikiye ayrılır. Beş duyuyla algılanabilen maddi kâinat ki buna şahadet âlemi denilir. Diğeri beş duyudan gizli kalan metafizik âlem ki buna da gayb âlemi denilir. Bu ayrım yaratıklar içindir. Yaradan için gayb yoktur, hepsi görülür ve bilinir şahadet âlemidir. Gayb âlemi kâinatın ruhu durumundadır.[396]

Kuran'da gaybi haber olmasından kaynaklanan şuursuzluk, beş duyuyla algılanamayan, akılla kavranılamayan bir bilgiden yoksun olmaktır. Ayette de zaten şehitlerin ruhani hayatta nasıl yaşadıklarını kimsenin bilemeyeceği vurgulanır. İnsanın bunu bilememesinden dolayı onlara ''ölüler''demeleri kınanır.

Bir başka ayette ise şöyle buyrulur; *'' De ki: "Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka bilen yoktur." Ne zaman diriltileceklerini de* ***bilmezler****.''*[397] Ayette gaybın yalnız Allah tarafından bilinebileceği vurgulandıktan sonra, ondan başkasının ne zaman dirileceklerini dahi bilemeyeceği anlatılır.

Onların ölümden sonra ne zaman dirileceklerini bilmedikleri, bilginin en kapalı ve zor şekli olan şuur kelimesiyle ifade edilmektedir. Binaenaleyh onlar ne zaman

---

[393] Bakara, 2/154
[394] Beydâvî, I, 114.
[395] Isfahani, I, 617.
[396] Ateş, VI, 349
[397] Neml, 27/65

dirileceklerini ne yakinen bilirler, ne de şuurlarıyla yaklaşıp yaklaşmayacağının farkına varabilirler. Zira bu konu göklerde ve yerde hiç kimsenin bilmediği bir gayb unsuru olarak kesinleşmektedir.[398] Burada şöyle bir nükte de bulunmaktadır. Allah Teâlâ ahireti, onların körlüklerinin başlangıcı kabul etmiştir.[399] Yani ahretteki konuların hepsine insan kördür. Çünkü hepsi gaybî haberdir.

Görüldüğü gibi Kur'ân'da kullanılan "şuur" kelimesi her ayette aynı anlama gelmemektedir. Çünkü bir Müslüman için hatta bir peygamber için kullanılan "şuur" kelimesi, bir müşrik için, bir münafık için kullanılan "şuur" kelimesinden farklı olsa gerek. Eğer aynı manayı ihata ettiğini iddia edersek, Kur'ân'ı yanlış yorumlamış oluruz.

Şuur, kulluk için vazgeçilmez bir şeydir. Çünkü her ibadet, ubudiyete erişmek için yapılır. Bu bakımdan, aslında İslam ibadet değil, ubudiyet dinidir. Kulluk şuuru olmadan yapılan ibadetlerin aslında içinin boş olduğunu söyleyebiliriz. Bunu, Kur'ân'ı ibadet merkezli okuduğumuzda görmekteyiz.

İşte bu sebepten dolayı, konumuzla da yakınlığını göze alarak, '"kullukta şuurun önemi" başlığını incelemeyi gerekli bulduk. Bu başlık altında ibadetlerde şuurun ne denli önemli olduğunu göstermeye çalışacağız.

2.4. KULLUKTA ŞUURUN ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerim'de "şuur" kelimesinin geçtiği ifadeleri inceleyecek olursak, bunların çoğunda şuur kusurlarından yani şuursuzlukdan bahsedilmesi dikkat çeker. İnsanın dalgınlık, habersizlik, umursamazlık ve bir çeşit körlük içinde; farkındalık, ayıklık ve haberdarlıktan uzak olduğuna dikkat çekildiği görülür. Mesela karıncanın dilinden –her ne kadar bir peygamberden bahsedilse de- insanoğlunun çevresine verdiği zararlardan haberdar olmadığını belirtir.

Şuurlu bir varlık olan insanın, Kur'ân-ı Kerim'de, şuurluluğundan fazla şuursuzluğunun, dikkatinden fazla gafletinin ön plana çıkartılmasının sebeplerinden biri hiç şüphesiz imtihandır. Zira insan hep pür dikkat, şuurlu olarak yaratılsaydı melekleşir ve imtihanın anlamı kalmazdı. Bu yüzdendir ki Kur'ân'da insanın daha fazla şuursuzluğu ve gafleti üzerine dikkat çekilmiştir.

---

[398] Kutub, XI, 187.
[399] Râzî, XXIV, 568.

Çünkü insan yapısı gereği zahirî olanları görür ama batınî olanları yani olayların iç yüzünü göremez. Bu da insanın gafletine sebebiyet vermektedir. Ayet-i Kerime'de şöyle buyrulur; *'' Onlar, dünya hayatının görülen kısmını bilirler. Onlar, ahiretten habersizdirler.''*[400]

Kur'ân'da Şe-a-ra kökünden gelen şiir kelimesinin tek geçtiği yer olan Yasin 69. ayetinden sonra gelen 70. ayette bu Kur'ân'ın diri olanlara inidirildiği buyurulur; *''(Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakında o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'ân'ı indirdik.''*[401] Maverdi bu ayetteki ''diri olanlar'' sözünü şöyle tefsir eder; '' *''bu sözde dört görüş vardır; 1. Diri olan kimse gaflette olmayandır bu Dahhak'ın görüşüdür. 2. Kalbi ve basireti diri olandır. Bu Katade'nin görüşüdür. 3. Mümin olandır. Bu Yahya b. Selam'ın sözüdür. 4. Hidayete ermiş olandır ki bu da Süddî'nin görüşüdür.''*[402] Buradan anlıyoruz ki Kur'ân diri olanlara yani gaflette olmayanlara, kalbi ve basireti diri olanlara, şuurlu ve bilinçli olanlara indirilmiştir. Mü'min şuurlu kimsedir. Çünkü iman bir şuur eylemidir. Şuursuz iman taklidî imandır.

İçinde yaşadığı kâinatın devasa büyüklüğü, intizamı ve harikulade yaratılışına bakmayan, baksa da hakkıyla görmeyen insan, kelimenin tam anlamıyla bakar kördür. Şuur insanın varlıkları bilmesi ve tanıması olduğu gibi onlardaki yaratılışı fark etmesi ve onların vasıtasıyla yaratıcıyı takdir etmesi kabiliyetidir. Kur'ân'da ise insanın, varlıkların yaratılışını idrak etmemeleri ve ondan gaflet içinde oldukları, Allah'ın emir ve yasaklarından gafil oldukları gaybi olayları bilemedikleri vurgulanır.

Kur'ân'da insanın daha çok şuursuzluğundan bahsedilmesinin bir sebebi de onun gaflet hali dikkatinden, şuursuzluğu şuurundan fazla olmasındandır. Kur'ân'da şuur ifadesinin geçtiği ayetlerin sadece birinde olumsuz kalıpta kullanılmamıştır. Ancak ayete mana yönünden baktığımızda yine bir olumsuzluk vardır. Ayette; *'' Nuh onlara dedi ki; Onların yaptıkları hakkında bir bilgim yoktur; hesapları Rabbime aittir,* ***düşünsenize''***[403] buyurulur.

Bu çalışan sınıflara ve toplumun aşağı görülen işlerini yapan alt katmanlarına mensup yoksulların, zihni yeterliliğe sahip bulunmadığı ve sağduyu ve düşünceden

[400] Rum, 30/7.
[401] Yasin, 36/70.
[402] Mâverdî, 30-31.
[403] Şuara, 26/112-113.

yoksun oldukları varsayımına dayalı itiraza ilk cevaptır. Hz. Nuh (a.s) ağzıyla ‘’mesajımı kabul edip ona göre davranan insanların yaptıklarının değerini ölçmeye ve onları imana götüren etkenleri değerlendirmek için hiçbir aracım yok. Bu benim bileceğim iş değil Allah’ın bileceği iş’’ denilmektedir.[404] Ayette şuur kavramı her ne kadar olumsuz bir kalıpta gelmemişse de mana itibariyle olumsuzdur.

İnsan, doğru yaptığı sandığı bir işi, aslında fark etmeyerek yanlış yaptığından onun şuurlu hali şuursuz halinden daha azdır. Kur’ân’da bu gerçek şu ayette vurgulanır; *‘’ Kendilerine: "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" dendiği zaman, "Bizler sadece ıslah edicileriz" derler. İyi bilin ki, asıl bozguncular kendileridir, lakin* ***farkında değillerdir****.’’*[405]

Şuursuzluğun inkarî yönünden bahsetmiştik. İnsanın, Rabbinin varlığının şuurunda olmaması, bir nevi inkari şuursuzluktur. Ayet-i Kerime’de*; “Onların çoğu, ortak koşmadan Allah'a inanmazlar’’*[406] buyrulmakla insanların çoğunun Allah’ın varlığından gafil olduğunu, Allah’a şirk koştuğunu, inkâr ettiğini belirtmektedir. Kur’ân’da da bütün şuur kavramlarının olumsuz gelmesi, şuursuzlukla inkârın, şirkin paralel olduğunu gösterir. Zira inkâr, şirk, küfür hep şuursuzluk halleridir.

Ayetlerdeki bu olumsuz kullanımı gördükten sonra, bir başka gerçeği de belirtmek istiyoruz. Şuurun geçtiği her ayet fiil olarak gelmiştir. Şuur, isim olarak Kur’ân’ın hiçbir yerinde geçmemektedir. Bu da bize aslında zımnen şöyle bir ders vermektedir. Şuurun her zaman aktif olması gerekmektedir. Kur’ân bizden şuurun pasif olmasını istememektedir. Çünkü fiil demek hareket demektir. Şuurun harekete geçmesi ise şahısları ve toplumları felaha ulaştıracaktır. Zaten Kur’ân’a baktığımızda, birçok ayette, helak olan toplumların şuursuzca helak olduklarını görmekteyiz.

Kur’ânî bir kelime olan şuurun, ister Kur’ân açısından olsun isterse İslam dini açısından olsun çok önemli bir kavram olduğu görülür. İslam dininde yapılan amellerin en faziletlileri şuurlu iken yapılanlardır. Bilinçli olarak yapılan bir amel, salih amellerdense, o derece değer kazanırken, kötü amellerdense, o derece zararı ve neticesi vehim olmaktadır. Amellerin niyetlere göre değer kazanması, şuurla paralellik göstermektedir. Çünkü niyet de, bir ameli yaparken onu bilinçli yapma eylemidir.

---

[404] Mevdudi, IV, 46.
[405] Bakara, 2/11-12.
[406] Yusuf, 12/106.

Bir iş şuurlu yapıldığında maksadına uygun olarak yapılmış olur. Şuursuz yapıldığında ise amacından soyutlanmış demektir. Böyle yapılan bir iş, sahibinin ne kadar gafil olduğunu gösterir. O kişi yaptığı o eylemden gafildir. Kur'ân'da ibadetlerin şuurlu olarak yapılmasına ilişkin ayetler mevcuttur. Yine bilinçsiz olarak yapılanlar ise Kur'ân tarafından kınanır.

Bilinçli kılınan bir namaz Kur'ân'da mümini özellikleri arasında sayılmaktadır. *''Müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar namazda huşu içindedirler''*[407] Huşulu kılınan bir namaz şüphesiz ki şuurlu kılınan namazdır. Çünkü insan huşuya ancak şuurla erişebilir. Kişi şuursuz, bilinçsiz olduğu zaman huşuya erişmesi zaten imkânsızdır.

Kuşkusuz namaz İslamın temel ibadetlerinden biri ve kulun Allah'a yönelişinin, O'nunla birlikteliğinin en anlamlı ifadesidir. Fakat sembolik yönü de olan namazın bu manevi derinliği kazanabilmesi için bedensel hareketler, dilin ayet ve duaların lafızlarını okuması yeterli değildir. Bu şekli kalıpları kalpteki kulluk niyeti ve bilinci ile bütünleştirilmesi, Allah'a saygı şuuruyla anlamlı hale getirilmesi gerekir. İbadetin ve özellikle namazın bu ruhi ve manevi boyutu Kur'ân dilinde huşu, takva gibi terimlerle ifade edilmiştir.[408] Görüldüğü gibi hûşû, kulluk bilinci ile yani kulluk şuuru ile ifade edilmektedir.

Şuurla kılınan bir namaz insanı kötülükten alıkoyar. *''Kitap'tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alı kor; Allah'ı anmak en büyük şeydir! Allah yaptıklarınızı bilir.''*[409] Bilinçli olarak kılınan bir namaz insanı devamlı kötülükten sakındıran bir kalkan gibidir. Şuurla kılınan namaz insanı sadece namazda değil namazdan sonra da kötülüklerden uzak tutar.

Çünkü namaz Allaha bağlanma durumudur. Bu yüzden kişi namazla birlikte büyük günah işlemekten, kötülüklere bulaşmaktan utanır, bu şekilde Allahın karşısına çıkmaktan sıkılır.[410] Ayette namazın zikir kelimesiyle anılması, onun tam bir ibadet bilinciyle, Allah'ın huzurunda bulunduğu şuuru ve sorumluluğu ile eda edilmesi şartıyladır ki belirtilen ahlaki etkiyi gösterecek kaliteye ulaşmış olacağını ima eder. Bu şekilde namaz kılarak Allah'ı anmak en büyük ibadettir. Namazın insandaki Allah

[407] Mü'minûn, 23/1-2.
[408] Karaman, vd., 49.
[409] Ankebût, 29/45.
[410] Kutub, XIIX, 38.

şuurunu güçlendirme işlevi, diğer faydalarından daha önemlidir. Ayette namazın böyle bir bilinç ve sorumluluk duygusundan uzak olarak kılındığı oranda ibadet kalitesini de kaybedeceğine işaret vardır.[411]

Şuursuz olarak kılınan bir namaz ise Kur'âan tarafından kınanmaktadır. *'' Vay o namaz kılanların haline ki: Onlar kıldıkları namazdan gafildirler. Onlar gösteriş yaparlar.''*[412] Ayette namazdan gafil olarak namazını kılanlara ''yazıklar olsun'' ibaresi dikkat çekmektedir.

Namazı unutmak kişinin namazının tüm parçalarında, Allah'ın zikrini, unutup kalması manasına gelir ki böyle bir namaz, ancak namazın hiçbir faydası olmadığını düşünen münafıktan sadır olur. Namazda açık bir fayda olduğuna inanan müslümanın ise, namazın hiçbir parçasında din, sevap, ikab işlerini hatırlamaması imkânsızdır. Aksine namazının bazı kısımlarında gafil olup başka düşüncelere dalması manasında, mümin için, namazda bazen gaflet hali meydana gelebilir. Böylece namaz kılarken sahvetmek, yani bazen gaflete düşmenin, müminin hallerinden; namazdan gaflete düşmenin de kâfirin hallerinden olduğu sabit olur.[413] Buradan da anlaşılıyor ki, mü'min namazda bazen gaflete düşebilir, ancak namazdan tamamen gafil olamaz. İşte ayette kınanan şuursuzluk budur.

Nisa suresinde; *"Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."*[414] buyurulmaktadır. Ayet sarhoş iken namaza yaklaşmayı yasaklıyor. Çünkü sarhoşluk şuuru/bilinci yok eden bir durumdur. İnsanın şuuru olmayınca Allah namaz kılmasını yasaklıyor. Sebebi ise kişi şuurunu kaybedince ne dediğinin farkına varamaz hale gelir.

Elmalılı buradaki konunun maksadını belirtirken, akıl ve şuurun korunması olduğuna dikkat çeker.[415] Zira akıl ve şuuru olmayan kişinin yani sarhoş kişinin namazında huşu olmaz. Namazda okuduğu ayetlerin manasının farkına varamaz ve tefekkür edemez. Namaz kılan insan Allah'ın huzurunda daima bilinçli, şuurlu olmalıdır. Daima şuurlu bir ruhla, ne dediğinin farkında olmalıdır. Ne zaman ki okuduklarının şuurunda olmazsa yani sarhoş olup bilincini yitirirse o zaman Allah onun

[411] Karaman vd., .IV, 256-257.
[412] Mâûn, 107/4-5-6.
[413] Razi, XXIII, 444-445.
[414] Nisa 4/43.
[415] Elmalılı, II, 1360.

huzurunda durmasını istememektedir. İşte bu sebepten dolayı namaz kılan kişinin şuurunu, idrakini devamlı teyakkuz halinde bulundurması zorunludur.

Başka bir ibadet olan oruçta da aynı şuurluluğu görmek mümkündür. Kur'ân'da: *''Ey İnananlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye, size de farz kılındı.''* [416] Ayette ''sakınasınız diye'' verilen mana ''takva'' kelimesiyle ifade edilmiştir. Takva ise bir çeşit şuur halidir. Şuurlu olarak tutulan bir oruç insanı her türlü aşırılıktan ve taşkınlıktan korur. ''Böylece orucun asıl büyük gayesi meydana çıkmış oluyur. Bu büyük amaç takvadır. Çünkü kalplerde uyanış meydana getirerek Allah'a itaat etmek ve onun rızasına, hoşnutluğuna öncelilik tanımak üzere bu ibadetin yapılmasını sağlayan faktör, takvadır.''[417] Yani bir yönüyle de şuurdur. Çünkü takva da bir şuur eylemidir.

Yine kurban hakkında Kur'ân'da şöyle buyrulur*: ''Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşmaz. Fakat Allah'a ancak sizin takvanız ulaşır''*[418] Anlatıldığına göre, kurban hususundaki cahiliye âdeti, şu şekilde idi; onlar, o kurbanların kanlarını ve etlerini, putlara ve Kâbe'nin duvarlarına sürüyorlardı. İşte bundan dolayı Cenab-ı Hak, kurban kesmenin maksadının ne olduğu nu beyan ederek, ''onların ne etleri ne kanları hiçbir zaman Allah'a ulaşmaz fakat sadece sizden takvanız ulaşır'' buyurmuştur.[419] Allah'a ancak bu şuurla yapılan kurban ulaşır. Yoksa Allah (haşa) kurbanın etine kanına muhtaç değildir.

Kur'ân'ı okumanın da bir şuuru vardır. *''Kur'ân'ı tertil üzere oku''*[420] emri bunu ifade etmektedir. Tertil sözlükte bir şeyi güzel bir şekilde sıralamak, dizmek, açığa çıkarmak ve açıklamak anlamlarına gelmektedir. Burada kastedilen şey, Kur'ân'ın açık ve düzgün bir şekilde, tane tane ve yavaş yavaş, anlamı üzerinde tefekkür ederek okunmasıdır. Bu şekilde okumak Kur'ân'ı anlamaya ve manalarını düşünmeye daha elverişli olduğu için Yüce Allah böyle okunmasını emretmiştir. Hz. Peygamberin (s.a.v) Kur'ân'ı harflerinin hakkını vererek ağır ağır okuduğu rivayet edilir.''[421] Kur'ân,

[416] Bakara, 2/183.
[417] Kutub, I, 217.
[418] Hacc, 22/37.
[419] Razi, XXIII, 227.
[420] Müzzemmil, 73/4.
[421] Karaman vd., V, 409-410.

şuursuzca okunduğunda sadece lafız okunmuş olur. Şuurla okunduğunda, lafzın yanında mana ve uygulamada göz önüne alınır.

Böylece anlaşılıyor ki, tertilden maksat, Kur'ân'ı okurken kalbin huzur içinde olmasıdır. Resulullah (s.a.v) Kur'ân'ı harf harf yani ağır ağır okur ve harfleri iyice çıkarırdı. Her rahmet ayetini okuduğunda durur ve onu isterdi. Her azap ayetini okudukça da durur ve ondan Allah'a sığınırdı.[422] Bu tam bir şuurlu okuyuştur.

Bir kaçını saydığımız Kur'ân örneklerinde gördüğümüz gibi bir ibadetin en üstünü ve değerlisi şuurlu olarak yapılandır. Gaflet ise onun değerini alçaltmaktadır. Yani bir eylem şuurlu yapıldığı müddetçe değer kazanır, şuursuz yapıldığı müddetçe de değer kaybeder. Adeta içi boş bir ibadete döner.

Cibril hadisi[423] adıyla meşhur olan hadiste geçen ihsan kelimesi de doğrudan şuurla ilişkilidir. Çünkü hadiste ihsan *''Allah'ı görüyormuş gibi ibadet yapmak''* olarak tanımlanmaktadır. Bu ise ibadetlerdeki şuurun genel halidir. Allah'ın insanlardan istediği ibadet, hadiste tarif edilen ''ihsan''la bir başka deyişle "şuur''la yapılanıdır.

Bir sonraki başlıkta şuur klimesinin geçtiği ayetlerin tefsirine değineceğiz. Ayetlerin tefsirini yaparken Mekki ve Medeni ayetleri ayrı başlıklar altında ve nüzul sırasına göre yapacağız.

2.5. ŞUUR İLE İLGİLİ AYETLERİN TEFSİRİ

Kur'ân, günümüze kadar yüzlerce müfessir tarafından tefsir edilmiştir. Bunun sonucunda da pek çok tefsir kitabı kaleme alınmıştır. Ancak bu eserler, ayetleri tertip sırasına göre, Kur'ân'ı baştan sona tefsir ettiklerinden, bir konu hakkında derli toplu bilgi sunmamıştır. Bu sebeple kavram tefsiri yapabilmek için ''Mevdû'î Tefsir'' ismiyle de bilinen ''konulu tefsir'' bu sıkıntıyı giderecektir.

Konulu tefsirin tanımı şöyledir; *''Kur'ân'ın bütününü veya ondaki herhangi bir meseleyi araştırma konusu yaparak, âyetleri nüzûl tarihine göre sıralayıp, incelemek suretiyle Kur'ân'ın bakış açısını tespit etmektir.*''[424] Bu tanıma göre dikkat edilmesi gereken şey, bir meseleyi araştırma, nüzûl sırasına göre tefsir etme ve Kur'ân'ın o konu

[422] Sabûnî, III. 441.
[423] Müslim, İman, 5; Ebu Davud, Sünnet, 17.
[424] Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2013, 184.

hakkındaki bakış açısını sunabilmektir. Bu tez ve buna benzer çalışmalar da bu yöntemle yapılmış tefsirlerdir. Bu şekil yapılmış konulu tefsirler, Kur'ân'ın bir mesele hakkında anlatmak istediklerini daha anlaşılır hale getirecektir.

Şuur kelimesini tefsir ederken biz de, nüzul sırasına göre tefsir etmeye çalıştık.[425] Bu kelimeye Kur'ân'ın bakışını yansıtmaya çalıştık.

Ayetleri tefsir ederken siyak sibakına dikkat ederek tefsir etmeye çalıştık. Nitekim bir ayet grubunun, delalet ettiği mana alanı ve ibare bütünlüğünden kavramların koparılarak tamamen farklı bir gayeye hizmet ettirilmesi isabetli bir yaklaşım tarzı olmayacaktır. Zira bu ve benzeri bütünlük ilkesinden kopuk olan parçacı yaklaşım biçimleri Kur'ân'ın ilgili ayet grubu çerçevesinde hiç kastetmediği çok farklı bir sonuca götürebilir.[426] Ayetleri tefsir ederken biz bunu göz ardı etmemeye çalıştık. Bölüm Mekke dönemi ve Medine dönemi olarak ikiye ayrılacaktır.

Mekke Dönemi

Cahiliye döneminde Arap toplumu putlara tapıyor, Allah'a ortak koşuyor, vahyi ve din gününü inkâr ediyorlardı. Kur'ân'ın bildirdiğine göre onlar, ölüp de toprak olduktan sonra diriltileceklerine inanmıyorlar,[427] hayatın ancak bu dünya hayatından ibaret olduğunu düşünüyorlardı.[428] Aynı zamanda onlar düşmanlıkta ve zulümde de çok ileri gitmiş, kan dökücü bir kavim idi. Onların bu düşmanlıkları şiirlerine de yansımıştır. Cahiliye insanı bu özellikleri taşıyan bir kavim olduğu için Kur'ân Mekkî sürelerde onları muhatap almıştır. Kur'ân Mekke'de nazil olmaya başladığından ilk önce orada yaşayan insanların yanlış olan inançlarını düzeltmeyi hedeflemiştir.[429]

Dolayısıyla Mekkî ayetlerin içerisinde geçen "şuur" kelimesini de bu bağlamda ele almak gerekmektedir. Çünkü bu dönemin özelliklerini bilmeden, bu ayetlerin tarihsel arka planını incelemek imkânsız olacaktır.

---

[425] Bu bölümdeki ayetler Mehdi Bezergan'ın kitabındaki nüzûl tertibine göre sıralanmıştır, bkz, Mehdi Bazergan, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, (Çev.: Yasin Demirkıran, Muhammet Feyzullah), Fecr Yay., Ankara 1998, 104-113, 129-135.
[426] Yılmaz, 240.
[427] Saffat 36/6.
[428] Casiye 45/24.
[429] Atilla Yargıcı, "Mekkî ve Medenî Sürelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi", *İslamî Araştırmalar Derg., 2004/4 (s.281-294)*, 283,284.

Şimdi "şe-a-ra" kelimesinin, nüzul sıralamasına göre ilk sırada yer verdiğimiz Şua'ra 113. Ayetine bakalım.

Şuarâ 113.

Nüzul sırasına göre şe-a-ra fiili ilk olarak Şua'ra süresinin 113. ayetinde geçmektedir. Aynı zamanda süre ismi, "şe-a-ra" kelimesinden türeyen tek süredir. Şua'ra şairler demektir.

إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ

''Onların hesaplarını görmek ancak rabbime aittir. ***Bir anlayabilseniz****.''*[430]

Bu ayet aynı zamanda şuur ayetlerinden olumsuz kalıpla kullanılmayan tek ayettir. Gramer yapısıyla olumsuz olmasa da mana itibarıyla yine olumsuzdur. Zira ''ah bir anlayabilseniz'' demek; ''anlayamıyorsunuz'' demekle aynıdır.

Mekkî sürelerin özelliklerinden birisi hiç şüphesiz, geçmiş zaman ümmetlerin akıbetinden ibret alınması ve peygamberlerin onların eziyetlerine sabrıdır.[431] Burada da Nuh (a.s)'ın kavminin inkârda direnip, inanmamak için bahaneler aramasından bahseder. Bunu anlatmasındaki maksat ise Mekke toplumunun da aynı inada ve gurura sahip olmalarıdır.

Ayetin bulunduğu bölüm Nuh peygamberin kavmiyle diyaloğundan bahseder. Nuh'un kavminin önde gelenleri, Nuh'a inanmamakta direnip, aşağı kimselerin kendisine tabi olduğunu ileri sürerek, ona asla inanmayacaklarını bildirirler;

''Dediler ki: sana hep aşağılık kimseler uymuş iken, biz hiç sana inanır mıyız? Nuh şöyle dedi: onların yaptıklarına dair benim ne bilgim olabilir? Onların hesaplarını görmek Ancak Rabbime aittir. ***Bir anlayabilseniz!*** *Ben inananları kovacak değilim. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.''*[432]

Zira bu önde gelenler Nuh peygamberden iman etmiş zayıf insanları kovmalarını istemişlerdi. Bunun üzerine Nuh peygamber de; ''ben iman edenleri kovacak değilim. Biz onların zahirdeki sözlerine itibar ederiz, gizli olanı ise bizim bileceğimiz şey değildir.'' diye cevap vermiştir.[433] Çünkü ''ben iman ettim'' diyen kimse insanlar

[430] Şu'ara, 26/113.
[431] Yargıcı, 283.
[432] Şua'ra, 26/111-115.
[433] Maturîdî, VIII, 71.

nezdinde müslümandır. Onu, aşağılık diyerek İslam dışına atmaya kimsenin hakkı yoktur.

Ayetten anlaşılan odur ki; Nuh peygamberin kavminin ileri gelen kodaman grubu, fakir ve düşkün kimselerden kendilerini farklı görüp kibre kapılmaktadırlar. Nuh (a.s)'ın kavminin, bu gruba neden aşağılık dediklerini Razî şöyle açıklar; *''onlar, onları sırf nesep cihetinden düşük ve dünyadan payları da az olduğu için bayağı kimseler olarak nitelemişlerdir. Yine (Nuh (a.s)a tabi olanların) mesela terzilik ve hacamat gibi (o zamanlar aşağı görülen) aşağı dereceden meslek erbabı oldukları da söylenmiştir.''*[434]

Zahiren hitap Nuh peygamberin kavmine olsa da asıl hitap aynı kibri ve gururu taşıyan Mekke'nin ileri gelenlerinedir. Burada onların bibirli tavırlarına karşı bir red vardır. Çünkü onlar Allah Resulünün yanındaki yoksul ve kölelere karşı kibirli bir tavır sergilemişlerdi. Zira bunu Kur'ân'ın değişik yerlerinde rastlamaktayız. Abese Süresi'nde de bu açıkça görülür.

''Onların hesabı Rabbime aittir'' ayetini açıklarken Razi şöyle der*: ''bunun 'onların durumu hakkında biz ancak, gizli olana değil de zahire itibar ederiz' manasında olması muhtemeldir. Nuh (a.s), 'onların hesabı, Rabbimden başkasına ait değildir' deyip, onlar da bunu tasdik etmeyince o bunun peşinden '**eğer ince düşünürseniz…'** ifadesini getirmiştir.''*[435] Zira aslında Allah fakirlik ve düşkünlüğün, bir aşağılık olamayacağını vurgulayıp böyle düşünenlerin şuursuz olmaktan öteye gitmediklerini anlatır.

Aslında insanın değerini makam ve parasal değeri belirlemez, insanın değerini insan olmak belirler. Genelde böyle düşünen tüm insanlar, özelde ise Mekke'nin ileri gelen müşrikleri bu düşüncelerinden dolayı şuursuzluk damgasını yiyen ilk grup olmuştur. Burada şuursuzluk ile itham edilme sebebi gurur ve kibirdir. Gururun ve kibirin bulunduğu yerde insan şuurlu hareket edemez. Ortaya şöyle bir sonuç çıkar ki; gurur ve kibir şuura engel olan bir durumdur.

Şuarâ 202.

فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

[434] Râzî, XXIV, 521.
[435] Râzî, XXIV, 521.

Bu ayet, H.z. Peygamber'e ve Kur'ân'a iman etmede direnen Mekke müşriklerine hitabendir. Vahyin 4. yılında inmiştir. Bu ayet grubu şöyledir:

''Şüphesiz bu Kur'ân âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir. Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık bir Arapça bir dil ile indirmiştir. Şüphesiz bu (Kur'ân'ın indirileceği) öncekilerin kitaplarında da vardı. İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi, onlar (Mekke müşrikleri) için bir delil değil midir? Biz onu arapça bilmeyenlerden birine indirseydik ve o da bunu kendilerine okusaydı, yine buna inanmazlardı. İşte Biz onu (Kur'ân'ı) suçluların kalbine soktuk. Onlar, ***farkında olmadan*** *ansızın kendilerine gelecek olan elem dolu azabı görüp de 'bize mühlet verilmez mi?' demedikçe, ona inanmazlar. Bizim azabımızın çabuklaşmasını mı istiyorlar? Ey Muhammed! Ne dersin; Biz onları yıllarca (dünya nimetlerinden) yararlandırsak, sonra da kendilerine tehdit edildikleri şey gelse, (halleri nice olurdu?) (dünyada) yararlandıkları şeyler onlara fayda sağlamazdı.''*[436]

Bu mübarek ayetlerde Mekke döneminde, bir kısım müşriklerin ne kadar inkârcı kimseler olduklarını ve onların Kur'ân-ı Kerim'i nasıl inkâr ettiklerini bildiriyor. Onların kalplerine küfrün ne kadar tesir ettiğini, onların şiddetli bir azap görmedikçe iman etmeyeceklerini, azap gelince de mühlet temennisinde bulunacaklarını ve bir takım sözleriyle de azabın ertelenmesini isteyeceklerini anlatmaktadır.

Ayette, ''Onlara ansızın gelecek'' olarak ifade edilen azap kıyamettir. Azaba uğrayan her ümmetin söyleyeceği söz; "bize mühlet verilmez mi, azabımız ertelenmez mi?'' olacaktır. Onların bu temennileri kendilerine fayda vermeyecektir. Ayetin lafzı bundan sonra, azabı acil olarak istemelerinden dolayı, Kureyş'i azarlamaya döner.[437] Çünkü Kureyş'in iman etmemelerinin sebeplerinden biri de inatlarıdır.

Burada ise şuursuzlukla itham edilen zihniyet, Kur'ân'a iman etmekte direnen ve inatlaşan kimselerin zihniyetidir. İnat şuurun önüne çekilmiş bir set gibidir. İnsan inadına dur demezse şuurlu hareket edemez. Dolayısıyla inat da şuurua engel bir durumdur.

Mü'minûn 56.

---

[436] Şua'ra, 26/192-207.
[437] İbn Atıyye, IV, 244.

Mü'minûn süresi Mekke döneminde inmiştir. Konumuzla ilgili ayet nüzûl sürecinin 5 yılında inmiştir. Ayet insanlara verilen mal ve evlatın onların ahirette lehine olan şeyler olmadığından bahseder.

نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَل لَّا يَشْعُرُونَ

''Şüphesiz bu (islam), tek bir din olarak sizin dininizdir. Ben de Rabbinizim. Öyleyse bana karşı gelmekten sakının. (İnsanlar ise, din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir. Ey Muhammed' sen onları bir zamana kadar, gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırak' kendilerine bol bol verdiğimiz mal ve evletla onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, onlar ***farkına varmıyorlar!''***[438]

Ayette anlatılanlar, mal ve evlat verildi diye gururlananlardır. Hâlbuki bu ancak günahlar konusunda aldanma ve günahın artmasından başka bir şey değildir. Onlar ise kendileri hakkında iyiliklerine koşulduğunu sanıyorlar. Onlar bu yönleriyle hayvanlara benzerler. Çünkü bu (mal ve evlatların verilmesi) onlar için aldanma mı yoksa iyilikleri için mi olduğunu kavrayamazlar, şuur edemezler, düşünemezler.[439] Aslında ayette kınanan mal ve evlatlar değildir. Asıl kınanan bunların onlar için hayırlı olduğu itikatlarıdır.[440]

İnsanların mal ve evlatla aldanmasını bir de Tevbe 85'te görmekteyiz. *''onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah, bunlarla ancak, dünyada kendilerine azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor''*[441] Bu tür ayetler, mal ve evladın insana, ahirette fayda vermeyeceğini anlatmak istemektedir. Bu iki güç de insan için bu dünyada lehine olsa da, doğru kullanılmadığı sürece, ahrette aleyhine olabilecek durumlardır.

İnsanoğlu mal ve evlatla aldanıp, gaflet içerisine dalarsa bu mal ve evlat onu asla kurtarmayacaktır. Çünkü bu ikisi de insanın dünyadaki gücünün temsilidir. Kişiyi ahirette kurtaracak olan da kulluğudur. Eğer bu ikisi kulluğuna engel olursa, bunlar

[438] Mü'minûn, 23/52-56.
[439] Merâğî, XVIII, 32.
[440] Beydavi, IV, 90.
[441] Tevbe, 9/85.

onun ahirette lehine değil aleyhine olacaktır. Zira dünyada malıyla öğünen ve onun kendisini ebedi kılacak zannedenler Kur'ân'da kınanmaktadır.[442]

Mevdûdî'nin ayetten çıkarımlarını buraya almakta yarar olacaktır; *''kâfirlere göre, hayatın lezzetlerinden yararlanan ve toplumda güç, iktidar ve etki sahibi kişiler 'başarılı' kişilerdir. Buna karşılık, bu tür şeylerden yoksun olanlar ise 'başarısız' sayılırlar. Bu yanlış anlayış, kâfirleri bir diğer ciddi yanılgıya sürüklemiştir. Şöyle ki, kendilerince 'başarılı' olanın doğruda olduğu ve Allah tarafından sevildiği düşüncesindeydiler. Aksi halde nasıl bunca başarıya ulaşabilirdi ki? Öte yandan, başarısız olmuş, hayatın lezzetlerinden yoksun kalmış kişiler ise, inanç ve davranışta yanlış yolda giden ve Allah'ın (ve ya ilahların) gazabını çekmiş kişilerdir. Bu tür anlayış materyalistlerin en büyük yanlışlarından biri olduğu içindir ki, Kur'ân yer yer çeşitli biçimlerde bunu reddeder, gerçeği ortaya kor.''*[443] Ancak bu onların başarı ve başarısızlık tanımıdır. Kendi tanımladıkları ''başarı'' ile başarıya ulaşmaları imkân dâhilinde değildir.

Bu sefer şuursuzluklarıyla yerilenler, mal ve evlatların kendilerinin faydasına olduğunu düşünenlerdir. Bu zihniyet insanın şuurlu düşünmesine engeldir. Mal ve evlatların, kendilerine fayda vermeyeceğini fark edemeyecek kadar şuurları olmayan kişiler, bu dünyada gaflete dalmış, ahiretini düşünmeyen kişilerdir.

Zuhruf 66.

Bu ayetin inişi Mekke'nin 4. Yılına tekabül etmektedir.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

Şe-a-ra fiilinin geçtiği bölüm, Hz. İsa'nın havarilerine verdiği tavsiyeden bahseder. Ancak bu tavsiyelere uymayan ve hizipleşen gruplar, Kur'ân'ın diliyle yerilir.

''İsa apaçık mucizeleri getirdiği zaman şöyle demişti: 'ben size hikmeti getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise Allah' karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah benim Rabbim, de sizin de sizin de Rabbinizdir. Öyleyse ona kulluk edin, işte bu doğru bir yoldur. Ama ararlarında çıkan gruplar ayrılığa düştüler. Elem dolu bir günün azabından vay o zulmedenlerin haline! Onlar (bu tavırlarıyla) ancak, kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesini

[442] Hümeze, 104/2-3.
[443] Mevdûdî, III, 420-421.

*beklemektedirler, hâlbuki bunun **farkında değillerdir**. O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanların dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.''*[444]

Sürede Hıristiyanların hizipleşmesinden bahsetmektedir. Ancak *''bu anlaşmazlık, Hıristiyanlık içi hizipleşmeden daha çok, (surenin) 59. ayetin de delalet ettiği gibi Yahudi-Hıristiyan çekişmesini ifade eder.''*[445] Ama hizipleşen grup kim olursa olsun Allah'ın onlara uyarısı çetindir.

Ayette Kıyametin ansızın gelmesi "بغتة'' kelimesiyle ifade edilmektedir. Yani aniden herhangi bir belirtisi, başlangıcı olmadan, herhangi bir uyarı olmadan gelecektir.[446]Onlar, kıyametin geleceğinden gafil ve dünya işleriyle meşgul oldukları halde kıyamet onlara gelecektir. İşte o zaman, pişmanlığın fayda vermediği zaman, pişman olacaklardır.[447] Şuursuzluğun sonu şuursuzca, farkında olmadan ve aniden bir azaba düçar olmaktır. Bir sonraki ayette belirttiği gibi Allah'a karşı gelmekten sakınmayan dostlar birbirine düşman olurlar. Allah'a karşı gelmekten sakınma şuuruna erenlere ise o gün cennet müjdesi vardır.

Ayette şuursuzlukla kınanmalarının sebebi, Allah'ın ve peygamberin bildirdiği bir şeyde ihtilafa düşüp gruplaşmalarıdır. Allah'ın emrine ihtilaf etmek, bilinç yoksulluğunun bir eseridir. Şuurlu biri, Kur'ân'a göre Allah ve resulüne karşı ihtilafta bulunmaz.

Nahl 21.

Bu ayet vahiy sürecinin 7. yılında inmiştir. Bu ayet müşriklerin taptığı putların cansız varlıklar olduklarını, ne zaman dirileceklerinin bile şuurunda olmadıklarından bahseder.

أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْيَاء وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

''Allah'ı bırakıp da taptıkları şeyler, yaratılmış olduklarına göre hiç birşey yaratamazlar. Onlar, diri olmayan cansız varlıklardır. Ne zaman dirileceklerinin de

[444] Zuhruf, 43/63-67.
[445] İslamoğlu, 851
[446] İbn Atıyye, V, 63.
[447] Sabûnî, III, 152.

***şuuruna varamazlar**. Sizin ilahınız tek bir ilahtır. Ahirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr etmekte, kendileri de büyüklük taslamaktadırlar.''*[448]

Ayette putlar hakkındaki ifadede, müşrikler putların akıl sahibi olduklarını ve kendileri için Allah katında şefaatçi olacaklarını zannettiklerinden, insanlar için kullanılan ifade aynen kullanılmış, bunlara iddia ettikleri şekilde ifade edilmiştir.[449]

Ayetteki onlar ne zaman dirileceklerini bilmez ifadesinin Razî, iki yorumunun olduğundan bahseder. Birincisi; o putlar kendine tapanların ne zaman dirileceklerini bilmezler şeklindeyken. İkinci yorumun ise; o putlar kendilerinin ne zaman dirilecekelerini bilmezler şeklindedir.[450] Aslında iki yorumda ayetin manasına zarar vermemektedir. Zira tamamen şuursuz varlıklar olan putlar, hem kendi dirilme zamanını hem de müşriklerin dirilme zamanını bilemezler. Daha doğrusu bunu Allah'tan başka kimse bilemez. Zaten ayetin anlattığı da odur. Yani onlar ilah olsalardı bunları bilirdi. Bunları bilmeyen cansız varlıklardan ilah olmaz.

Daha önce belirttiğimiz gibi Allah kendisi hakkında hiçbir zaman şuur kelimesini kullanmamıştır. Burada ise putlar hakkında şuur kelimesi kullanılmıştır. Aslında zımnen onların ilah olamayacağını belirtmektedir. Zira ilah hakkında şuur kelimesini kullanmak o ilaha noksanlık atfetmektedir. Zaten bu ayetin peşinden gelen 23. ayette Allah, ''Allah onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir'' derken, kendisi hakkında ''ilm'' kelimesini kullanır. Bu da, gerçek ilah ile sahte ilahların arasındaki fark olarak yeter.

Ayeti değişik şekilde anlayanlar da olmuştur. Putlara kulluk edenler ve Allah'ı inkâr edenlerin tamamı ölüdürler diri değildirler. Allah bunları Kur'ân'ın başka ayetinde ölü olarak isimlendirmiştir. *''onlar ölülerdir diri değillerdir''* ayeti de buna benzemektedir. *''Onlar ne zaman dirileceklerini de bilmezler.''* Yani onlar ne zaman dirileceklerinin farkında olsalardı bu yaptıklarını yapmazlardı.[451] Böyle bir yorum, bize ayete değişik açıdan bakmamıza yardımcı olmaktadır. Burada Kur'ân'ın kendine özgü ''ölü'' tarifiyle karşılaşıyoruz. Bize göre ruhları alınmış bedenler ölü iken, Kur'ân'a göre şirk koşanlar ve inkâr edenler ölüdür. İmansız bir beden, aslında ruhu alınmış cesede dönüşmektedir. İmana kavuşmuş bir beden ise, tekrar dirilmiş demektir.

---

[448] Nahl, 16/20-22.
[449] Züheylî, VII, 323.
[450] Râzi, XX, 196.
[451] Mâturîdî, VI, 490.

Nahl, 26 ve 45.

Surede, şuur kelimesinin, iki kez daha geçtiği yer, 26 ve 45. ayetlerdir. Yine Allah'ın varlığının ve birliğinin şuurunda olamayanların helakinden bahseder. Ancak bu tür ayetlerin bir benzerini ele alıp incelediğimizden bu ayetlerin mealiyle yetineceğiz.

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَشْعُرُونَ

''onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Allah'ın azabı binalarını, temelinden gelip yıktı da tavanları başlarına çöküverdi ve azap kendilerine ***fark edemedikleri*** *yerden geldi.''*[452]

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُواْ السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللهُ بِهِمُ الأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَشْعُرُونَ

''Kötü işler yapmak için tuzak kuranlar, Allah'ın kendilerini yere geçirmesinden veya (ansızın) ***bilemeyecekleri*** *bir yerden kendilerine azap gelmesinden emin mi oldular?''*[453]

Zümer 55.

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ العَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

Surenin 55. ayeti Mekke'nin 8. yılında nüzul olmuştur. Ayette, gaflete dalmadan, azaptan önce, indirilen en güzel kelama uyulması istenmektedir.

''De ki: 'ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok merhamet edendir. Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. Çünkü O çok bağışlayandır çok merhamet edendir. ***Farkında olmadan*** *azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi 'Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay halime!'demesin''*[454]

Surenin 53. ayeti Allah'ın kullarına en fazla ümit veren ayeti olduğu[455] aşikârdır. Zira Allah kullarının bütün günahlarını affedebileceğini müjdeliyor. Ancak bunun şartı olarak da peşinden gelen ayetlerde, şuurlu bir imanla, azap gelmeden önce Allah'a

[452] Nahl, 16/26.
[453] Nahl, 16/45.
[454] Zümer, 39/54-56.
[455] İbn Kesir, XII, 106.

dönmek ve indirdiğinin en güzeli olarak tarif ettiği Kur'ân-ı Kerim'e uymak olduğunu bildirir.

En güzele tabi olmaktan maksat, müfessircilerin çoğunluğuna göre Kur'ân'a uymak, emirlerine uyup yasaklarından sakınmaktır.[456] Bu da gösteriyor ki, insan şuurunun uyanması için Rabbine dönmesi ve O'nun indirdiği Kur'ân'a tabi olması şarttır. Bundan da şu anlaşılmaktadır ki, Allah Ku'ân'ı, insanların körelmiş şuurlarını açmak, zihinlerdeki Allah bilincini yenilemek için göndermiştir.

Maturidî, "En güzele tabi olun" ayetinin alternatif manalarından birinin de, Hayr ve şer yol gösterildikten sonra hayr yoluna uymak[457] olduğunu söyler. Yani insanın iradesinin tercih edebileceği iki yol olan hayr yolu ve şer yolu. Kur'ân'da da insanın önüne tercih edilmesi için konulmuş, "iki apaçık yol"[458] olan "hayr ve şer" yolu.

Neml 18.

Bir sonra ele alacağımız ayet Neml 18. ayettir. Ayet Mekke'nin 8. yılına denk gelmektedir.

Neml süresinin 18. Ayetinde süleyman peygamber ve karınca kıssası anlatılır. Süleyman (a.s) ve ordusunu karınca vadisinden geçerken, kraliçe karıncanın diğer karıncalara yuvalarına dönme emri vermesi aksi takdirde süleyman ve ordusunun fark etmeden kendilerini ezebileceğini söylediği anlatılır.

حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

''Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu ***farkına varmadan*** *sizi ezmesinler' dedi. Süleyman onun bu sözüne tebessüm ederek dedi ki: 'Ey Rabbim beni; bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih ameller işlemeye sevk et ve beni rahmetinle salih kullarının arasına kat.''*[459]

[456] Kurtûbî, VIII, 5814; Râzi, XXVII, 466; Mevdûdî, V, 119; İbn Atıyye, IV, 537; v.d.
[457] Mâturîdî, VIII, 696.
[458] Beled, 90/10.
[459] Neml, 27/17, 19.

Burada dikkat çeken bir husus karşımıza çıkmaktadır. Zira şuursuzluk (şe-a-ra fiilinin olumsuz hali) ilk defa bir peygambere atfedilmiştir. Süleyman peygamber de diğer peygamberler gibi ismet sıfatına sahip, bilerek bir günah işleyemeyen bir peygamberdir. Razi bu konuya açıklık getirerek şunları söylemektedir: *''karınca peygamberin masum (günahsız) olduğunu ve ondan ancak hatâen canlıları öldürme işinin sâdır olacağını bildiği için bilmeyerek sizi kırmasınlar' demiştir ki bu, peygamberlerin masum olduklarına kesin inanmak gerektiğine önemli dikkat çekmektedir.''*[460]

Yine bu konuda Kurtubi şunları söyler: *''Karıncanın; 'Onlar farkında olmadan' şeklindeki sözleri dindarlığa, adalete ve merhamete işarettir. Karıncanın Süleyman (a.s)'ın askerleri hakkında; 'onlar farkında olmadan' şeklindeki sözlerin bir benzeri de yüce Allah'ın Muhammed (s.a.v)'in askerleri hakkındaki: '...ve size onlardan dolayı bir keder ve üzüntü dokunmayacak olsaydı...''*[461] *buyruğudur. Bununla onların hiçbir mü'minin kanını boşuna akıtmak istemediklerine işaret etmektedir.''*[462] Ancak burada şöyle bir ayrıntıya dikkatleri çekmek lazımdır ki; bu ayette H.z. Süleyman'a şuursuzluk atfeden Allah değil karıncadır. Allah bunu karıncanın dilinden bize nakletmektedir. Hem zaten bu şuursuzluk, gaflete dalmak manasında bir şuursuzluk değil, fark edememekten ve bilmemekten kaynaklanan bir şuursuzluktur.

Burada bir malumatı daha hatırlatmak gerekir. Karıncanın konuşması nasıl olmaktadır. Maturudî, tefsirinde bunun iki türlü olabileceği üzerinde durmuştur. Birincisi; tıpkı insan gibi hakiki bir konuşma olabilir. Süleyman bunu anlamaya muttali kılınmıştır. İkincisi; Allah karınca topluluğunu, kendi ihtiyaçları çerçevesinde, gerçek bir konuşma olmadan birbirlerini anlar kılmıştır. Yine Süleyman -bu şekilde olsa da- lütuf ve fazilet olarak, bunu anlamaya muttali kılınmıştır.[463]

Neml 50.

Bu ayetin bulunduğu bölüm, Hz. Salih'in kavminin helakini anlatmaktadır. Kavim tıpkı Mekkelilerin Hz. Peygambere Hicret esnasında yaptıkları gibi suikast yapmak istemişler ancak elim bir şekilde helak edilmişlerdir.

---

[460] Râzi, XXIV, 549.
[461] Fetih 48\25.
[462] Kurtubî, VII, 4886.
[463] Mâturîdî, VIII, 105.

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

''Aralarında Allah adına and içerek şöyle dediler: 'Mutlaka onu ve ailesini geceleyin öldüreceğiz, sonra da velisine; 'biz onun ailesinin öldürülüşüne şahit olmadık. Biz kesinlikle doğru söyleyenleriz' diyeceğiz. Onlar bir tuzak kurdular. ***Farkında değillerken*** *Allah da bir tuzak kurdu. İşte zulümleri yüzünden harabeye dönmüş evleri! Şüphesiz bunda bilen bir kavim için bir ibret vardır.''*[464]

Velisine ifadesi; Hz. Salih (a.s)'in mensub olduğu kabilenin reisini ifade eder. Eski kabile anane ve geleneğine göre, kabile reisi, kabilenin fertlerinden herhangi birisinin kan davasını güdebilirdi. Mekke'de Hz. Peygamberin amcası Ebû Tâlib için de durum aynıydı. Eğer Hz. Peygamber (s.a.v)'e saldırır ve öldürürlerse, mensubu bulunduğu Benî Hâşim kabilesinin reisi ve aynı zamanda amcası olan Ebû Tâlib'in, kabilesi adına bir kan davası iddiası ile ortaya çıkıp çıkmayacağı konusunda Kureyşliler kararsızdı.[465] Tıpkı H.z. Peygamberin başına gelecek olan bu süikast planlarına karşı adeta peygamber uyarılmış ve şuursuz kişilerin sonunun azap olduğu bildirilmiştir. Zira Allah resullerine yapılan tuzakların, sahiplerine geri döndüğü tarihi olaylarla desteklenmiştir.

Allah onların tuzaklarını Salih (a.s)'e haber verdi. Kararlaştırdıkları gece Salih (a.s)'e baskın yapamadan önce, Allah onların üstüne, hepsini tamamıyla yok eden azabını indirdi. [466] Allah böylece onların tuzaklarını başlarına geçirdi.

Böyle bir azabın gelmesinin sebebi Allah'ın bir azap indireceğine imanlarının dolayısıyla da Allah'a imanlarının olmayışındandır. Bu sebeble ''gören ve onu tanıyan bir gözün bulunduğunu, her şeyi idare eden bir gücün var olduğunu ve farkına varmadıkları anlarda ansızın kendilerini yakalayacağını bilmezlikten geliyorlar,''[467] onu öldürmek için geldiklerinde, Allah tarafından onu koruyan meleklerin bulunduğunun şuuruna eremiyorlar.[468]

Neml 65.

[464] Neml,27/ 49-51.
[465] Mevdûdî, IV, 124.
[466] Râzî, XXIV, 561.
[467] Kutup, XI, 157.
[468] Mâverdî, IV, 220.

Neml suresinin 65. ayeti, gayb konusunu kimsenin bilemeyeceğinden bahseder. Ve bu bağlamda kimsenin ne zaman öleceğini bilemeyişi "şe-a-ra" fiiliyle gelir. Ayetle bağlantılı olan bir sonraki ayet, gaybi haberlerden olan ahiret hakkında ki bilginin insanlara ulaştığı bildirilirken burada bildirme eylemi "de-re-ke" fiilinden gelen "ed-re-ke" ile kullanılır. Buda iki fiil arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu ayetten önceki ayetler Allah ile beraber başka ilahlar kabul edenlere, O'ndan başka ilah olmadığını vurgulayıp, böyle düşünenler kınanmaktadır.

قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

''De ki 'Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de ***farkında değildirler.*** *Ahiret (gününün gerçekleşeceği) hakkında bilgi (peygamberler aracılığı ile) onlara peşpeşe gelmiştir. Fakat onlar bu konuda şüphe içindedirler. Daha doğrusu onlar ahiretten yana kördürler.''*[469]

''Bu ayet müşriklerin Peygamber'e 'kıyamet (sa'at) ne zaman kopacak' sorusu üzerine inmiştir.''[470] Buna karşılık ayet, göklerde ve yerde gaybın kimsenin bilemeyeceğini vurgulayarak bu soruya red cevabı vermiştir.

Burada gaybın tanımına tekrar değinmek uygun olacaktır. Gayb; *''beş duyunun alanına girmeyen ve akılların sahip olduğu bedahetin de kendisiyle ilgili zorunlu çıkarımda bulunamayacağı, ancak peygamberlerin verdikleri haberlerle bilinebilecek ve reddedilmesi halinde o insana mülhit adının verileceği şey demektir.''*[471] Daha önce gayb konusunda detaylı bilgilere girdiğimizden dolayı burada tanımıyla yetinmeyi daha uygun bulduk.

Kur'ân'ı Kerîm'in tüm bu açıklamaları, Allah'tan başka birinin gaybı bildiğini kabul etmenin, gelmiş ve gelecek bütün olaylar hakkında başka birinin de bilgi sahibi olduğuna inanmanın, kesinlikle İslam dışı bir inanç olduğu hususunu, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde söz konusu ayetin manası vüzûha kavuşturuyor. Buharî, müslim, Nesâi, İmam Ahmed, İbn Cerir ve İbn Ebî Hatîm sağlam bir senetle Hz. Aişe'den şu sözü nakletmişlerdir. 'Kim, Hz. Peygamber ertesi günü ne olacağını bildirdi

[469] Neml, 27/65, 66.
[470] Ebû İshak Ahmet b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, el- *Keşfu ve'l-Beyân An Tefsîru'l-Kur'ân*, tahk. El-İmâm bû Muhammed b. Âşûr, Dâru-İhyâi't-Türâsi'- Arabî, Beyrut 2002, VII, 220.
[471] Isfahani, I, 617.

diye iddia ederse, Allah'ı yalan söylemekle itham etmiş olur. Çünkü Allah şöyle buyurur; 'Ey Resulüm! De ki: 'göklerde ve yerde gaybı ve görülmeyenleri Allahın dışında bilen hiçbir varlık yoktur.''[472]

Seyit Kutup gaybî bir olayın şe-a-ra fiiliyle ifade edilmesini şöyle açıklar; *''Onların ölümden sonra ne zaman dirileceklerini bilmedikleri bilginin en kapalı ve zor şekli olan şuur kelimesi ile ifade edilmektedir. Binaenaleyh onlar ne zaman diriltileceklerini ne yakînen bilirler, ne de şuurlarıyla yaklaşıp yaklaşmadığının farkına varabilirler. Zira bu konu göklerde ve yerde hiç kimsenin bilmediği bir gayb unsuru olarak kesinleşmektedir. Ardından ayeti kerime aynı mevzuu devam ettirerek onların ahiretle ilgili tutumlarından söz etmekte ve gerçekleri ne derece bildiklerini bildirmektedir.''*[473] Ayetin devamı şöyledir; *''Ahiret (gününün gerçekleşeceği) hakkında bilgi (peygamber aracılığıyla) onlara peş peşe gelmiştir. Fakat onlar bu konuda şüphe içindedirler. Daha doğrusu onlar ahiretten yana kördürler.''*[474] Ayetten anlaşıldığı üzere kişi peygamberin bildirdiği bilgiler hariç ahirete karşı kördür. Çünkü bu konu tamamen gaybın konusudur.

A'raf 95.

Nüzul tertibine göre gidildiğinde bir sonra ki ayet A'raf süresinin 95. ayetidir. Ayet Mekke'nin 10. yılında inmiştir. Ayet Allahın kavimler üzerindeki sünnetullahından bahseder. Allah'ın bu kanununa göre, Allah toplumları ilkin zorluk ve sıkıntıyla sınayıp daha sonra refah ve bolluk ile imtihan eder. İmtihanı kazananlara göklerin ve yerin bereket kapıları ardına kadar açılırken kazanamayanlar ise elim bir azap ile cezalandırılır.

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَواْ وَّقَالُواْ قَدْ مَسَّ آبَاءنَا الضَّرَّاء وَالسَّرَّاء فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ

''Biz hiçbir memlekete peygamber göndermedik ki (karşı çıkmaktan vazgeçip) yalvarıp yakarsınlar diye oranın halkını yoksulluk ve sıkıntıya uğratmış olmayalım. Sonra kötülüğün (sıkıntı ve darlığın) yerine iyiliği (bolluk ve genişliği) getirdik. Nihayet çoğaldılar ve (nankörlük edip) : 'Atalarımız da darlığa uğramış ve bolluğa kavuşmuşlardı'' dediler. Biz de, ***farkında değillerken*** *onları ansızın yakaladık. Eğer o*

[472] Mevdûdî, IV, 139.
[473] Kutup, XI, 187.
[474] Neml, 27/66.

memleketin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler (in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, Biz de kendilerini işledikleri günahtan dolayı yakalayıverdik.''[475]

Burada peygamberlerin gönderilişinde, Allah'ın uyguladığı genel ve ortak bir sünnetullahı görmekteyiz. Her ne zaman bir peygamber gönderilse, Allah, o halkın kibrini kırmak, mütevazı bir şekilde mesajı kabule hazır bir hale getirmek için bir takım zorluklar ve felaketler musallat eder. Fakat bu, eğer hakkı anlamaya yöneltmede onlar üzerinde muvaffak olmazsa, bu sefer de, o insanlar bolluk ve refah ile şımartılır. İşte bu hal artık onların sonunun başlangıcıdır. Kural olarak, sıkıntı ve felaketlere duçar olan bir topluluk, büyüyüp zenginleşmeye başladıklarında ise Rablerine minnet duymaktan çekinir ve hatta eski günlerini, sanki sıkıntılar hiç olmamış gibi unutup giderler.

Bu çerçevede, ayrıca dikkat edilmesi gereken, 94 ve 95. ayetlerde bahsedilen ilahi uygulamanın, bu ayet nazil olduğu sırada Mekke'de uygulamada olmasıdır. Kureyş halkı aynı muhalefeti gösteriyor ve sonuçta şiddetli bir kıtlığa maruz kalıp açlıktan kıvranıyordu. Ve 'babalarımız, ecdadımız kıtlık ve bolluk dönemlerini yaşamışlardı.' Gibi sözler, bu sürenin nazil olduğu sıralarda da dillerde idi. Bu ayetlerin, Kureyş'in o andaki durumuna son derece uygun düşmesi nedeniyle, bu arka fon göz önünde tutularak ilgili ayetler daha kolay ve güzel anlaşılır.''[476]

Hâlbuki bollukta da darlıkta da imtihanlar vardır. Bunu Seyyid Kutub şöyle değerlendiriyor; *''şiddetle denenmeye çok kişi sabredebilir. Çoğunlukla şiddetin meşakkatine tahammül edenler bulunabilir. Zira şiddet mukavemet unsurlarını harekete geçirir. Şiddete maruz olan kişide eğer bir hayat unsuru varsa bu şiddet ona Allah'ı hatırlatabilir. Ve dolayısıyla kişi Allah'a yönelir ve onun huzurunda tevazu ile niyaz eder. Bollukla imtihan edilmeye gelince bu noktada sabredenler çok azdır. Bolluk insana Allah'ı unutturur, eğlence insanı aldatır, zenginlik insanı azgınlığa götürür. Allah'ın kullarında pek azı müstesna bu hususta sabır gösterenler bulunmaz.''*[477] Zaten bunlar darlık ve genişliğin imtihanını inkâr ederken genişlik ve bolluk içinde bulunuyorlardı ki ayetten bu anlaşılıyor.

---

[475] Araf, 7/94-96.
[476] Mevdûdî, II, 70-71.
[477] Kutub, VI, 177-178.

Bu duruma düşen topluluklar, ayette de geçtiği gibi ‘’babalarımız da aynı durumlara düştü’’ gibi sözleri ayette dikkat çeker. Onlar bu sözleriyle aslında Hayata Allah’ı müdahil etmek istememektedirler. Çünkü onlar göre darlık ve bolluk tesadüfen oluşan şeylerdir. İnsanlar işlerine Allah’ı müdahil etmediklerinde, bu tip sapkınlıklar hep var olagelmiştir.

Bir başka ayette ise bunu şu şekilde görmekteyiz; *‘’dediler ki; ‘dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.’ Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar’’*[478] Cahiliye Araplarına göre insanı Allah yaratmıştır ama yaratma sona erince Allah'ın işi bitmiştir. İnsan yaratıldıktan sonra artık yaratanıyla bütün bağlarını keser ve yeryüzüne geldiğinden itibaren hayatını çok daha kuvvetli bir diktatör patronun yönetimine verir. Bu patron, onu ölümüne kadar pençesinde sürükler. Ölüm de bu patronun insana vurduğu son ve en acı darbedir. Bu patron ‘’dehr’’ dedikleri zamandır.[479] Burada da Allah’ı devreden çıkaranların sapmasına şahit olmaktayız. Allah’ı hayata müdahil etmeyenler, kendilerini zamanın öldürdüğünü iddia etmektedirler.

Ayette insanları çoğunun bollukta daha gafil, daha şuursuz olduğu ve adeta kalp gözlerinin kapandığı gerçeği ortaya çıkıyor. Sonuçta da yine kendileri farkında değilken azaba düçar olacaklarından bahsediliyor.

Ankebut 53.

Ayet Mekke’nin 10. senesinde inmiştir. Ayetin geçtiği ayet grubu mucize isteyen Mekke müşrikleri hakkındadır.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

‘’Dediler ki: ‘Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!’ De ki ‘Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.’ Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır. De ki: ‘benimle sizin aranızda şahit olarak Allah, yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir. Batıla inanıp Allah’ı inkâr edenler var ya; işte onlar asıl ziyana uğrayanlardır.’ Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. (hikmet gereği) belirlenmiş

[478] Casiye, 45/24.
[479] Izıtsu, 6.

*bir süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi. Onlar **farkında değillerken** kendilerine ansızın elbette gelecektir.''*[480]

Mekke müşriklerinin mucize talepleri, daha önce işlemiş olduğumuz En'am 109'da ve A'raf 149'da peşinen reddedilir. Onların, mucize gelse bile iman etmeyeceklerini bildirir. Bunun sebebi ise yaptıklarından dolayı kalplerinin kararıp mühürlenmesidir.

Bu mucize istemelerindeki acelecilik yalanlama ve alay yollu bir aceleciliktir. Eğer Allah, onların azaba uğramaları ve yok olmaları için belli bir zaman takdir etmiş olmasaydı, istedikleri an, mutlaka onlara azap gelirdi. Onlar azabın ne zaman geleceğinin farkına varmadan, gaflet içinde oyun ve eğlenceye dalmışlarken, azap onlara ansızın gelecektir.[481]

En'am, 26.

En'am suresinin bu ayeti Mekke'nin 10. yılına tekabül etmektedir. Ayetin siyak sibakına baktığımızda, Kur'ân'ı kabul etmede direnen müşriklere bir hitap vardır;

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلاَّ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

*''İçlerinden, (Kur'ân okurken) seni dinleyenler de var. Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler (gereriz), kulaklarına ağırlık koyarız. Her türlü mucizeyi görseler de onlara inanmazlar. Hatta tartışmak üzere sana geldiklerinde inkâr edenler, 'bu (Kur'ân) evvelkilerin masallarından başka bir şey değil' derler. Onlar başkalarını ondan (Kur'ân'dan) alıkoyarlar, hem de kendileri ondan uzak kalırlar. Onlar **farkına varmaksızın** ancak kendilerini helak ediyorlar. Ateşin karşısında durdurulup da, 'ah keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve mü'minlerden olsak' dedikleri vakit (hallerini) bir görsen!''*[482]

Bu ayette de yine hitap Kur'ân'ı kabul etmede direnen Mekke müşriklerinedir. Kur'ân'ı ''eskilerin masalları'' anlamına gelen ''esatîru'l evvelîn'' diye nitelendirmektedirler. ''Esâtîr'in iniş sürecinde ilk kullanıldığı yer muhtemelen Kalem suresinin 15. ayetidir. Terkibin kullanıldığı bağlamlar[483] göz önüne alındığında, inkârcı

[480] Ankebût, 29/50-53.
[481] Sabûnî, II, 428.
[482] En'âm, 6/25-27.
[483] Enam, 6/25; Enfal 31 vd.

muhatapların öldükten sonra dirilme inancını ‘eskilerin masalları’ diye adlandırdıkları anlaşılmaktadır.’’[484] Kur’ân’a yapılan bu iftirayı Elmalılı şöyle izah ediyor: *’’kalplerinin bozukluğundan dolayı ‘ahsenü’l hadis’ (sözlerin en güzeli) olan Kelam-ı Hak ile geçmişlerin masallarını ve hurafelerini tefrîk ve temyîz edemeyecek bir halde bulunuyorlar…’’*[485]

Kur’ân’dan alıkoyup ondan uzaklaşma hakkında tefsirlerde iki görüş nakledilir: ‘’1. Burada kasdedilen anlam şudur; onlar insanları hakka uymaktan, Allah Rasulünü doğrulamak ve Kur’ân’a boyun eğmekten alı korlar. Hiç kimseyi ondan faydalanmaya bırakmazlar. Ali ibn-i Ebu Talha, ‘onlar bundan vazgeçirmeye çalışırlar’ ayeti hakkında İbn-i Abbas’ın şöyle dediğini nakleder; ‘insanları Muhammed (s.a.v)’e iman etmekten menederlerdi. Muhammed ibn- el-Hanefiyye der ki; Kureyş kâfirleri Hz. Muhammed’e gelmezler ve ona gelmeyi engellerlerdi. 2. Süfyan es-Sevri’nin İbni Abbas rivayetine göre o, ‘onlar bundan vazgeçirmeye çalışırlar’ ayeti hakkında şöyle demiştir; ‘Ebu Talib hakkında nazil oldu. O, Hz. Peygamber (sav)’e eziyet edilmesini engellerdi.[486]

En’am 109.

Surenin 109. ayeti “eş-a-ra” kalıbında gelmektedir. Bu kalıpta gelen bir diğer ayet ise Kehf Suresinin 19. ayetidir.

وَأَقْسَمُواْ بِاللّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الآيَاتُ عِندَ اللّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءتْ لاَ يُؤْمِنُونَ

’’Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dairen güçlü yeminleriyle Allah’a yemin ettiler. De ki: ’’mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını ***siz ne bileceksiniz?****’’ Biz onların kalplerini ve gözlerini ters döndürürüz de ilkin ona iman etmedikleri gibi (mucize geldikten sonra da inanmazlar) ve yine onları azgınlıkları içinde bırakırız da bocalar dururlar. Biz onlara melekler de indirseydik, kendileriyle ölüler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatin şahitleri olarak) toplasaydık, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bilmiyor.’’*[487]

---

[484] İslamoğlu, 440.
[485] Elmalılı, II, 210.
[486] İbn Kesir, III, 247, Sa’lebî, IV, 42.
[487] En’am, 6/109-111.

Ayet Mekke müşriklerinin mucize gelse dahi inanmayacaklarını bildiriyor. Ancak burada cebriyeci inanışlara bir kapı aralanmamaktadır. Bir önceki ayette de ‘’onlar Allah dileseydi onlar şirk koşmazlardı…’’[488] buyuruluyor. Bu ibare kendi başına ele alındığında, Kur’ân’ı kendi kendisiyle çelişir göstermek işten bile değidir. Zira 148. ayette müşriklerin ağzından ‘eğer Allah dileseydi biz şirk koşmazdık’ ifadesi yerilerek nakledilir. Dolayısıyla ayet Yunus 99 gibi ayetler ışığında anlaşılmalıdır. Yunus 99’da şöyle buyrulur; ‘’eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü’min olsunlar diye zorlayacaksın?’’ ayetin aslında anlatmak istediği şudur; Allah yeryüzünde bulunanları iman etsinler ya da inkâr etsinler diye zorlamamıştır. Dolayısıyla ayetler birbirinden bağımsız ele alınınca anlaşılması bir hayli zorlaşmaktadır.

Zaten bu durumu açıklar mahiyette, kalbi mühürlenen kimselerden bahseden bir sonraki ayet karşımıza çıkmaktadır. *‘’biz ona ilk defa iman ettikleri gibi onların kalplerini çevririz’’*[489] ‘’ onların o kötü iradelerinden (irkin hareketlerinden) dolayı Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Onlar iman etme kabiliyetlerini kaybetmiştirler’’[490] ‘’kalplerini idrak etmekten, imanı kavramaktan, gözlerini de onu görmekten çevireceğiz. Kendileriyle o hak arasına engel olacağız, onlar da onu idrak edemeyeceklerdir. Nitekim ilk defa kendilerine Kur’ân-ı Kerim ve daha başka, karşı koymakta acze düştükleri birçok mucizeler geldikleri vakit de kendileriyle iman arasına engel koymuştuk. Buna sebeb ise onların gerçekleri idrak etmekten büsbütün yüz çevirmiş olmalarıdır. ‘’[491]

En’am 123.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

En’am Surenin 123. ayeti, tezimizde nüzul sıralamasını esas aldığımız Mehdi Bezergan’ın tertibinde, hicretin 6. Yılına tarihlendirilir. Ancak Elmalılı’nın tefsirinde ayetin nüzul sebebine bakarak biz bunun Mekke döneminde indiğini esas aldık. Elmalılı nüzul sebebi olarak şunları söyler; ‘*’rivayet olunduğuna göre Velid b. Muğira, ‘nübüvvet hak olsaydı, ben ona senden ehak (daha layık) olurdum, çünkü ben senden*

[488] En’am, 6/107
[489] En’am, 6/110.
[490] Bilmen, II, 438.
[491] Züheylî, IV, 310.

büyüğüm ve senden zenginim' demişti. Ebu Cehil de, 'Abdulmenaf oğulları bizimle şeref (konusun) de müzahame ettiler (yarıştılar), nihayet tam 'feres-i rihân' yani koşuda denk iki at gibi olduğumuz sırada: 'Bizden bir peygamber var, ona vahyolunuyor' dediler, vallahi biz buna asla razı olmayız ve ebedi olarak ittiba etmeyiz. Meğerki ona geldiği gibi bize de vahiy gelsin' demişti. Ve daha diğer birçokları da kendilerine vahiy ve peygamberlik verilmesini istemişlerdi.''[492] Görüldüğü gibi buradan da anlaşıldığı gibi ayet Mekke döneminde inmiş olmalıdır.

Ayet, her memleketin günahkârlarının aynı zamanda oranın ileri gelenleri olduğunu bildirir. Bu ayetin geçtiği pasaj şöyledir. *''ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanların arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir. İşte böyle, her memlekette günahkârları, oranın ileri gelmişleri kıldık ki oralarda hilekârlık etsinler. Hâlbuki onlar hilekârlığı ancak kendilerine yaparlar. Ama* ***farkında olmuyorlar****. Onlara bir ayet geldiği zaman, 'Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilinceye kadar asla inanmayacağız' derler. Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir. Suç işleyenlere Allah katından bir aşağılık ve yapmakta oldukları hilekârlık sebebiyle çetin bir azap erişecektir.''*[493]

İşte, kâfirlere amellerinin süslenmesi böyledir. Şeytanların yaldızlı telkinleri itibariyle şeytanlar tarafından ve o telkinler esnasında yaratma yoluyla da Allah tarafındandır. Ve bu süsleme yüzündendir ki, kâfirler yaptıklarını beğenir ve karanlıklardan çıkamazlar.[494] Eski memleketlerden bahseden bu ayetlerin amacı şüphesiz Resulullah zamanına bir atıftan dolayıdır. Çünkü ayetler Mekke dönemiyle bağlantılı düşünülünce, o dönemde de aynı olayların var olduğu görülmektedir.

"Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed; nasıl senin kasabanın büyüklerini suçlular, başkalarını küfre ve Allah'ın yolundan çevirmeye, sana karşı gelmeye ve sana düşman olmaya çağıranlar kılmışsak; aynı şekilde senden önceki peygamberler de bunlarla imtihan edilmişlerdi. Ama sonunda güzel sonuç onların olmuştu. Nitekim Allah başka ayetlerde de şöyle buyurmaktadır: 'böylece biz her peygambere suçlulardan

[492] Elmalılı, III, 2047.
[493] E'nam, 6/122.124.
[494] Elmalılı, III, 510.

düşman peyda ettik'[495] 'Bir şehri de helak etmek istediğimiz zaman, varlıklılarına emir veririz de orada fasıklık yaparlar'[496]''[497] ''özellikle ekabirden (dönemin önde gidenlerinden) zikredilmesi bunların halkı daha kolay arkalarına düşürmelerinden ve onlara daha rahat tuzak kurmalarındandır.''[498]

Bu ayetlerin sonunda, peygambere verilenin aynısı onlara da verilmedikçe ona iman etmeyeceklerini söyleyen kâfirlerin sözlerinden bahsedilir. Görüldüğü gibi diğer toplumlarda olduğu gibi Resulullaha da ilk karşı çıkanlar ve daveti kabul etmeyenler halkın önde gelenleri olmuştur.

Yusuf 15.

Yusuf suresi Mekke'de tek celsede indirilmiştir. Konumuz ile alakalı surede iki ayet bulunmaktadır. İlk ayet Yusuf (as) kuyudayken kendisine vahiy geldiğini ve bunun kardeşlerinin farkında olmadan daha sonra onlara bildireceğinden bahsetmektedir.

فَلَمَّا ذَهَبُواْ بِهِ وَأَجْمَعُواْ أَن يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ

''Yusuf'u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman biz de ona, 'And olsun, (senin Yusuf olduğunun) ***farkında değillerken*** *onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin' diye vahyettik.''*[499]

Razi ''onlar farkında değillerken'' buyruğu hakkında iki görüş olduğunu söyler; bunlardan birincisi; ''Allah Teâlâ Yusuf (a.s)'a, 'sen kardeşlerine, bu günden sonra, sana yaptıklarını bildireceksin. Onlar da o zaman, senin Yusuf olduğunu bilemeyecekler…'' bundan maksat, onun bu sıkıntıdan kurtulacağını, onlara bir gün galip geleceğini ve onların, onun kudreti ve hâkimiyeti altına gireceklerini bildirmek suretiyle, Yusuf'un kalbini takviye etmektir. Diğer görüş ise; ''biz Yusuf (a.s)'a kuyuda, 'sen kardeşlerine bütün bu şeyleri bildireceksin' diye vahyetmiştik. Onlar ise Yusuf'a vahyedildiğini bilemeyecekler. Yusuf'a vahiy inzal buyrulduğunun gizlenmesindeki faydayı ise yine Razi şöyle açıklar; şayet onlar bunu bilmiş olsalardı, hasetleri artar, böylece de onu öldürmeye yönelebilirlerdi[500]

---

[495] Furkân, 25/31.
[496] İsra, 17/16.
[497] İbn Kesîr, III, 331.
[498] Beydâvî, II, 181.
[499] Yusuf, 12/15.
[500] Razi, XVIII, 428.

Yusuf 107.

أَفَأَمِنُواْ أَن تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ

''Göklerde ve yerlerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da onlardan yüzlerini çevirerek geçerler. Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar. Yoksa Allah tarafından kendilerini kuşatacak bir azabın gelmeyeceğinden ve ya onlar ***farkında olmadan*** *kıyametin ansızın gelip çatmayacağından emin mi oldular? Deki ki: işte bu benim yolumdur ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.''*[501]

Yusuf kıssası bittikten sonra, sürenin sonunda Mekke müşriklerine laf getirilir. Zira Allah'ın bu kıssayı anlatmadaki maksadı özelde Mekke toplumu genelde tüm insanlıktır. Mekke'de Yusuf gibi kuyuda olan Müslümanları, Mısır'a sultan yapmak için inşa etmek amaçlanmıştır. Konumuzla ilgili ayet de surenin sonundaki bu mesajlarda gelmektedir.

Ayetin muhatabları bellidir. Ayet Mekke müşriklerinedir. Zira onlar Allaha inanmaz bir toplum değillerdi. Allah'ın yanında başka ilahlar da edinirler, bunların şefaatini umarlar ve kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye onlara kulluk ederlerdi.[502] Allah Kur'ân'da her defasında bunu sert dille eleştirmiştir. İşte bu ayet de onlardan biridir.

Şirkin affedilmeyen tek günah olduğunu Allah Kur'ân'da özellikle vurgular.[503] Burada da insanların çoğunun ancak şirk koşarak inandıklarını söyler. Ve bunun akıbetinin ise bu şuursuzluk halindeyken Allah'ın azabına uğramak olduğunu bildirir.

Ayeti daha iyi anlamak için cahiliye dönemindeki bir uygulamaya bakmakta fayda olacaktır. İbni Kesir şöyle bir rivayet nakleder: ''Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde rivayet edildiğine göre; müşrikler, (Hac'daki) telbiyelerinde şöyle söylerlerdi: لبيك لا شريك لك الا شريكا هو لك تمليكه و ما ملك "Buyur (Rabbimiz) senin ortağın yok, ancak senin için olan müstesna. Sen ona ve onun sahip olduklarına sahipsin' sahih bir hadiste rivayet olunduğuna göre ise onlar: Buyur (Rabbimiz) senin hiç ortağın yok, dediklerinde, Allah Resulü (sav): Yeter, yeter, bunun üzerine ziyadede bulunmayın,

[501] Yusuf, 12/105-108.
[502] Zümer, 39/53.
[503] Nisa, 4/116.

anlamında olmak üzere; kâd, kâd buyurmuş.’’[504] Buradan da anlıyoruz ki müşriklerde bir Allah inancı var fakat içinde şirk olan bir Allah inancı var. İşte bu türden imanın sonucunun Allah, şuursuzca, aniden bir azap olduğunu bildiriyor. İslam buradaki telbiyede olduğu gibi, müşriklerin Allah inancındaki şirki kaldırmak istemiştir. Günümüzdeki telbiye imanın şirkten arındırılmış şeklidir aynı zamanda.

Ayet bir soru soruyor; ‘’ Yoksa Allah tarafından kendilerini kuşatacak bir azabın gelmeyeceğinden ve ya onlar farkında olmadan Kıyametin ansızın gelip çatmayacağından emin mi oldular?’’ Cevabı sorunun içinde imalı olarak gizlidir aslında. Öyle bir emniyetleri yoktur. Elmalı’nın dediği gibi; “*eman içinde olduklarından değil, ilersini düşünmediklerinden, basiretsiz olduklarından dolayı öyle yaparlar.*’’[505] Böyle yapmalarındaki tek sebep, şuursuzluklarından yani tevhidin inceliğini fark edemeyip şirke bulaşmalarındandır.

Besbelli ki bu yanlış bir tavırdır, çünkü hiçbir insanın belli bir zamana kadar yaşama garantisi olmadığı gibi, hiç kimse ne zaman, nerede ve ne şekilde öleceğini bilmez. Bu yüzden soru şunu söylemek istemektedir; günlük tecrübeleriniz size bir dakika sonrasında bile ne olacağını söylemezken, geleceğiniz size nasıl gizli olmaz?[506] Hem gizli olacak ki imtihanın amacı gerçekleşsin.

Kasas 9 ve 11.

وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَى أَن يَنفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَن جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

Ayetler Mekke’nin 12. yılında inmiştir. Bu ayetlerin geçtiği Kasas Suresinde Musa (as) ile firavun kıssası anlatılır. Kıssa anlatılırken iki defa şuur kelimesi kullanılır. Kıssada Musa (as)’yı evlatlık almak isteyen firavunun, daha sonra onun saltanatını devireceğinin farkında olamayışı ve Nil nehrinde Musa’yı takip eden kız kardeşini firavun askerlerinin fark edemeyişinden bahsedilirken bu kelime kullanılır.

‘’Nihayet Firavun’a, ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz firavun, (veziri) Haman ve onların askerleri hata yapıyorlardı. Firavunun karısı’ belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniliriz’

[504] İbn Kesîr, IV, 418.
[505] Elmalılı, IV, 2933.
[506] Mevdûdî, II, 500-501.

oysaki onlar (olacak şeylerin) ***farkında değillerdi****. Musa'nın anasının kalbi bomboş kaldı. Eğer biz (çocuğu ile ilgili sözümüze) inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı. Annesi, Musa'nın kız kardeşine, 'onu takip et' dedi. O da Musa'yı, onlar* ***farkına varmadan*** *uzaktan gözledi. Biz, daha önce onun, sütanalarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi 'size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?' dedi.''*[507]

Kıssanın fazla detayına inmeyeceğiz. Sadece konumuzla alakalı olan bölümünü yani şuur kelimesinin geçtiği yerlere değineceğiz. '*Oysaki onlar (olacak şeyin) farkında değillerdi*' derken ne demek istediği hakkında Kurtubi şöyle der : *''bu şanı Yüce Allah'ın, olayın anlatımı ile ilgili yeni bir buyruğudur. Yani onlar helaklerinin onun sebebiyle olacağının farkında değillerdi. Bu sözün, (Lâ yeş'urûn) kadının söylediği sözlerin devamı olduğu da söylenmiştir. Yani İsrailoğulları bizim onu aldığımızı bilmiyorlar, onlar ancak onun bizim çocuğumuz olduğunu biliyorlar.''*[508] Yine Ömer Nasuhi Bilmen şöyle der: *''...o hayatına kastetmek istedikleri masum sebebiyle ileride nasıl layık oldukları bir cezaya kavuşacaklarını anlayacak bir kabiliyette bulunmuyorlardı.''*[509]

Musa'nın kız kardeşini fark etmeyen firavun hanedanı için, "onlar farkına varmadan uzaktan gözledi'' denir. Bunu Ömer Nasuhi Bilmen şöyle açıklar: *''...sarayda bulunanlar (ise farkında değillerdi) onun kendilerini gözettiğini, Hz. Musa'nın kız kardeşi olduğunu anlamış bulunmuyorlardı. Hepsi de gaflet içinde yaşıyorlardı.''*[510]

Kehf 19.

Ayet Mekke'nin 12. yılında inmiştir. Ayet Ashab-ı Kehf'in, mağarada uyandıktan sonra, bir arkadaşlarını şehre yiyecek almak için göndermelerinden bahseder. Şehre giden arkadaşlarına dikkat etmelerini ve kimsenin kendisini farketmemelerini istemelerinden bahsederken "eş-a-ra" kalıbı kullanılır. Şe-a-ra fiili bu kalıba girdiğinde hissettirmek, işar etmek, bildirmek, sezdirmek gibi manalara gelmektedir.

---

[507] Kasas, 28/8-12.
[508] Kurtubî, VII, 4969.
[509] Bilmen, V, 2581.
[510] Bilmen, V, 2582.

وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَٰذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنظُرْ أَيُّهَا أَزْكَىٰ طَعَامًا فَلْيَأْتِكُم بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا

*''Böylece biz, birbirine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: 'ne kadar kaldınız?' dedi. (bir kısmı) 'bir gün, ya da bir günden az' dediler. (diğerleri de) şöyle dediler: ''ne kadar kaldığımızı Rabbimiz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye **sezdirmesin**.''*[511]

Burada bir şuursuzluktan maksat dikkatli olma durumudur. Çünkü kendisini farkettirmeyecek olan gencin dikkatine bir vurgu vardır. Gencin herhangi bir dikkatsizliği ve gafleti ölümüyle sonuçlanabilirdi.

Medine Dönemi:

Buraya kadar işlediğimiz ayetler Mekki ayetlerdi. Bundan sonra Medeni ayetleri ele alacağız. Mekki ayetlerde muhatap genelde müşrikler ve kâfirlerken, medeni ayetlerde muhatab alınan kesim arasına münafıklar ehl-i kitab ve müslümanlar da dâhil edilmiştir. Çünkü Mekke döneminde azınlıkta olan müslümanlar, bir devlet kuramamışlardı ve devamlı müşriklerin baskısı altındaydılar. Medine'de islam devleti kurulmuş ve müslümanlar iktidar haline gelmiştir. Bu sebepten dolayı Mekke'de münafık kesimine rastlanmamaktadır. Çünkü müslümanların gücü olmadığından, kimsenin inancını gizleme durumu yoktu. Medine'de artık münafık kesimi de ortaya çıkmaya başlamıştır. Medeni ayetlerde bu sebebten dolayı, şuursuzlukla itham edilen bir zümre de münafıklardır. Yine aynı şekilde Medine'de görülüpte, Mekke döneminde nadir görülen bir başka zümre de ehl-i kitabtır. Çünkü Medine'de Yahudi, Hıristiyan gibi başka din mensupları, Mekke'ye göre daha fazla yaygındı.

Al-i İmran 69

Ayet Hicretin 2. yılında indirilmiştir. Âl-i İmran Suresindeki şuur kelimesinin geçtiği 69. ayet, Ehl-i Kitaptan bir grubun müslümanları saptırmaya çalıştıklarından bahseder. ''Âyeti-i Celile, Muaz bin Cebel, Huzeyfe bin Yeman ve Ammar bin Yasir

[511] Kehf, 18/19.

haklarında nazil olmuştur. Yahudilerden bir cemaat, bunları dinlerinden döndürmek için iğfalatta bulundular. Bunun üzerine Allah, bu ayet-i celileyi inzal buyurdu.''[512]

وَدَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلاَّ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

*''Kitap ehlinden bir grup sizi saptırabilmeyi çok arzu etti. Oysa sadece kendilerini saptırıyorlar, fakat **farkına varmıyorlar**. Ey Kitap ehli! (Gerçeğe) şahit olduğunuz halde, niçin Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorsunuz. Ey Kitap ehli! Niçin Hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?''*[513]

Onların bu saptırmaya çalışmalarının sonucunda aslında kendilerini saptırdıkları devamındaki ayetler de açıklanır. Bunlar kendilerini saptırırlar çünkü gerçeğe şahit oldukları halde, yani vahyin indiğine birebir şahit oldukları halde, Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar, hakkı batılla karıştırıyorlar ve bile bile gerçeği yani Peygamberin risaletini gizliyorlar. Bunu bile bile yapıyorlar, zira ellerinde bulunan Kitap'ta bu hakikatı okuyorlar. Buna rağmen mü'minleri saptırmaya çalışıyorlar, ama kendileri dalaletin içine sürükleniyorlar. Buna rağmen zararın ve günahın kendilerine ait olduklarının şuurunda olmuyorlar.

Hucurat 2.

Nüzul sırasına göre, bu ayet Hicretin 7. yılına tekabül eder. Konumuzla ilgili olan bölüm Peygambere karşı saygılı olmaya, onun yanındayken nasıl davranılması gerektiğine vurgu yapar. Aksi takdirde farkında olmadan amellerin boşa çıkacağına değinilir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

*''Ey iman edenler! Allah'ın ve peygamberinin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberi sesinin üzerinde yükseltmeyin. Birbirinize bağrdığınız gibi, peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz **farkına varmadan** işlediklerinizi boşa gider. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, Allah'ın gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınadığı kimselerdir. Onlar için bir*

[512] H.Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl (Kur'ân Ayetlerinin İniş Sebebleri ve Tefsirleri),* Yasin Yay,, İstanbul 2013, II, 222.
[513] Âl-i İmran, 3/69-71.

bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. (Ey Muhammed!) onların arkasından sana bağıranların çoğu aklı ermeyen insanlardır. Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.''[514]

Ayetin en fazla kabul gören sebeb-i nüzulü, Beni Temim'den Resulullah'a bir heyet gelmişti. Hz. Ebubekir (r.a) Ka'ka b. Ma'bed'i onlara emir yap dedi, Hz. Ömer (r.a)'de Akra b. Habis'i emir yap dedi. Ebu Bekir: sırf bana muhalefet etmek istedin, dedi. Ömer de: hayır sana muhalefet etmek istemedim dedi, münakaşa ettiler, sesleri yükseldi bundan dolayı 'Ey iman edenler! Allah ve Resulünün önüne geçmeyin.' Ayeti nazil oldu…[515]

Müfessirlerce ayetin lâfzî yorumlarına da yer verilmiştir.[516] Lâfzî anlam verilince Hz. Peygamberin yanında edeben sesi yükseltmeyi yasaklar. Ayet mânen de anlaşılabilir.[517] Manen anlam verilince, ''Allah'ın Elçi'sinin görüşlerinin önüne (kendi görüşlerinizi) geçirmeyin' yani, konumunuzu bilin. Elçiyle birlikte Allah'ın zikredilmesini Elçi'ye itaatin Allah'a itaat olduğunu söyleyen ayetin ışığında anlamak gerekir. Fakat Allah ile Elçi'nin 'vav' ile bağlanmasındaki incelik de unutulmamalıdır. İki isim vav ile bağlanırsa bu ikisi arasındaki mahiyet ve cevher farkına, fâ ile bağlanırsa cevher birliğine rağmen nitelik ve araz farkına delalet eder. Katade'ye göre ayet 'keşke falanca konuda şöyle bir ayet inseydi' diyenleri uyarmaktadır. (taberi). Ağır işittiği için yüksek sesle konuşan Sabit bin. Kays bu ayetle kemdisinin kastedildiği kanaatiyle 'ben cehennemliğim' diye kendisine evine hapsetmiş, fakat durumu öğrenen Hz. Peygamber, 'hayır, o cennetliktir' diyerek Sabit'in ayete getirdiği lâfzî yorumu reddetmiştir.(Buhari ve Müslim).[518]

Ayeti mânen anlamamıza yardımcı olan ahzab 36. ayetidir. Ayette Allah ve resulü bir hüküm verince ona karşı gelinmemesinden bahsedilir. *''Allah ve Resulü bir konuda hüküm verdiği zaman, inanan bir erkek ve kadının kendi işlerinde kişisel tercihlerine göre hareket etmeleri düşünülemez. Zira kim Allah ve Resulü'ne isyan ederse, işte o*

[514] Hucurat, 49/1-5.
[515] İbn-i Atıyye, V, 144.
[516] İbn Kesîr, VII, 365; Kurtubî, IX, 6127… v.d.
[517] Esed, 1054.
[518] İslamoğlu, 895.

apaçık bir sapıklığa gömülmüş olur.''[519] Bu ayetten anlıyoruz ki Allah ve Resulünün sözlerinin üstüne kişisel yorum yapmak, Allah'a isyan etmektir. Yine resulüm önüne geçmek ve onun yanında ses yükseltmek bu ayet kapsamında anlaşılmalıdır.

Ayette müminlerin Peygamberin yanında yüksek sesle konuştukları takdirde amelleri kendileri farkında olmadan batıl alacağından bahsedilir. Nasıl olurda böyle bir eylem yani Peygambere saygısızlık küfürle eşdeğer tutulur. Çünkü ancak küfür geçmiş amelleri boşa çıkarır. Elmalılı Hamdi Yazır bunu şöyle açıklar; *''Bazı fiiller vardır ki küfür kastıyla yapılmasalar bile küfür tehlikesini içinde bulundururlar. Peygambere sıkıntı (vermek) bu şekilde olur.''*[520]

Ayetin manasının manen verilmesine karşı çıkan Kurtubî konuyu şöyle izah eder; *''Ses yükseltmek ya da bağırmaktan maksat hafife almak ve küçümsemek kastıyla sesin yükseltilmesi değildir. Çünkü böyle bir davranış küfürdür. Bu buyruğa muhatap olan ise müminlerdir. Burada maksat bizatihi sesin kendisidir.''*[521]

Tefsirlerde bu ayet indikten sonra, Ebu Bekir, Ömer gibi şahsiyetlerin Peygamberin yanında kısık sesle konuşması yine Sabit b. Kays'ın ''ben cehennemliğim'' diye kendini suçlaması gibi ilginç olaylardan da bahsedilir.[522]

Bakara 9-12.

Konumuzla ilgili ele alacağımız Bakara Suresinin 9. Ve 12. ayetlerinde geçen şe-a-ra kelimesi münafıklar için kullanılmıştır. Onların Allah'ı ve müslümanları kandırmak istedikleri ve yeryüzünde fesat çıkardıkları ağır bir dille kınanır.

يُخَادِعُونَ اللهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلاَّ أَنفُسَهُم وَمَا يَشْعُرُونَ

أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لاَّ يَشْعُرُونَ

*''insanlardan, inanmadıkları halde, 'Allah'a ve ahiret gününe inandık' diyenler de vardır. Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da **farkında değillerdir**. Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır. Bunlara 'yeryüzünde fesat çıkarmayın' denildiğinde, 'biz*

[519] Ahzab, 33/36.
[520] Elmalılı, VI, 4451.
[521] Kurtubî, IX, 179.
[522] Elmalılı, IV, 4451.

ancak ıslah edicileriz' derler. İyi bilin ki, onlar bozgunculaın ta kendileridir. Fakat ***farkında değillerdir****.''*[523]

Nüzul sırasına göre bir hayli sona yerleştirilen ayetler, mushaf tertibine göre Kur'ân'ın ilk ayetleridir. Çünkü münafıklar her ne kadar Mekke döneminde olmasalar da, tarih boyunca var olan ve insanlığa en tehlikeli olan gruptur. Biz bunu Kurân'da açıkça görmekteyiz. *''Doğrusu münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onlara yardımcı bulamayacaksın''*[524] Ahirette cehennemin en alt tabakasında bulunan grup, dünyada en fazla tehlikeli olan grup olsa gerek. Zaten daha Kur'ân'ın girişinde Bakara süresinde mü'minlere beş ayet, kâfirlere iki ayet ayrılıp münafıklara on üç ayet ayrılması yine bunun bir göstergesidir.

Ayette Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışma konusunda ''ha-de-a'' kelimesi kullanılıyor. ''El-hadeu" kelimesi kendi dışında olan birilerini, aslında korktuğun şey sebebiyle onlara korktuğun şeyin aksini vehmettirmendir. Bu sebeble kendince ondan gelebilecek ve hoşnutsuzluğu doğuracak olan şeyi öylece önlemek istemendir. Çünkü asıl amacın farklıdır, bunu da kendini gizlemekle sağlayacaksın.[525] Ayetteki münafıkların; Allah ve müminleri aldatmaya çalışmaları meselesine gelecek olursak, aynı bağlantıyı kurarak Taberi şöyle açıklar: *''İman davası sebebiyle, öldürülmekten kurtulmak için kalplerinde gizli bulunan şüphe ve yalanlama gibi şeylerin tersini dilleriyle ifade edip hakkı doğruladıklarını söylerler. Bunlar kendi nefislerini aldattıkları için 'aldatıcı' ismini almışlardır.''*[526]

Muhammed Seyyid Tantavî ise şunları söyler; *"Allah'ı aldatmaya çalışmanın manası, mallarını ve canlarını korumak ve ganimetten paylarını kazanmak için imanı açığa vurup, küfrü gizlemektir. Onlar (münafıklar) bu fiillerini de 'Allah'ı aldatmak' olarak isimlendirmişlerdir. Ancak bu isimlendirmelerinin aslı yoktur. Çünkü Allah'a o münafıkların yaptıkları gizli kalmaz. Bilakis Allah'a yerde ve gökte hiçbir şey gizli kalmaz."*[527]

---

[523] Bakara, 2/8-12.
[524] Nisa, 4/145.
[525] Rıza, I, 198.
[526] İbn-i Cerîr et-Taberi, *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân,* tah: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r Risâle, 2000, I, 273.
[527] Tantavî, I, 55.

Münafıkların Allah'ı aldatmaya çalışmalarını bir başka ayette de görmekteyiz; *"Şüphesiz münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Hâlbuki Allah onları aldatır. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az zikrederler."*[528] Görüldüğü gibi burada da namaza üşenerek kalkarak ve müminlere gösteriş yaparak Allah'ı aldatmaya çalıştıklarından bahsedilir. Mü'minleri her ne kadar zahiren aldatabilseler de Allah'ı aldatmaları mümkün değildir.

(Meşairleri) duyu organları sağlam olduğu halde münafıklardan "şuur" nefyediliyor. Çünkü bu nimetlerden faydalanmıyorlar ve bunları yaratılış gayesi dışında kullanıyorlar. Tıpkı bu duyularını kaybetmiş gibi davranıyorlar.[529]

Razi şuurun kelime manasından hareketle bunu şöyle açıklar; *''Şuur bir şeyi duyu yoluyla bilmeye denir. İnsanın meşairi ise onun duyu organlarıdır. Buna göre mana şöyle olur; bu yaptıklarının zararının onlara ulaşması, adeta gözle görülüp elle tutulan bir durumdur. Ne var ki onlar iyiden iyiye gaflete daldıklarından sanki duyu kabiliyetlerini yitirmiş gibidirler.''*[530] Buna göre gafil kişi şuurunu yitiren kişidir.

Bursevî, şuurdan soyutlanan bu toplumun durumunu şöyle açıklar; *"İşte Allah Teâlâ 'onlar bunun farkında değildirler' buyruğu ile münafıkları his ve bilinçten soyutlayarak, hayvanlardan daha aşağı cemadat seviyesine indirmiştir. Dolayısıyla münafıklar haklarında; 'işte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da sapıktırlar. (Araf 179) buyrulan kimselerdendirler. Haklarında "onlar hissetmezler, farkında olmazlar" ifadesinin kullanılması 'onlar bilmezler' denmesinden daha şümullü ve uygundur."*[531]

Ayetin sonundaki ''onlar bunun farkında (şuurunda) değillerdir'' ibaresini, Razi insanın duyu organları anlamındaki meşâir kelimesinden yola çıkarak şöyle açıklar: *''bu yaptıklarının zararının onlara ulaşması, adeta gözle görülüp elle tutulur bir durumdur. Ne var ki onlar iyiden iyiye gaflete daldıklarından, sanki duyu kabiliyetlerini yitirmiş gibidirler.''*[532]

İbn-i Aşûr ise buradaki şuursuzluğu şöyle açıklar; *''onlar farkında değiller'' sözü; his yokluğu değil kavrayış yokluğudur. Bu söz ile eleştiri yapılmıştır. Çünkü eleştiri*

---

[528] Nisa 4/142.
[529] Tantavî, I, 56.
[530] Razi, II, 304.
[531] İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, Erkan Yay., İstanbul 2010, I, 198.
[532] Razi, II, 35.

daha fazla zarar elde etmenin mümkün olduğu bir vasıftır. Hissin yokluğu doğrulandığında onları kızdırmayacağı onlar tarafınca da insanlar tarafınca da malumdur. Ancak onları ahmaklık (kavrayış yokluğu) ile vasıflandırmak onları kızdırır."[533]

Bu konudaki ayetlerin sonunda münafıkların yeryüzündeki bozgunculuğuna temas edilir. *''Bunlara 'yeryüzünde fesat çıkarmayın' denildiğinde, 'biz ancak ıslah edicileriz' derler. İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir.''* [534] Münafıklar fesat çıkardıklarını kabul etmiyorlar ve aksine kendilerinin ancak ıslah eden kimseler olduklarını söylüyorlar. ''onlar yaptıkları işin ne kadar tehlikeli olduğunu idrak edememekte ve bu fesadın farkına varamamaktadırlar. Çünkü fesat artık onların tabî bir karakteri haline gelmiş ve tabiatlarında yer etmiştir.[535] Peki, yeryüzünde çıkardıkları fesat nedir? ''Bunlar müminlerin içine karışıyorlar, sırlarını kâfirlere açıklıyor ve onları iman ehli aleyhine teşvik ediyorlardı. İnsanları tutuşturmak, mü'minleri bozmak, zarar vermek için fırsatlar icat etmek ve fırsatlardan istifade etmek gibi kötülükler yapıyorlardı''[536]

Bozgunculuğun en korkuncu yapıp da, dönüp, ''biz ıslahçılarız, hareketlerimiz yapıcıdır'' diyenler her asırda pek çoktur. Bunu demelerindeki sebep ellerindeki ölçünün bozuk olmasıdır. Niye ise vicdanları her şeyi Allah için yapmak samimiyetinden mahrum olanlar fiil ve hareketlerindeki bozgunculuğu görmemekte mazurdurlar.[537]

Ayetteki ''dikkat edin'' (ela) tembihi, aslında Kur'ân'ın muhataplarına şuurlarını tazelemelerini ima etmektedir. Yani bir yönden kâfir ve münafıkların bilinçsizliğini vurgular, bir diğer yönden Kur'ân okuyucusunun bilincini uyarır.

Bakara 154.

Bakara suresinde geçen diğer bir ayet 154. ayettir. Ayette Allah yolunda öldürülenlere ölüler denilmemesi gerektiğini, çünkü onların diri olduğu bildiriliyor;

وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاء وَلَكِن لاَّ تَشْعُرُونَ

[533] İbn Âşûr, I, 278.
[534] Bakara, 2/11,12.
[535] Züheylî, I, 73.
[536] Elmalılı, I, 233.
[537] Kutub, I, 88.

"Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz ***farkında değilsiniz''***[538]

Ayetin sebeb-i nüzûlü Bedir Savaşında şehit düşenlerle alakalıdır.[539] Müslümanlardan 14 kişi şehit olmuştur. Bunların altısı muhacirlerden ve sekizi de ensardandı. İnsanlar bunun üzerine "falan öldü, filan öldü" demeye başladılar. Allah bu ayetle "onlar öldü" demeyi yasaklamıştır."[540] Şehitlere ölü denmesi yasaklanıyor ve onların diri olduğu bildiriliyor. Bu konu Âl-i İmran suresinde de geçer. *''Allah yolunda öldürülenlere sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklanmaktadırlar.''*[541]

Onlara ölü denmesinin istenmemesi iki türlü açıklanabilir. Birincisi; Onlarıın cisimleri ölülerin cisimleri gibi değildir. Onlar Allah'ın katında diridirler. İkincisi ise; onlar sapkınlıkla ölenlerin ölüleri gibi değildirler. Taatle ve hidayetle diridirler. Tıpkı Allah'ın şu sözünde olduğu gibi; ''ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu?''[542] Allah burada dalalette olanı ölü, hidayete ermiş olanı ise diri olarak nitelemiştir.[543] İşte ayetteki şehitlere de bu sebebten dolayı 'ölüler' denmesi yasaklanmış olabilir.

Buradaki haber sadece Allah yolunda ölenlere mahsustur, başka kimseyi kapsamaz.[544] Bunu biz ayetin, "Allah yolunda ölenler" şeklindeki tahsisinden anlarız. Yani ayette belirtilen husus sadece şehitlere has bir durumdur.

Ayetteki "ölüler" (emvât) kelimesine değişik bir yorum getiren İmam Maturudî şöyle der; *"Denilir ki Arap ölü (mevta) nün tanımını ''anılması kesilen kişi'' olarak yapardı. Mesela evladı ve başkası tarafından anılmadığı zaman ona 'ölü' derlerdi. İşte Allah peygamberine onların yani şehitlerin melekler katında anılacağını haber vermiştir."*[545]

---

[538] Bakara, 2/154.
[539] Nesefi, I, 84.
[540] Tantavî, I, 312.
[541] Âl-i İmran, 3/169-170.
[542] Enam, 6/122.
[543] Mâverdî, I, 209.
[544] Taberî III, 216.
[545] Maturîdî, I, 595.

Her ne kadar böyle yorumlar yapılmışsa da, biz biliyoruz ki, şehitlerin de biyolojik olarak hayat faaliyetleri sona ermektedir. İşte burada *''sizin şuurunuz almaz''* denmesinin sebebi de bu olsa gerek. Zira bu bir gaybi olaydır. Gaybi olaylara da ancak Allah teâlâ vâkıf olabilir.

Tantâvî buna şöyle bir açıklama getirir; *"Siz onların durumunu duyularınızla hissedemezsiniz ve idrak edemezsiniz. Çünkü bu gaybî bir durumdur, ilim yoluyla değil vahiy yoluyla anlaşılır."*[546]

Vehbe Züheylî de şöyle açıklar; *''Bizler müşahede ve his ölçülerimiz ile bu hayatın gerçeğini idrak edemeyiz. Bu bir başka âlemde, başka bir şekilde gaybî hayattır. Bütün mesele yüce Allah'ın bize böyle bir hayat vermesinden ibarettir. O bakımdan biz bunu araştırmaya koyulmayız; buna iman etmek ise farzdır.''*[547] Çünkü bu akılla kavranılamayan, vahiyle anlaşılan bir durumdur. Akılla anlaşılamadığından *''siz bunun şuurunda olmazsınız''* buyrulmuştur.

Allah, şehitlerin yaşadığı bu manevi hayatı, insan aklının kavrayamayacağı, bunu şuur edemeyeceğini vurguluyor. Çünkü o hayat, bu dünyadaki zahiri duyularla hissedilecek bir hayat değildir. O ruhani bir hayat, daha doğrusu gerçek bir hayattır ki, akılla bile tam olarak idrak edilemez.''[548] Şehitlerin bu hallerini bu dünyada hissimizle idrak edemediğimizden Allahü Teâlâ siz idrak edemezsiniz buyurmuştur. Filhakika (hakikatte) onların hayatlarını biz ancak Allah'ın ve resulünün haber vermesiyle biliriz, yoksa hisle idrak mümkün değildir.[549]

Bu başlık altında "şe-a-ra" fiilinin geçtiği ayetlerin tefsirlerine değindik. Bir sonraki başlık altında ise meallerde bu fiilin nasıl tercüme edildiğine bakacağız.

2.6. KUR'ÂN MEALLERİNDE ŞUUR'UN ÇEVİRİSİ

Allah Teâlâ, Kur'ân'ı Arapça olarak indirmiştir. Çünkü ilk muhatapları Araplardır. Bunun altındaki sebeb ise şüphesiz Kur'ân'ın anlaşılmasıdır. Bunu yine Kur'ân'ın kendisinden öğrenmekteyiz: *''İyice anlayasınız diye biz onu Arapça bir*

[546] Tantavî, age, I, 313.
[547] Züheylî, I, 350.
[548] Elmalılı, I, 547.
[549] Konyalı Mehmet Vehbi, *Büyük Kur'ân Tefsiri (Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân),* Üçdal Neşr., İstanbul 1979, I-II, 264-265.

Kur'ân yaptık''[550] Bu ve buna benzer ayetler Kur'ân'ın, tüm insanlara anlaşılsın diye gönderildiğini ifade eder. Arapça olması sadece Arapları muhatap aldığı anlamına gelmez. Çünkü bu kitap, insanların anlayabileceği bir dilde gönderilmiştir. Bu onun insanları hitap aldığını ve evrensel bir kitap olduğunu göstermektedir.

İnsanların anlaması için gönderilen bu kitabın başka dillere aktarılması elzemdir. Zira insanların tümü aynı dili konuşmamaktadır. Farklı dillere aktarılmasının ilk örneğini yine Resulullah zamanında görmekteyiz. Farslara, anlamaları için Resulullah tarafından, Selman-ı Farisî'ye, Fatiha'nın tercemesine izin verildiği bilinmektedir.[551] Örneğini ashabda gören müslümanlar tarih boyunca Kur'ân'ı tercüme etmişlerdir.

Bu başlık altında, konumuz olan "şuur" kelimesinin meaalerde nasıl terceme edildiğine bakacağız. Bu kelime mealler tarafından farklı kalimeler ile çecrilse de manaların hepsinin birbiriyle yakın olduğunu görmekteyiz.

Mealler tarafından verilen bu manalar şunlardır: Farkında olmak, bilmek, anlamak, şuurunda olmak, idrakinde olmak, sezmek vb. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bir mealin verdiği anlamı diğer mealde bulamamaktayız. Yani, bir ayetteki şuur fiiline biri ''farkında olmak'' manasını verirken aynı fiile bir diğer meal sahibi ''anlamak'', bir diğer meal sahibi ise ''bilmek'' anlamını vermiştir.

Buna bir örnek verecek olursak; münafıklardan bahseden Bakara süresinin 12. ayetine Hasan Basri Çantay ''şuurunu işletmek'' manasını vermiştir. *''Gözünü aç, onlar muhakkak ki fesatçıların ta kendileridir fakat şuurlarını işletmezler.''*[552] Fakat aynı ayete Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meali ''farkında olmak'' manasını vermiştir. *''İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir.''*[553] Yine aynı ayete Mustafa öztürk ''idrak etmek'' manasını vermiştir. *''İyi bilin ki onlar fesatçıların, nifakçıların ta kendileridir. Fakat onlar bunun idrakinde değiller.''*[554]

Türkiye'de yapılmış meal sayısı hayli bir fazladır. Bu meallerin hepsini burada inceleyip karşılaştırmak imkân dâhilinde değildir. Bu sebeple öne çıkmış bazı mealleri ele alıp burada karşılaştıracağız. Bu meallerin şe-a-ra kelimesini nasıl tercüme

---

[550] Zuhruf, 43/3.
[551] Muhammed Cafer Yahaghi, İlk Dönem Farsça Kur'ân Tercümelerine Giriş, (Çev: Mustafa Özel), *Cumhuriyet Üniv, İlahiyat Fak, Der*., 2010/14 (s. 399-403), 399,400.
[552] H. Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakim ve Meâli Kerim*, Elif Ofset Yay., İstanbul 1976, I, 15.
[553] Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli,* D.İ.B. Yay., Ankara 2006, 2.
[554] Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Düşün Yay., İstanbul 2012, 38.

ettiklerine bakacağız. Kelimeyi Türkçeye çevirirken ayetin manasına uygun bir mana verilip verilmediğini inceleyeceğiz. Çünkü Kur'ân'ın mealini yazmak için sadece Arapça bilmek yeterli değildir. Aynı zamanda Türkçeyi de en iyi şekilde bilmek gerekmektedir.

Örnek 1: يُخَادِعُونَ اللهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلاَّ أَنفُسَهُم وَمَا يَشْعُرُونَ

''Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler.''[555]

أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لاَّ يَشْعُرُونَ

''Dikkat edin! Onlar fesatçıların ta kendileridir fakat bunun farkında değillerdir''[556]

Muhammed bin. Hamza:

''Aldarlar Tanrıyı, daki anları kim inandılar ya'ni iman getirilirler, küfri gönüllerinde gizlerler, daki aldamazlar 'illa gendülerini ya'ni aldamağun ziyanı anlaradır; daki ***bilmezler****''*

''Bayık anlar fesat eyleyicilerdür; velâkin ***bilmezler''***[557]

15. yüz yılda yazılan, ilk Türkçe meal de kabul edilen Muhammed bin. Hamza'nın mealinde genellikle "şeara" fiili "bilmek" olarak tercüme edilmiştir.

Hasan Basri Çantay:

''Allah'ı da iman edenleri de (gûya) aldatırlar. Hâlbuki onlar kendilerinden başkasını aldatmazlar da yine ***farkına varmazlar****''*

''Gözünü aç, onlar muhakkak ki fesatçıların ta kendileridir, ***fakat şuurlarını işletmezler''***[558]

Çantay ayetin birini ''farkında olmak'' şeklinde tercüme ederken diğerini ''şuurlarını işletmezler'' diye tercüme eder.

Abdullah Âtıf Tüzüner:

---

[555] Bakara, 2/9.
[556] Bakara, 2/12.
[557] Muhammed b. Hamza, *Satır Arası Kur'ân Tercümesi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, I, 3.
[558] Çantay, I, 14-15.

*''Allah'ı ve mü'minleri aldatmağa çalışırlar; hâlbuki –**hissetmeyerek**- ancak kendilerini aldatırlar.''*

*''Bilmiş olunuz ki fesat çıkaranlar ancak onlardır; lakin **hissetmiyorlar**.''*[559]

Abdullah Âtıf Tüzüner şe-a-ra kelimesine genel olarak, diğer meallerin fazla değinmediği bir kelimeyle, ''hissetmekle'' anlam verir.

Ömer Rıza Doğrul:

*"Allah'ı aldatmayı kurarlar, mü'minleri de. Kendilerinden başkasını aldatamazlar da **farkında değiller**!''*

*"gözünüzü açın, asıl fesatçılar onlardır, lakin **farkında değiller**''*[560]

Ömer Rıza Doğrul, fiili ''farkında değiller'' diye tercüme etmiştir.

İzmirli İsmail Hakkı:

*"Onlar Allah'ı da, iman edenleri de güya aldatırlar. Hâlbuki ancak kendilerini aldatırlar da **farkında olmazlar**''*

"*Haberiniz olsun ki fesatta bulunanlar yalnız kendileridir, fakat **farkında değillerdir**.''*[561]

İsmail Hakkı İzmirli'nin 1927'de Osmanlıca basılan mealinde şe-a-ra kelimesine yine aynı şekilde ''farkında olma'' manasının verildiğini görmekteyiz.

Diyanet:

*"Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da **farkında değiller**''*

*"İyi bilin ki, asıl bozguncular kendileridir, **lakin farkında değillerdir**.''*[562]

Diyanetin de fiile ''farkında olma'' manasını verdiğini görmekteyiz. Diyanetin yine bazı eski baskılarına baktığımızda, fiilin aynı şekilde tercüme edildiğine şahit olmaktayız. Örneğin 1961'de basılmış mealde de aynı tercümeyi görmekteyiz;

---

[559] A. Âtıf Tüzüner, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Elif Ofset Yay., İstanbul 1982, 4.
[560] Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1980, 19.
[561] İzmirli İsmail Hakkı, *Meân-î Kur'ân*, Miili Matbaa, İstanbul 1927, I, 10.
[562] Altuntaş ve Şahin, 2.

*''Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmağa çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da **farkında değiller**''*

*"İyi bilin ki, asıl bozguncular kendileridir, lakin **farkında değillerdir**.''*[563]

Salih Parlak:

"*Allah'a dolayısıyla inanan kitleye çalım satarlar. Oysa sadece kendilerine çalım satarlar, ama imanın **bilincinde** bir toplum **olamazlar**.''*

*"iyi bilesiniz ki onlar sadece ve sadece uzlaşmacı toplumu içten kundaklayan topluluktur, ama zararın **bilincinde değillerdir**.''*[564]

Salih parlak, şe-a-ra fiiline ''bilincinde olmak'' manasını vermiştir. Bunu yaparken de fiilin ayetle bağlantısını kurarak, bağlamından koparmadan yapmıştır. ''Onlar bunun farkında olmazlar'' gibi sade bir tercüme yerine, '' imanın bilincinde bir toplum olamazlar'', ''zararın bilincinde değillerdir.'' Gibi açıklayıcı bir tercüme yapmıştır.

Yaşar Nuri Öztürk:

*"Allah'ı ve inanmış olanları aldatma yoluna giderler. Gerçekte ise onlar özbenliklerinden başkasını aldatmıyorlar. Ne var ki, bunun **farkında olamıyorlar**''*

*"Dikkat edin, gerçekte onlar, bozgun getirenlerin ta kendileridir de bunun **bilincinde olmuyorlar**''*[565]

Yaşar Nuri, kelimeyi ''farkında olmak'' ve ''bilincinde olmak'' şeklinde tercüme etmiştir.

Mustafa İslamoğlu:

*"Allah'ı ve iman etmiş kimseleri aldatmak isterler; hâlbuki onlar yalnızca kendilerini aldatırlar; ama bunu (Allah'ın ifşa edeceğinin) **farkında bile değiller**''*

*Aman dikkat; kesinlikle onlar fesatçıların ta kendileridirler; ama bunun **farkında dahi değiller**''*[566]

---

[563] Hüseyin Atay, Yaşar Kutluay, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, D.İ.B. Yay, Ankara 1961, 3.
[564] Salih Parlak, *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'ân-ı Kerim,* Ek-Bil Matbaa, İstanbul 2001, 10.
[565] Y. Nuri Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1999, 4.
[566] İslamoğlu, 8-9.

Mustafa İslamoğlu kelimeye ‘’farkında değiller’’ anlamını vermiş, bununla da yetinmeyip parantez içinde açıklamayla daha açık hale getirmiştir.

Mustafa Öztürk:

‘’Böyle demekle Allah’ı ve mü’minleri kandırdıklarını sanırlar. Halbuki o münafıklar sadece kendilerini kandırırlar fakat bunun ***farkında değiller****’’*

‘’İyi bilin ki onlar fesatçıların, nifakçıların ta kendileridir. Fakat onlar bunun ***idrakinde değiller****’’*[567]

Mustafa Öztürk, kelimeyi ayetin birinde ‘’farkına varmak’’ olarak birinde ise ‘’idrak etmek’’olarak tercüme eder.

Abdulkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım:

‘*’Böylelikle Allah’ı ve inananları aldattıklarını zannederler; oysa onlar sadece kendilerini kandırmaktadırlar ve bunun* ***farkında da değiller****’’*

‘’İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir; fakat bunun farkında ***değildirler****’’*[568]

Bir grup çalışması olan bu mealde, kelime yine ‘’farkında olmak’’ şeklinde tercüme edilmiştir.

Görüldüğü gibi incelediğimiz meâllerin hepsinde konumuz olan şuur (şe-a-ra) kelimesine aynı mana verilmemiştir. Bu, kelimenin anlamlarının arasından, meâl sahiplerinin tercihinden kaynaklanmaktadır. Kelimenin; farkında olmak, idrakinde olmak, hissetmek, bilmek, şuurunda olmak, anlamak, bilincinde olmak gibi bir çok manası vardır. Meâl sahipleri bunlar arasında tercih ettikleri manayı vermişlerdir. Bu manalardan herhangi birinin verilmesinde beis olmamakla beraber aslolan ayetin gelişine göre hangi manası uygunsa onu vermektir. İlaveten, ayetin içinde geçen şe-a-ra kelimesine, yine ayetin bağlamına göre parantez içi ve ya dipnot şeklinde açıklama getirilmesi bizce, kelimenin daha iyi anlaşılmasına yarar sağlayacaktır.

Örnek 2:

وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَى أَن يَنفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

[567] Mustafa Öztürk, 38.
[568] Abdulkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, T.D.V, İzmir 2011, 2.

''Firavun'un karısı: "Benim de senin de gözün aydın olsun! Onu öldürmeyiniz, belki bize faydalı olur yahut onu oğul ediniriz" dedi. Aslında işin ***farkında değillerdi.''*** [569]

Hasan Basri Çantay:

"*Fira'vunun karısı dedi ki: 'benim için de, senin için de bir göz bebeği! Onu öldürmeyin. Olur ki bize fâidesi dokunur yahut onu bir evlat ediniriz.' Hâlbuki onlar (işin)* ***farkında değillerdi***''[570]

Çantay kelimeye "farkında olmak" manasını vermiştir.

Diyanet:

''Firavun'un karısı şöyle dedi:'bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onun evlat ediniriz.' Oysa ki onlar (olacak şeylerin) ***farkında değillerdi.''***[571]

Diyanet de kelimeye "farkında olmak" manasını vermiştir.

Mustafa İslamoğlu:

"Firavun'un karısı 'işte benim için de, senin için de bir göz aydınlığı' dedi. 'onu öldürmeyin; bakarsın bize bir yararı dokunur ya da onu evlatlık edinebiliriz.' Ama berikiler, (olacakların) asla ***farkında değildiler''***[572]

Aynı şekilde İslamoğlu'da kelimeye "farkında olma" manasını vermiştir.

Mustafa Öztürk:

"*Firavun'un karısı, 'bu çocuk bizim için bir neşe ve mutluluk kaynağı olabilir. Onu öldürmeyin; belki bize faydası dokunur. Bakarsın onu evlat ediniriz.' dedi. Ne var ki onlar işin sonunun nereye varacağını* ***bilmiyorlardı.''***[573]

Öztürk de "şe-a-ra" kelimesine "bilmek" manasını vermiştir.

Abdulkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım:

---

[569] Kasas, 28/9.
[570] Çantay, II, 690.
[571] Altuntaş ve Şahin, 385.
[572] İslamoğlu, 667.
[573] Mustafa Öztürk, 474.

"Firavunun karısı, 'bu çocuk hem benim için hem senin için bir sevinç kaynağı. Ne olur onu öldürmeyin, belki bize birçok yararı dokunur ya da onu evlat ediniriz' dedi. Hâlbuki onlar işin sonunun nereye varacağını ***bilmiyorlardı****."*[574]

Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım'ın çalışmasında kelimeye "bilmek" anlamı yüklenmiştir.

"Şe-a-ra" fiilini değişik mealler tarafından nasıl tercüme edildiğini inceledik. Bu meallerde, kelimenin birbirlerinden değişik şekillerde çevrildiğini gördük. Kelime; farkında olmak, anlamak, bilmek, idrak etmek, hissetmek ve şuurunda olmak gibi değişik kelimeler ile tercüme edilmiştir. Zaten bunların hepsi bu kelimenin anlamlarındandır.

[574] Şener vd., 385.

SONUÇ

İnsanları hidayete erdirmek amacıyla indirilmiş, son ilahi kitap olan Kur'ân-ı Kerîm, ilme ve akla son derece önem vermektedir. Bu, Kur'ân'ı okuyanın kolaylıkla görebileceği derecede açık ve nettir. "Hâlâ akletmeyecek misiniz'', ''hâlâ düşünmeyecek misiniz'' gibi ayetler, Kur'ân'ın, akıllara hitap ettiğinin apaçık delili olduğunu gösterirken, muhataplarından da akıllarını kullanmalarını ve bu Kitab'a tabi olmalarını istemektedir.

Şuur kelimesi Kur'ân'da 40 yerde, 27'si fiil olarak, 13 tanesi de değişik türevlerinden isimler olarak geçmektedir. Bizzat şuurun geçtiği ayetlerin fiil olarak ve 25 tanesinin etken fiille kullanılması, bize şuurun daima pasif değil aktif olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak fiilin geçtiği her ayette olumsuz (nefy) kalıpta kullanılması, insanların gafletinin yine de şuurundan fazla olduğunu gösterir.

"Şe-a-ra" fiili Türkçe meallerde genel olarak; farkında olmak, bilmek, anlamak, hissetmek, idrak etmek gibi kelimelerle tercüme edilmiştir. Ancak şunu ifade etmek lazım ki, Türkçeye geçen şuur kelimesi birebir Arapça'da "şe-a-ra" kelimesi ile ifade edilmez. Arapçada bizim Türkçemizdeki "şuur" kelimesi "va'y" (وعى) kelimesi olarak ifade edilmektedir. Tezimizde kullandığımız "şuursuzluk" ifadeleri, Arapçadaki "şe-a-ra" fiilini ifade etmek için kullanılmıştır. Türkçedeki "şuursuzluk" kelimesi kasdedilerek kullanılmamıştır. Arapçadaki "şursuzluk"; farkında olmama, bilmeme, anlamama, hissetmeme, idrak edememe gibi anlamlara gelmektedir.

"Şe-a-ra" kökünde türeyen bütün kelimelerin ortak manalarından biri 'incelik'tir. Şuur ince anlamanın adı iken 'şair' ince düşünen kişinin adıdır. Yine 'tüy'e ince olduğu için 'ş'ar' denilmiştir. Şi'râ Yıldızı, parlaklığının inceliğiyle en parlak yıldızdır. İkinci ortak bir mana olarak 'farkındalık' anlamının olduğuna şahit olduk. Şuur'da farkındalık manasının olmasını, şairde diğer insanlardan farklı anlayışa sahip olmasını, Şi'râ Yıldızında diğer yıldızlardan farklı bir özellik olarak kutsallık atfedilmesini bu 'farkındalık' manasına bağlamaktayız.

Şuur kelimesine mana itibariyle yakın ve zıt anlamlı kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler, bize şuur kelimesinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadırlar. Çünkü bu yakın ve karşıt anlamlı kelimeler ele alındığında, şuur kelimesinin anlam alanı belirlenmiş olacaktır. Yani başka bir deyişle şuurun ne olduğu ve ne olmadığı

anlaşılacaktır. Çünkü bir kelimenin konumu diğer kelimelerin konumuna göre belirlenmektedir.

İlim kavramı Kur'ân'ın odak kavramlarındandır. Aynı şeyi şuur için söyleyemiyoruz. Çünkü şuur 'ilim' kelimesinin bir alt başlığı niteliğindedir. Daha doğrusu şuur, bir ilim çeşididir. Bu sebepten dolayı şuur'u bir kavram olarak değil bir kelime olarak ele almayı daha doğru bulduk.

Şuurun geçtiği ayetlere baktığımızda, birçok zümreye nispet edildiği görülmektedir. Bunlar; münafıklar, ehl-i kitap, Müslümanlar, cansızlar, bütün varlıklar v.s. Hatta Sülayman peygambere bile isnat edildiği görülmektedir. Ancak dikkatleri çeken bir şey ise; ilim kavramının Allah için kullanımı Kur'ân'da görülürken, şuur için aynı şeyi söyleyemiyoruz. Bunun sebebinin ise bu kelimenin Allah için kullanıldığında bir noksanlık ifade etmesinden dolayı olduğunu düşünmekteyiz.

"Şe-a-ra" fiilinin geçtiği her ayette aynı anlamda kullanılmadığını görmekteyiz. Çünkü bu fiil Kur'ân'da, kâfirler hakkında kullanılıp sonlarının azap olduğunu belirtirken, bazen Müslümanlar için ve hatta bir peygamber hakkında kullanılmıştır. Bundan dolayı, şuursuzluk bazen inançsızlık ve inkâr için kullanılırken, bazen gaflet, bazen gaybî haberlere vâkıf olamamak ve bilmemek sebebiyle kullanılmıştır.

Kelimenin geçtiği ayetleri nüzul zamanını dikkate alarak tefsir ettiğimizde, şöyle bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Mekke döneminde şe-a-ra (lâ yeş'uru) fiili müşrikler ve kâfirler hakkında kullanılırken, Medine dönemine gelindiğinde bunların yanı sıra Müslümanlar, münafıklar ve Ehl-i Kitab hakkında da kullanılmaya başlamıştır. Çünkü münafık kesimi Medine'de ortaya çıkmıştır. Ehl-i Kitab kesimine gelecek olursak, onlar da Mekke'de nadiren görüldüğü halde, Medine'de sayıları oldukça fazla olan bir kesimdir.

Şuurun önemine binâen şunlarıda söylemek elzem olacaktır. Şuur, insanlığımızın vazgeçilmez bir melekesidir. Bu sebebtendir ki din, şuursuz bir toplum istememektedir. Şuurun kullanıldığı birçok ayet toplumların helak edilmesi bahislerinde geçmektedir. Burada toplum-şuur ilişkisini görmekteyiz. Bir kişi şuursuz olursa bu, o kişiyi ilgilendirirken, toplum şuursuz olursa bu o toplumun sonu olmaktadır. Kur'ân'ın ifadesiyle ''farkında olmadan helak olmalarının'' sebebidir. Toplum-şuur ilişkisi global dünyanında önemsenmesi gereken bir ilişkidir. Eğer toplum şuurlu olursa, toplumdaki

hiçbir kötülük yüz bulup yayılamaz. Kötülüğün önüne çekilen en önemli set, toplumun şuurlu olmasıdır. Bilinçli bir toplumda ne alkol kullanımı gibi kişisel kötülükler ne de terörizm gibi toplumsal kötülükler barınabilir. Belki de Kur'ân'ın toplum-şuur ilişkisine vurgusu evrensel bir kitabın evrensel mesajıdır.

Şuur sadece toplumsal bir konu değildir. Şuurun kişisel yönü de bir o kadar önemlidir. Kur'ân'da, şuursuzca kılınan bir namazın sahibine ''yazıklar olsun'' ifadesi kullanılmıştır. Bu bize kulluk-şuur ilişkisine verilen değeri anlatmaktadır. Kulluk zaten bir şuur işidir. Bunun delili ise şuuru olmayan zihinsel engellilerin ve çocukların kulluktan sorumlu olmamasıdır. Zaten islam ibadet dini değil, ubudiyet dinidir. Ubudiyet ise kulluk bilincinden başka bir şey değildir. Kulluk bilincinde olan müslümana Allah, kurbanın etinin değil, takvasının ona ulaşacağını bildiriyor. Bütün bunlar bile kulluk-şuur bağının önemine vurgudur.

Netice olarak şuur, Kur'ân'ı anlama konusunda önem arzeden bir kelimedir. Özellikle bu konudaki akademik araştırmaların yetersiz olması sebebiyle, yaptığımız bu çalışmanın bu kapıyı aralamasını temenni ediyoruz. Şuur konusu Kur'ân eksenli çalışılması gereken bir konudur. Bu kelimenin 'ilim' kavramıyla ilişkisini kuran bir çalışma yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdemir, Büşra, *Kur'ân'da Gaflet Kavramı*, Uludağ Üniv, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2011.

Akgün, İbrahim, "Tefekkür ve Tafekküre Engel Durumlar", *Iğdır Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi,* 20015/6 (s.103-117).

Albayrak, Halis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule Yay., İstanbul 1993.

Altıntaş, Ramazan, *Kur'ân'a Göre Hidayet ve Dalalet*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniv, Konya, 1993,

Askerî, Ebû Hilâl Hasen b. Abdullah, *Arap Dilinde ve Kur'ân'da Farklar Sözlüğü (el-Fürûgu Fi'l-Lüga),* çev; Veysel Akdoğan, İşaret Yay., İstanbul 2009.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1997.

Aydar, Hidayet "Kur'ân" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* Ankara 2002, XXXVI (s.404-409),

Aydın, Hayati, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2005.

Bayer, İsmail ve Özkan, Ahmet, *Kur'ân'da Özel İsimler*, İber Yay., Ankara 2005.

Bâzergan, Mehdi, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, (Çev.: Yasin Demirkıran, Muhammet Feyzullah), Fecr Yay., Ankara 1998.

Beydâvî, Nasıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, tahk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût 1997.

Beşer, Faruk, "Bir Bilgi Türü Olarak Fıkıh ve Diğer Disiplinlerle İlgisi", *Sakarya Üniv,. Usûl İslâm Araştırmalar Der.*, 2006/5 (s.33-62).

Bilgiz, Musa, *Kur'ân Açısndan Vicdan ve Değeri*, Beyan Yay., İstanbul 2007.

---------- *Kur'ân'da Bilgi-Kavramsal Çerçeve- Bilgi Türleri*, İnsan Yay., İstanbul 2003.

---------- "Kur'ân'da İlim Kavramı", *Diyanet İlmi Derg.*, D.İ.B Yay., 2012/Özel Sayı (s.623-634), 626.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân- Kerim'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri,* Bilmen Yay., İstanbul 1975.

Bulut, Ali, Cahiliye Şiirirnde Bazı Dini Motifler, *Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Der*., 2005/XIIX, XIX (213-235).

Bursevi, İsmail Hakkı, *Rûhu'l Beyân,* Erkan Yay., İstanbul 2010.

Çağrıcı, Mustafa, "Cehalet" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* TDV Yay., Ankara 1993, VII (s.218-219), 218.

Çantay, H. Basri, *Kur'ân-ı Hakim ve Meâli Kerim*, Elif Ofset Yay., İstanbul 1976.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2013.

Altuntaş, Halil, Şahin Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Ankara 2006.

Atay, Hüseyin, Kutluay Yaşar, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, D.İ.B. Yay, Ankara 1961,

Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu,* (4. Baskı), İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul 1980.

Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ, *İrşâdu'l-Aklı's-Selîm İlâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Boğaziçi Yay., çev; Ali Akın, İstanbul 2006.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1979.

Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl (Kur'ân Ayetlerinin İniş Sebebleri ve Tefsirleri),* Yasin Yay., İstanbul 2013.

Emiroğlu, İbrahim, "Kur'ân'da Akıl ve İnsan", *D.E.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1998/11 (s.69-99).

Erdem, Hüsamettin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Hu-Er Yay., Konya 2010.

Ertürk, Yaprak Pelin, *Sirius Kültürü ve Türk Mitolojisi İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul 2004.

Evirgen, Hidayet, *Etik Açıdan Sokrates ve Platon Felsefesinde Kendini Bilme Sorunu*, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), 9 Eylül Üniversitesi, İzmir 2006.

Hökelekli, Hayati, *Psikolojiye Giriş,* Düşünce Yay., İstanbul 2008.

…… "İdrak" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* TDV Yay., Ankara 2000, XXI, (s.477-478).

Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan,* Ankara Üniversitesi Basımevi, çev: Süleyman Ateş, Ankara 1975.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* ed-Dâru't-Tevsiyeti li'n-Neşr, Tûnus 1984.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, tahk. Abdusselâm Abduşşâfî, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrût 2001.

İbn Fâris, Ebu'l Huseyn, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, tahk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l Fikr, 1979.

İbn Kesir, Ebu'l-fidâ İsmaîl b. Ömer ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Tah: Sâmî b. Muhammed Selâme, 2. Bsk. Dâru'l-Taybe, yrsz 1999.

İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, tsz.

İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân (Gerekçeli Meal-Tefsir),* Düşün Yay., İstanbul 2013.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Meân-i Kur'ân*, Milli Matbaa, İstanbul 1927.

Karagöz, İsmail, "Kur'ân'da Nisyan Kavramı", *Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İlmi Der.*, 1997/3 (S.49-57).

Karaman, Hayrettin, Çağrıcı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kafi ve Gümüş Sabrettin, *Kur'ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul 2010.

Köseoğlu, Bayram, *Kur'ân'da Beyan Kavramı*, (Yayınlanmamış master tezi), Gazi Üniv., Ankara 2006.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şa'b, Kahire 1961.

Kutluer, İlhan, "Düşünme" mad., *TDV. İslâm Ansiklopedisi (DİA.),* TDV Yay., Ankara 1994, X (S.53-57).

Kutub, Seyyid, *fî Zılâli'l-Kur'ân,* Hikmet Yay., İstanbul ts.

Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne*, tahk. Mecdî Baslûm, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrût 2005.

Maverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb Ebi'l-Hasan, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Mektebeti'l-İ'lmiyye, Beyrût 2006.

Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şirketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa'l-Bâbî el-Halebî, Kahire 1946.

Mevdudi, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul ts.

Muhammed b. Hamza, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'ân Tercümesi*, (Haz. Dr. Ahmet Topaloğlu), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.

Mutçalı, Serdar, *Arapça – Türkçe Sözlük (Dağarcık),* Dağarcık Yay., İstanbul 1995.

Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrût 1977.

Nîsâbûrî, Nizâmuddîn, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrût 1995.

Okuyan, Mehmet, *Kur'ân-ı Kerim'de Çok Anlamlılık,* Düşün Yay., İstanbul 2013.

Özden, H. Ömer, *İbn-i Sina Descartes Metafizik Karaşılaştırma*, Dergah Yay., İstanbul 1996.

Özvarlı, M. Sait, "şiâr" mad., TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), TDV Yay., Ankara 2010, XXXIX (s.123-124), 123.

Öztürk, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Düşün Yay., İstanbul 2012.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1999.

Parlak, Salih, *Kur'ân-ı Kerim Meâl-Tefsir Denemesi*, 2001 Yay., İstanbul 2001.

Isfehânî, Huseyn b. Muhammed er-Râğıb, *el-Mufredâtu fî Ğarîbi'l-Kur'ân,* tahk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, tsz.

Râzî, Fahruddîn, *Mefatihu'l-Gayb (Tefsir-i Kebir),* Dâru'İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999.

Rıza, Reşit, *Menâr Tefsiri (Tefsîru-l Menâr),* Ekin Yay., İstanbul 2011.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir,* Dâru's-Sabûnî li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire 1997.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmet b. Muhammed b. İbrahim, *el- Keşfü ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,* tahk. El-İmâm Ebî Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 2002.

Sezen, Yümni, *Tarihi Maddeciliğin Tahlil ve Tenkidi*, Veli Yay., İstanbul 1984.

Şener, Abdulkadir, Sofuoğlu, M. Cemal, Yıldırım, Mustafa, *Yüce Kur'ân,* Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İzmir 2011.

Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,* tahk: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Tantavî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Dâru'n Nehdati Mısri li't Tabâ'ati, Kahire 1997.

Tunç, Cihat, "Dalalet" mad., *TDV İslam Annsiklopedisi (DİA)*, TDV Yay., Ankara 1993, VIII (s. 428-429).

Tüzüner, Abdullah Atıf, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Elif Ofset Yay., (3. baskı), İstanbul 1982.

Uludağ, Süleyman, "Basiret" mad; *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA),* TDV Yay., Ankara 1992, V, (s.103), 103.

---------- "Gaflet" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yay., Ankara 1996, XIII (s.283-284).

Vehbî, Konyalı Mehmet, *Büyük Kur'ân Tefsiri (Hulâsatü'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân),* Üçdal Neşr., İstanbul 1979.

Yahaghi, Muhammed Cafer, İlk dönem Farsça Kur'ân Tercümelerine Giriş, (Çev: Mustafa Özel), *Cumhuriyet Üniv, İlahiyat Fak, Der*., 2010/14 (s. 399-403).

Yargıcı, Atilla, "Mekkî ve Medenî Sürelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi", *İslamî Araştırmalar Derg*., 2004/4 (s. 281-294).

Yılmaz, Hasan, "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramlarının Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2004/22 (s. 231-242).

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Züheylî, Vehbe, *Tefsîru'l-Munîr,* terc; Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Risale Yay., İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet GÖKÇELİ
Doğum Yeri ve Tarihi	Durağan/15/05/1991
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	mehmetgokceli@hotmail.com
Tarih	11.01.2018